

MOZSGÓ MÚLTJÁBÓL

Lengyeltóti János



LENGYELTÓTI JÁNOS
Mozsgó múltjából

Kiadja: Mozsgó Község Önkormányzata
Felelős kiadó: Ölbei Mihály polgármester

Összeállította:
PUSKÁSNÉ HORVÁTH ÉVA, VARGA ZOLTÁN

Borítóterv:
GYŐRI ZSUZSI

Köteterv és tördelés: GALICZ KRISZTIÁN – *typiART* Médiaműhely Pécs
Nyomdai munkák: Molnár Nyomda és Kiadó Pécs

ISBN 978-963-08-0117-1

LENGYELTÓTI JÁNOS

MOZSGÓ MÚLTJÁBÓL

MOZSGÓ, 2010

A KÖTET MEGJELENÉSÉT

TÁMOGATTA:

MOZSGÓ KÖZSÉG LAKOSSÁGA

Szigetvári Takarék



Baranya Megyei Önkormányzat

Szigetvár–Dél-Zselic Többcélú Kistérségi Társulás

Baranya Megyei Kulturális és Idegenforgalmi Központ

Csorba Győző Megyei–Városi Könyvtár, Pécs

Baranya Megyei Levéltár

Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár

TARTALOM

Lengyeltóti Jánosról	9
Előszó	12
Mozsgó története	15
Mozsgó földrajzi leírása	15
Mozsgó az őskortól a rómaiak koráig	19
A honfoglalás kora	22
Középkori adatok	22
Tinódi Lantos Sebestyén mozsgói kapcsolatai	24
Mozsgó és a Török-család	29
A török megszállás évei	30
A település a XVIII. században	32
Mozsgó lakói a XVIII. században	36
Házépítés a XVIII. században	40
Határfelosztás és dűlők	44
Mozsgó és a Batthyány-család	47
Mozsgó és Batthyány Kázmér 1848-ban	57
 A jobbágyság küzdelmei a somogy-baranyai Batthyány-birtokokon a XVIII. században	 62
 A Batthyány- és a Biedermann-család egykori mozsgói levéltárának ismertetése	 68
 Dél-Zselic mint országhatár 1918 őszén és 1919 tavaszán	 88
 Mozsgó dűlői és helyrajzi érdekességei	 94
 Adatok Mozsgó művelődésügyének fejlődéséhez	 105
 Adatok Mozsgó szociálpolitikai történetéhez	 114

A mozsgói önkéntes tűzoltótestület nyolcvan éve	127
Régi mozsgói húsvétok	141
Mozsgói népi játékok	146
Tímár Irma: Emlékezés a mozsgói honismereti szakkörvezetőre	152
Bibliográfia	158
Függelék	161



LENGYELTÓTI JÁNOS

1910. szeptember 28.–1991. december 1.

100 éve született

LENGYELTÓTI JÁNOSRÓL

Lengyeltóti János 1910. szeptember 28-án született Szigetváron, Lengyeltóti András és Lengyeltóti Mária második gyermeke. Szegényparaszti családban és környezetben nevelődik, itt nyiladozik értelme, figyelve az öregek történeteit, a mindennapi munkával, étellel járó szokásokat.

Elemi iskolát és a polgárit Szigetváron végezte. Tanítói felfigyeltek az értelmes érdeklődő fiúra, szerepeltették, biztatták. A család összefogásával a Pécsi Püspöki Tanítóképzőbe került. Irodalom és nyelv szeretete itt is megmutatkozott. A Virág Benedekről elnevezett tanítóképzős önképzőkör tagja, majd ifjúsági elnöke volt. 1930. június 13-án szerzett népiskolai tanítói és kántori oklevelet.

Mozsgón ekkor két tanerős, két osztályos iskola működött. A gyermeklétszám emelkedése miatt megkezdődött az iskolaépület bővítése és emelet ráépítése.

Ide kérte állami kinevezését, és 1930. október 6-án meg is kapta.

„A mozsgói községi elemi iskola újonnan szervezett III. számú elemi népiskolai állására Lengyeltóti János okleveles tanító megválasztatott, 1930. évi november 20-tól kezdődő beszámítható szolgálati idővel.”

(Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottsága)

Az iskola épülete bővült, a fiatal tanítóra szükség volt, de 1931-ben katonai kiképzésre kellett bevonulnia a pécsi „Béla király” zászlóaljhoz.

Visszatérve tanított, fiatalokkal foglalkozott, leventéket oktatott, megszervezte a Kalot¹ mozgalmat. Részt vett a község életében, kutatta a falu múltját, feljegyezte szokásait, meséit, történeteit. A fiatalokkal műsorokat rendezett. Az így megkezdett értékmérés egész életében tevékenységének fontos része maradt.

1942. április 8-án vette át az igazgatói beosztást Jávor István után.

A második világháború időszakát éljük. 1942 novemberében „SAS” behívóval őt is behívták. A keleti frontra kerül a 8./III. zászlóalj géppuskaszázadának szakaszparancsnokaként. Az eseményekről feljegyzéseket készített, naplót vezetett. Aztán másfél éves itthon tartózkodás után újabb behívót kapott (1944–45 Tatárhágó, majd a kiskunsági és budapesti harcok). 1945 februárjában hadifogságba került, ahonnan 1946 augusztusában szabadult.

Katonai kitüntetései: Magyar Koronás Bronzérme („Signum Laudis”), valamint a Tűzkereszt I. fokozata.

A háborúval kapcsolatos véleményét, az átélteket részletesen elmondta Sára Sándor rendező huszonöt részes „Krónika” c. sorozatában.

1 Katolikus Legényegyletek Országos Testülete

Itthon folytatta oktató–nevelő munkáját a megváltozott körülmények között. Szaktanítói képesítést szerez, 1947–49-ig a Kaposvári járás tanulmányi felügyelője volt.

Magyar nyelvre és történelemre úgy oktatta diákjait, hogy az ismeretek mellett minden órája élményt jelentett. Írásából idézve: *„A mozsági iskolában voltam nevelő. A felső tagozatot kaptam meg. Úgy gondoltam, hogy a történelemből az 5–8. osztályos gyerekeknek többet kellene adni. Beszéltem közülük azokkal, akik szeretik a történelmet, hogy alakítsuk meg a történelmi klubot.”*

Lengyeltóti János azt szeretete volna, hogy a falubeliek, felnőttek és fiatalok, a falujukról, hazájukról minél többet tudjanak.

A községen kívüli nyilvánosság elé 1948-ban lépett, amikor Mozsón, egy a környék életét, mezőgazdaságát, iparát, néprajzát bemutató kiállítást szervezett.

Összefogta a fiatalokat, színdarabokat írt és rendezett, fenntartották a falusi szokásokat.

Gondja volt arra, hogy kis iskolája diákjai megismerjék a szűkebb és tágabb környezetüket; szinte a semmiből teremtette meg a lehetőségét annak, hogy – szerény körülmények között ugyan, más települések iskoláival felvett kapcsolatok révén – Budapestet, a Balatont, sőt az Aggteleki csodát is láthassák e kis falu tanulói.

Tanulásra ösztönözt, a falu és haza szeretetére, tiszteletadásra nevelt. Sok tanítványa útját egyengette, s nem véletlen, hogy e faluból annyi pedagógus került ki működése során és később is.

A történelem kereke forog. 1956 eseményeiben tanúsított magatartása miatt a forradalom leverése után állásából elbocsátják, szolgálati éveit törölték és a lakását is el kellett hagynia. Méltatlan körülmények közé került, lakás és jövedelem nélkül.

1957–63 között kántori szolgálatot látva el próbálta fenntartani magát, de szeretett faluját nem hagyta el. Kompromisszumokra nem volt hajlandó.

Néprajzi kutatómunkáját nem hagyta abba, szakmai írásai több helyütt megjelentek. Kapcsolatot tartott régi iskolatársával, barátjával dr. Vargha Károllyal, aki 1960-ban Baranya megye honismereti referense lett. Egyik levelében így írt neki:

„Végre nekiláttam összerendezni pár év gyűjtését, hogy el ne vesszen. A tanítói munkához szerintem ez is hozzátartozik: összeszedni faluja s rajta keresztül a nép kis csillámló gyöngyeit. Ezekből áll össze a nemzet nagy értéke.”

1963-ban „rehabilitálták”. Az újonnan szervezett körzeti népművelési igazgatói munkakört kapta meg, elfoglalva helyét annak a művelődési háznak az élén, melynek megépítéséért hajdan annyit tett.

Emberfeletti energiával, hihetetlen szervezőkészséggel látott munkához. Tevékenységének széleskörűségét felsorolni is nehéz. Folytatja a honismereti kutatómunkát: kisdíjaknak, fiataloknak szakköröket szervez, gyűjtenek, versenyeken vesznek részt, hírük országos szintű. Kialakítja a falumúzeumot. Szakkörök, klubok működtek: asszony-, agrár-, fotó-, sportklub stb. Bérletes, nívós színházi előadások helye a művelődési ház, művészeti csoportok, neves előadók szerepeltek telt házak előtt.

Kapcsolatot tartott a környező települések művelődési központjaival, látogatásokat, kirándulásokat szervezett. A „Juniálison” – a Tinódi völgy szabadtéri színpadán egymást váltották a vendégszereplő csoportok.

A járási TIT szervezet módszertani felelőse volt. 1968 óta a Szakmaközi Bizottság körzeti titkára és a Baranya Megyei Műemléki Albizottság tagja.

Munkásságának sokrétűségét lehetetlen felsorolni. Vargha Károly szavait idézve:

„Nemcsak megyéje, de szinte az ország minden nevesebb helye ismerte őt – falujának szellemi lámpása volt, a művelődés bátor fáklyahordozója.”

1977-ben vonult nyugdíjba, de amíg egészségileg tehetett, szakköri tevékenységét és gyűjteménye gondozását folytatta.

1980-ban aranydiplomájának átadási ünnepségét Sára Sándor filmrendező rögzítette, a „Néptanítók” című filmjének részeként.

1990-ben vehette át gyémántdiplomáját.

1991-ben Mozsgó első díszpolgárává választották, de ekkor már egészségi állapota igen rossz volt.

1991. december 1-jén elhunyt. Sírján a felirat verséből idéz:

„Szívharangnak jöttem közétek.”

Példaadó, nevelők számára útmutató volt, igazi lámpás.

Nevét szeretett iskolája 1996. május 18-án vette fel, s minden évben iskolai ünnepség keretében róla megemlékezik. Csak az hal meg, akit elfelejtenek. – tartja a népi mondás. Sírján mindig van virág, tanítványai ismerősei a falubeliek tisztelettel felkeresik.

PUSKÁS ISTVÁNNÉ

ELŐSZÓ

Mozsgó megtalálta múltját

„Paraszt szülők fia vagyok. Fiatal tanító lévén nagy ambícióval vettem át Mozsgó kulturális életének irányítását.

Nyári szünetekben Vargha Károly barátommal és Ortutay Gyulával jártuk a falusi házakat, padlásokat. Kerestük, kutattuk a népi hagyományokat, az elsárgult iratokat. Bizony bemerészkedtünk a Biedermann-kastélyba is, hogy az ősi falu múltját minél tisztábban lássuk. Sok-sok kedves emléket őrzök, ezek adtak erőt fáradozásaimhoz.

Amikor a falut jártam az öregek szívesen ültek le, hogy elbeszélgessenek velem a régi népszokásokról, a vasárnap délutáni játékokról. Sokszor küzdöttem könnyezéssel, amikor a jó öreg fáradt, erőtlen hangjukon mozsgói népdalokat énekeltek.

Kellemetlenebb emlékeim is vannak: 1939-ben még Somogyhoz tartoztunk, már akkor is harcoltam azért, hogy a falu kultúrházat kapjon. Egy napon aztán bementem Kaposvárra az alispánhoz. Csak nehezen jutottam be hozzá. Hűvösen fogadott, le sem ültetett. Amikor elmondtam jövetelem célját, csak ennyit mondott: Sokkal fontosabb problémáink is vannak a mozsgói kultúrház ügyénél. Csalódottan távoztam. Azóta is sokat kilincseltem ebben az ügyben, sajnos mind a mai napig eredménytelenül. Megtorlásképpen többször is át akartak helyezni: ekkor mutatta meg a falu népe azt, mennyire együtt érez velem. Egy emberként álltak ki mellettem. Ennek a bátor fellépésének az eredménye az, hogy ma is itt tanítok.

A felszabadulás után is meg kellett vívnom a magam harcát a túlkapasokkal szemben, mégis tovább folytattam gyűjtő munkámat. 1948-ban a centenáriumi kiállításon és utána egész Somogy megyében megjelentem az általam gyűjtött népi értékekkel. Majd megbíztak a község történetének megírásával. Régi tervem volt már az, hogy megörökítem Mozsgó múltját és jelenét. Úgy éreztem, ez kötelességem is.

Szerető aggódással bocsátom közre falunk történetét. Kis, eldugott faluról történelmet írni nagyon nehéz, hiszen a magyarság vészes századai után örülhetünk, ha a legkevesebb levéltári anyag is rendelkezésünkre állhat. De egyáltalában ki törődött a múltban – egy pár kutatót kivéve – a szerényen meghúzóódó falvak történetével?

Volt-e, lehet-e ezeknek egyáltalában történetük? A néphit szerint történetük csak a királyoknak, nagyuraknak van, a szegény ember születik, él, dolgozik és meghal, elsimul fölötte faluja földje, s ezzel elég. A falu életének a felkutatásában, feltárásában elsődrendű feladata volt a tanítóságnak, amelyik benne, vele él a faluval, s a tanítóságot nemcsak „megélhetési forrásnak” tekinti, hanem tele van a szeretetével. Ez előtt a tanító előtt feltárulnak a falusi házak rejtett szekrényei, ládáí; megnyilatkoznak a szemérmes, hallgató, öreg, darabosbeszédű paraszti ajkak, s mint ismeretlen „magyar mese-mondavilág” elevenednek elő a népi, paraszti élet színes-szöttes lélekvirágai. Így nyíltak fel előttem is Mozsgó öregjeinek színes elbeszélései, népszokásai, betyártörténetei, munkanehezégei: a falu teljes élete. Ehhez adtam hozzá a felkutatható levéltári és irodalmi anyagot, hogy a lehetőséghez képest teljes képet adhassak a falu életéről napjainkig”.

Mozsgó, 1954. október 7.

Lengyeltóti János, Mozsgó 100 évvel ezelőtt született tanítója, népművelője, igazgatója, kántora és díszpolgára írta e szívhez szóló sorokat 1954-ben, akit ekkor már két évtizede foglalkoztatott választott falujának múltja és akkori jelene. Ez a csodálatos érdeklődés nem szűnt meg, s így több, mint fél évszázadon keresztül számos írásában foglalkozott a település történetével, hagyományaival, életével, szinte együtt lélegezve az ott élőkkel. Írásaiból sugárzik Mozsgó szeretete, az ott lakók tisztelete. Születésének századik évfordulója előtt tisztelegve állítottuk össze a már megjelent, valamint kéziratban lévő munkáiból e kötetet, mely hű képet ad a község krónikásának sokoldalú érdeklődéséről, fáradhatatlan szorgalmáról.

A „Mozsgó múltjából” címet azért választottuk, mert a szerző 1939–1940-ben a Szigetvári Hírlap hasábjain folytatásokban már megjelentetett a község történetével foglalkozó tanulmányt, amelynek ez volt a címe. Jelen kötet azonban ennél jóval bővebb, amint azt a Tisztelt Olvasó látni fogja.

A könyv tanulmányaiban szereplő adatok annak az időszaknak az állapotát tükrözik, amikor keletkeztek. A ma, jelenleg szavak itt ezekre az évekre vonatkoznak. Természetesen a községben fellelhető emlékek, adatok azóta változtak, változhattak. Az említett személyek elköltöztek, meghaltak, az épületeket lebontották, átépítették vagy már gazdát cseréltek; ezeket már nem jeleztük. A kutatásokat Lengyeltóti János ezután is folytatta ebben a témában, az újabb kutatási eredményeket követte és vázlatokat készített. A könyv létrejöttékor ezeket a vázlatokat felhasználtuk. A fotók, ábrák a szerző fellelt hagyatékából és a kötet összeállítóinak a gyűjtéséből származnak.

Köszönet Lengyeltóti János örökösének, Stájer Gyuláné Lengyeltóti Magdolnának és férjének, hogy megőrizték a hagyatékot és lehetővé tették annak feldolgozását. Köszönet a falu lakosságának a könyv elkészüléséhez nyújtott támogatásáért, biztatásáért, segítségnyújtásáért.

Kívánjuk, hogy forgassa akkora érdeklődéssel és szeretettel írásainak lapjait, ahogy ő fordult Mozsgó múltja és a mozsgóiak életének megismerése felé, hogy teljesüljön kívánsága:

*„Szeretnék emléket hagyni ennek a zselici töredékfalunak a múltjából,
hogy legyen bizalma a magyar jövőhöz”.*

PUSKÁSNÉ HORVÁTH ÉVA, VARGA ZOLTÁN

MOZSGÓ TÖRTÉNETE

Mozsgó földrajzi leírása

A mai Mozsgó a szigetvári síkságra lenyúló zselici dombok déli nyúlványain épült Szigetvártól mintegy 10 km távolságban északra: Csertő, Szulimán, Szentlászló, Almamellék, Ibafa, Almáskeresztúr és Zsibót községek között. Az 1924–1926-ban helyszíni helyesbítés alá került katonai 75 000-es térképen az 152–93,5-es metszéspontján találjuk. Területe 3782 kat. hold. Tengerszint feletti magassága 179 m.

Tájegységi képe élesen elüt a Drávától északra húzódó lapálytól, valamint a nyugaton vonuló belső somogyi homokterülettől. Keleten azonban észrevétlenül simul át a Mecsek lenyúló Baranya hegyháti dombsoraira. Nem is lehetne megkülönböztetni azt a határvonalat, amely elkülöníti a Baranya hegyháti domboktól. Északon ugyancsak nehéz megjelölni azt az elválasztó vonalat, amely a tájegység megszakadási vonalát jelzi. Általában azonban határát az Almamelléknél K–Ny irányban húzódó völgy képezi, amely különösen Ibfánál a község közepén délre kanyarodva elkülöníti a mozsgói dombokat az északi Zselic vidékétől.

A Drávától északra húzódó Dél-Dunántúl területét utoljára a Pontusi-tenger borította el, mely a Bószénfa–Kishárság–Németlukafa közötti vízválasztótól délre elterülő részekben jelentékeny vastagságú homok és agyag réteget rakott le. Az előbbi éles rétegezett, csillámokban gazdag, az utóbbi kékes színű, téglaegetésre igen alkalmas anyag, amely a vizet nem ereszti át, a szabad levegőn megsárgul, elmálllik, az eddig kékes-szürkére festő mágnesvas benne közönséges vasrozsdává oxidálódik. Ez a mállott agyag, a homok sárgás színe és a mindent elborító lösztakaró adja meg a vidék sajátságos, sárgás fakó színezetét ott, ahol a növényi takaró nem fedi.

A föld alakulása folytán a Pontusi-tenger lerakódásai szárazra kerültek, a pontusi térszín már nem volt sík, hanem összetöredezett, vízmosások és szélmarások révén felszíne egyenetlenné változott. Az összetöredezés következtében széles kiterjedésű pontusi dombhátak és ezek között „utcaszerű” völgyek jöttek létre, amelyek legnagyobb részét a táj fő alkotóeleméből, a homokból és agyagból keletkeztek.

A talajfelépítés anyagát tehát a homok és agyag adja. Ez jellemző az egész Zselic dombjaira, amelyek valóban mind homokos és agyagos halmok. A dombok délről indulva Zsibótnál, Turbéknaál kezdődnek. Mozsgó felé haladva állandóan emelkednek. Az emelkedési térszínváltozás 10 km-en mintegy 100 m-es. A dombok dél felé enyhe esésűek, míg északon hirtelen szakadnak le: pl. Mozsgón a Porovicza-patakra szakadó dombok oldalai. A dombvonulat a falu alatt a mai Tinódi-hegyben (régen: Aranyos-hegy) 224 m magasságot ér el. Itt hirtelen eséssel, 150 m-es lejtővel szakad le a Porovicza-patak K–Ny-i völgyébe. Kelet felől említésre méltó még Pula nevű

dombhát (203 m), amely gerincet alkotva felnyúlik az északi dombokig, kapcsolatot teremtve észak-nyugatra a baranyai dombokkal. Északi magasabb pontja az Almamellékre meredeken leszakadó Messzelátó nevű fennsík, míg az egész vidék legmagasabb emelkedése a falutól északnyugatra, a Szentlélekpuszta felett emelkedő 266 méter magas Kis-Mozsgó kő.

A domborzat jellemzője, hogy az emelkedők a megdőlt Pannon-rétegek lejtői, amelyeknek északi töréseiben sorozatosan előbukkan a tengeri homokkő: pl. a mozsgói Tinódi-völgy megszűnt homokbányája, a Tinódi-hegy használt homokbányája, vagy a zöcskei homokbánya anyagában.

A pleisztocén (dilluviális) korszakban az összetöredezés folytán keletkezett dombokból források törtek elő. Így keletkeztek a nagy mennyiségű patakocskák. Ezek, kevés kivétellel, időlegesek. A vízbőségre jellemző, hogy a Mozsgó–Almáskeresztúr felé nyugat-kelet irányban húzódó völgyben mintegy huszonnégy forrás fordul elő alig 4 km-es távolságon belül, s ezek között is a mozsgói tanácsházzal szemben levő itatókút környékén, valamint a Pozsonyi utca végén egész forrás-csoport van.

A laza talajon aránylag kevés a felszíni víz. A kisebb patakok – kevés kivétellel – időlegesek. Legnagyobb a község nyugati határán folyó Almás-patak. Nevét Olma néven már I. István király oklevelei is említik, mint a veszprémi és pécsi egyházmegye határát jelölő patakét. A patak neve történelmi hírességűvé vált a törökdúlás idején. Eredését a Szent-Márton pusztától északra levő Végág-hegy lábánál találjuk. Hordaléka már a prehistorikus korban szigetet alkotott. Ezeket a szigeteket terra mare név alatt ismeri a régészet. Ilyen szigeten épült a középkorban Szigetvár is, melynek török elleni védelmében nagy szerep jutott a kis Almás pataknak. Korunkban iszapos, csendes árok, de régi aranytükréből Zrínyi hősiessége ragyog felénk.

Igazi mozsgói patakunk a Porovicza – a nép ajkán Körtvélyesi-patak néven is szerepelt –, amely a községtől keletre az almáskeresztúri Gulyás-hegy tövében ered, és Nyugat felé haladva a falu déli szélét érinti. A környék vizeit összeszedve az állomástól mintegy 200 méterre délre az Almásba ömlik.

Az Almás-patak völgyének teknőszerű mélyedéseiben halastavakat találunk. Nagyobb jelentőségűek a község határában az ún. csertői halastavak. Jelenleg az állami gazdaság végez nagyobb arányú tisztogatási és építési munkálatokat a tavak fejlesztésére.

Kisebb patakok erednek még a délre nyúló völgyekben. Ezeket a dűlőnevekről nevezték el. Keletről nyugatra menve a következő patakokat találjuk: Szentgáli-árok, Alsóutcsi-árok, Malom-árok, amely a kastély parkján keresztülfolyna mesterséges tavat és szigetet alkot, Ödönvölgyi-árok. A régi mocsarakra utalnak a patakokat kísérő zsombékos, posványos rétek.

Éghajlatára nagy befolyással van a falu déli részén lévő völgykatlanból állandóan felszálló légáram. Közvetlenül alakítja a község csapadékelosztását. Különösen érzékelhető ez a hatás a májusi és szeptember-októberi hajnalokon, valamint alkonyatokon. A hőmérsékleti átlag elég kedvező, mivel a község a déli lejtésű dombon terül el. A csapadékmennyiség évi átlaga 700–800 mm.

A dombok magasabb részeit az ún. „pannonrétegek” borítják. Az alacsonyabb dombokat lösz borítja. Több helyen durva homokot találunk (Tinódi-hegy oldala,

Zöcske homokbányája) jelentőségük azonban csekély. A vidék talaja általában agyagos. Az évszázados erdők állandóan hulló lombja miatt a talaj nemcsak színben, de termőképességben is változott. Más agyagtalajoknál lényegesen jobb. Rétejeinek talaja hordalékföld.

Növényzetét a természeti adottságok osztályozták. Mivel dombjait ősrengetegek borították, völgyeiben pedig mocsárvilág volt, a vidék növényei is ehhez igazodtak.

Egykori erdőségeit bizonyítják a régi dűlőnevek: Bükkfa-puszt, Gyertyános-dűlő, Tölös-hegy (tölgyes). A bükk és gyertyánfa mellett azonban igazi ősi fája a mocsári vagy kocsányos tölgy volt. Nagyon szép példányai voltak a Porovicza-patak völgyében, egyenesen bizonyítva a vidék ősi fafajtáját. Mint a vidék ritka példányai, természetvédelmi törvény védelme alatt állottak, azonban sajnos az emberi kapzsiság áldozatai lettek. A földosztáskor új gazdákhoz került fáknak csak fűtési értékét nézték az új tulajdonosok. A többszáz éves példányok a következő helyeken éltek: a körtvéyesi-rétben egy, a faluból Szigetvárra vezető országút mellett, az állomás felé vezető házsor utolsó házától mintegy 200 m távolságra, az országút fordulópontjában. Ezt a fát széljelző fának is nevezte a nép, mert az Ödönvölgy felől jövő szélnek itt volt a legnagyobb ereje, hófúváskor pedig itt gyűlt össze a legnagyobb hótorlasz. Egyébként ezt a fát vágta ki az új tulajdonos – Kiss István – a legkésőbbben, 1950-ben. Két fa volt még a patak mentén. Egyik a szentmiklósi erdészudvar bejáratától mintegy 20 m-re keletre, és egy szép példány a csertői domb alatt, az Almás hídjától nyugatra mintegy 50 méterre. Nagyságukra jellemző, hogy mindegyiknek az átmérője nagyobb volt 100 cm-nél.

Az erdők – többszáz éves fáikkal – kellemessé és széppé teszik a vidéket. Nyaranta sok kiránduló kereste fel a dombokat. Régebben különösen a pécsi vasutasok jártak ki ide majálisokra, felkeresték azonban fővárosi nyaralók is, több iskola is táborozott a völgyekben. A szigetváriaknak pedig a jelenben is szinte vasárnapi kirándulóhelyük, nyáron üde szépsége miatt, télen pedig a téli sportlehetőségek vonzzák a fiatalságot.

Sajnos ősi erdei lassan-lassan eltűnnek, ezzel egy csapásra megváltozik a vidék képe is. A modern erdőgazdálkodás azonban új telepítéseket végez. Az északi domboldalakon nagy területeket ültet be fenyvesekkel. Ebből az erdőtelepítési munkából az iskola növendékei is kivették a részüket, amennyiben 1953 tavaszán a Tinódi-hegy (Aranyos) nyugati lejtőjén 8000 fenyőfacsemetét ültettek el.

A nedvesebb völgyekben páfrányokat és hagymás növényeket találunk. Sok a kígyóhagyma és a vadfokhagyma (*medvehagyma*). Virágos növényei közül kedveltté teszik erdei sétánkat a hóvirág, ibolya, a nyugati domboldalak gyöngyvirágmezői, az aranyárga kankalin, harangvirág, vadszegfű, margaréta. A patakok, vizenyős rétek jellemző virágai: a mocsári gólyahír, kéknefelejcs és saláta-boglárka.

Erdei fái közül nagy értéket képviseltek a tölgy, gyertyán, bükk. A mintegy 200 évvel ezelőtt telepített gyertyán és bükk-erdőket 1950 és 1952 között vágták ki. Mutatóul kisebb erdő rész maradt a Tinódi-hegy gerincén.

A rétek jellemző fája a fűzf. Tájképileg szépíti a dombok közé nyúló völgyeket. A dűlőutak, horhosok mentén bokros növényzet van, míg a falu északi végén elterülő Vásártéren és környékén boróka bokrokat lenget a szél.

Az udvarok és kertek kultúrfái közé számít a szederfa, diófa, szentiványi alma, pamuk alma, piroshéjú édes alma, kékszilva, cseresznye, meggy. Mintegy két évtizede nagyobb gondot fordítanak egyes gazdák a finomabb gyümölcsfák nevelésére, s így mindig több nemes körte és almafafélét ültetnek.

Mezőgazdálkodási növények a gabonafélék, kapások és takarmányfélék. A takarmányfélék termesztésének különösen nagy a fontossága Mozsgón, mert az állattálmomány számához mérten kevés a legelő és rétterület. A Jedinka-hegyen és Alsó-szőlőhegyen jó szőlőt termelnek. A szép szőlőkultúra bizonyítéka Csorba Józsefnek 1853-ban megjelent Somogy vármegye ismertetése című könyvének a következő adata a bortermesztésről: „Különösen meg kell említeni a baranyai határ felé fekvő hegyeket: Berki, magas és szép kilátású Kata-, s ezzel egy láncolatban levő kiskeresztúri, cserénfai, füzteleki szőlőhegyeket – ezekkel együtt jó bor a sántosi, boldogasszonyfai, szulimáni, mozsgói.”

Állatai közül jellemzőek a vaddisznó, szarvas, őz, helyenként vadmacska, az irtások sűrű bozótjában a róka, a menyét, a sün, a mezőn az ürge és a hörcsög.

Madarai: az erdőkben a bagoly, gerle, vércse. Az irtások bozótokban a szalonka és fácán búvik meg. A rétek fölött ott kereng az apróbb madarakra s állatokra leselkedő ölyv. A halastavak partjain sétálgat a gólya, a nádasokban a gém, vadruca, vadliba, vízicsibe. A bokrok, kertek, udvarok madarai az éneklők, míg a téli hóvilág jellemzője a veréb és varjú.

A patakokban és tavakban többféle hal él. Tenyésztett halak: a ponty, harcsa, süllő. Gyakran előfordul a vizek partján a vidra. Csúszómászói: a békák, erdei és vízi siklók, gyíkok, götte.

A vidék ásványokban szegény, mivel azonban földje jó agyag, jelentős volt a téglagyártása, cserépedény, cserépkályha készítése. A község határában, az ún. Maradvölgyben két tégláégető romjai látszanak még. Az uradalmi és a községié. A községi az 1930-as évek közepén még működött. Ebből kerültek ki a község gyalogjárójának téglái is legnagyobb részben. Említésre méltó Mozsgó cserépipara. A községben ma is élő Várdai családban szállott ezen mesterség apáról fiúra. Az ipar alapanyaga a környék kitűnő agyagja volt. Az eleinte csak egyszerű evő és ivó edényeket gyártó tárgyakhoz felsorakoztak a gyermekjátékok, állatalakok, bútorok formájában, majd kulturális használati eszközök, mint pl. tintatartó. Ezekből szép példányokat sikerült összegyűjteni és megmenteni. A cseréptárgyak zöld, barna és szürke mázzal bevontak, némelyiken ízléses vonalas díszítések vannak. Egyik szép példánya a tintatartóknak 1843-as évszámot és T. M. írást mutat. Szélei szép csipke és vonalmintát mutatnak. Máza szürke színű, mintázata kék. Íróeszköz-tartója, tintaszilkkéje és a drávai homok részére porzó edénye van. Az idők folyamán a kisebb tárgyak mellé felsorakoztak a lakások cserépkályhái is. Ma is meglevő legszebb példánya a Mátyás király utcában levő Jakab-féle házban látható. A cserépanyag alapmáza szürke, a csempék simák, szélükön kékes vonallal. Arányérzéket mutat azonban a kályha tömegének elosztása, s főleg a párkányzat könnyedsége, és a kályha tetején álló stílizált urna mutat fejlett ízlésre. Ezek az urnák vagy teljesen sima kivitelűek, vagy gyümölcs és levéldíszítésűek pl. Kiss Istvánnál a Petőfi utcában. A gyáripár fejlődésével

sajnos Mozsgó cserépedényipara megsemmisült. A jelenleg élő Várdai Ferenc legfeljebb már csak egyszerű virágcserépeket korongol néha.

Községünk lakóinak száma: 1664. Általában 1550–1650 között mozgott a lakosság létszáma. Nagyobb változások csak a valamikori áprilisi cselédelfogadások, illetve elbocsátások okoztak. Ez a lakosság jelenleg színmagyarnak mondható, de származásában az évszázados telepítést véve alapul magyar, horvát és német eredetű. Magyar családnevek: Várdai, Kiss, Megyer, Balogh, Kovács, Papp, Gelencsér, Mester. Horvát családnevek: Matasics, Tankovics, Káposztovics, Jelasics. Német családnevek: Wiszt, Müller, Beer, Wenzelbach, Stecher stb.

A lakosság fő foglalkozása földművelés és állattenyésztés. Szorgalmas, dolgos nép, amely a valamikori uradalom fojtogató, nyomasztó jelenlétében is állandóan gyarapodott. Az asszonyoknak jó piacot biztosít Szigetvár közelsége, ahova kedden és pénteken csapatosan viszik a baromfit, tojást, kerti veteményeket és tejhasznot. A férfiaknak az erdőkitermelés adott jó fuvarlehetőségeket. Jelenleg mint szövetkezeti gazdálkodók és egyéni gazdák iparkodnak a boldogulás felé.

A földművelés mellett – már a régebbi időkben is mint uradalmi központnak – híres volt az ipara. Kézműiparában jelentős volt a szíjjártó, bognár, kovács, takács, cserépedényes, kőműves és csizmadia ipara.

Mozsgó az őskortól a rómaiak koráig

Az ember települési helyét minden időben a természeti adottságok és az életszükségei határozták meg, különösen állt ez az emberiség őskorában. Minden idők ősemberi ösztöne a védekezés. Ezzel magyarázható, hogy az első emberi települések mind-mind olyan helyeken keletkeztek, amelyek egyben védelmül is szolgáltak. Ilyen védelmet főleg a víz nyújtott, ezért találjuk az ősember települési helyét legnagyobb részben vizek partján, mocsarak által körülvett szigeteken. A történelem előtti korok ismerői szerint azonban az első települési helyek a hegyek lábainál, domboldalakon vagy erdőségekben voltak. Az ember elsődleges szükségletként a vizet kereste. Mivel pedig a nagy folyamoktól még félt, inkább a kisebb – tehát primitív eszközeivel is legyőzhető – folyók, patakok mellett találjuk meg a legtöbb ősemberi lakótelephelyet.

Természetesnek vehető tehát, hogy a mai Mozsgó helye – mint a szigetvári mocsaras síkságra lenyúló zselici dombok legdélibb nyúlványa – a legrégebbi időkben is alkalmas hely volt az emberi letelepedésre. Mint a drávai síkságból kiemelkedő első dombvidék – körülvéve a mocsarakkal – ősi erdeivel, jó búvó- és élelemszerző hely is volt egyszerre. A dombvidékek általában több ősemberi telephelyet rejtene, mint a síkságok. Közvetlenül Mozsgótól északra ilyen ősemberi lelőhely maga Ibafa község határa.

Dr. Vargha Károly pécsi pedagógiai főiskolai adjunktus közlései szerint a környék ősi települését bizonyítják a környéken előforduló őskori leletek. Így például 1944-

ben Szentlászlón a régi posta telkén „légó-árok” ásása közben egy kőbaltát találtak a csiszolt kőkorszak elejéről. 1950 nyarán pedig Ritics-pusztá nyugati részén találtak ugyancsak egy csiszolt kőbaltát a csiszolt kőkorszak végéről, ezt bizonyítja zöldes színeződése is. Mozsgón 1934 nyarán találtak egy kőbaltát a templomtéren, az 1914–18-as világháborús hősi emlékmű alapzatának ásása közben. A leletet az uradalom akkori számvevője Thén (Tamás) Kálmán átadta a szigetvári múzeumnak.

Az emberi jelenlét mellett feltaláljuk a legősibb állatvilág jelenlétének igazolását is. Az állatvilág legrégebb előfordulására enged következtetni a Mozsgótól délre Domolos felé lenyúló dombhát mamutlelőhelye. Csánki Dezső Somogyvármegye című munkájában a Balaton környéki mamutokról a következőket írja: „A jégkorszak végével megnövekedett hazánk területén a csapadék, megindulnak a folyók, s kezd egészen mai alakjára kibontakozni a térszín. Ekkor már itt élt hazánkban az ember, de aligha lakott nagy számban a somogyi füves pusztásokon, ahol a mamut dús legelőkre, a rinocérosz pedig sűrű mocsarakra talált.” A drávai síkság gazdag, füves pusztái bőséges élelmet biztosítottak a hatalmas testű emlősöknek. Ha pedig életük végét érezték, csendes, magányos helyet találtak a közeli dombok ösrengetegeiben.

A boldogasszonyfai legelő-erdőn 1916-ban Gál János tanár talál mamut-csontokat. De Csorba József szerint Festetics Lajos gróf is talált a múlt században mamut-csontokat zselici birtokán. Egyébként is hazánk számos helyén fordultak ki a földből mamutcsontok. Ezek a hatalmas állati testdarabok mindig babonával vegyes rémülettel töltötték el az embereket. A talált darabokat vagy újra visszaásták és senkinek el nem mondták, vagy pedig fantasztikus meséket találtak ki hozzájuk. A baranyai dombvidék több leletét a pécsi múzeumban találhatjuk. 1951 őszén a Domolosi Állami Gazdaság len kiszedésre hívta meg a mozsgói állami általános iskola növendékeit. A munkában a felső tagozatú osztály növendékei vettek részt a nevelőkkel. A domolosi Hegyessy-féle kriptakápolnától északra vezető dűlőút mentén a növendékek szokatlanul nagy állati csontokra bukkantak. E sorok írója azonnal megvizsgálva a leleteket, s azok külső jellegzetes tulajdonságaiból mamutcsontokra következtetett. Horváth Mária 8. osztályos növendék elbeszélése szerint a múlt napokban az ő apja is a gazdasági munkások között volt, s ő is vitt már haza ilyen csontokat. A leleteket összeszedték, s az iskola szertárában helyezték el további vizsgálat céljából. Később kétségtelenül megállapítottuk, hogy valóban mamutcsontokat találtunk. A csontok között 3 fogdarab volt, súlyuk 164 dkg, 78 dkg és 63 dkg. A legkisebb darabnak különösen ép volt a koronazománca és redőzete. Ezeken kívül még egyéb csontdarabokat is találtunk. A lelőhelyet feltérképeztük, de többet nem bántottuk.

Mozsgón ősi emberi településre engednek következtetni a jelenleg Prágai-réteknek nevezett dűlő északi részén található leletek. A mocsaras rétekre lehajló Bazik-dűlőben ugyanis a kíváncsi kutató percek alatt teleszedheti a zsebeit cseréptöredékekkel, emberi csontokkal. Szántás, kapálás alkalmával tömegével fordulnak ki a földből a cseréptörmelékek. Több esetben végigjárva a földeket – különösen a Stecher-féle és a Wiszt-féle földeket –, érdekes és különböző mintázatú töredékeket sikerült összegyűjteni. A található cserepek egy része fekete színű. A belőlük összeállítható

edények oldalai simák, díszítés nélküliek, s a mai mohácsi korsókhhoz hasonlíthatók. Nagyobb, s aránylag ép darab került elő a Stecher-féle földből, sajnos azonban elkallódott. A még meglevő darabok jellemzője: egy edényalj-részlet kidolgozása teljesen durva, barázdás, tehát a legkezdetlegesebb készítési módra enged következtetni, míg a többi edénydarab kívülről teljesen sima, szinte fényesen fekete. Néhol az égetés aránytalansága folytán szürkés foltok vannak rajta.

A fekete cserepek mellett piros, agyagszínű égetésű töredékek fordulnak elő még. Az edények korongon készültek. Mintázatuk a forgás folytán adódó vonalmintákat adja, egyenes, hullám és szegben összeérő elrendezésben. Sajnos az eddig előkerült töredékek nem szakszerű kutatás és feltárás, hanem a véletlen, illetve alkalmoszerű gyűjtés eredményei. Szép példányt helyeztünk el az iskola szertárában. Az edénynek hiányzik az alsó része. Általában a mai tejesköcsögök formáját mutatja. Felső szélkarimája egy helyen csorba, egyébként oldalai épek, magassága 17 cm, alsó átmérője 14 cm, felső átmérője 12 cm. Alakja: alul kidomborodó, s mintegy 10 cm-es magasságban éri el legnagyobb szélesedését. Innét lehajlik, és a felső karimájánál 3 cm-es kihajló peremben végződik. Díszítése: három sor körbefutó hullámvonal, felette négy sor egyenes vonal, majd ismétlődik a körbefutó hullám és sima vonal. A legfelső ötödik mintasor újra hullámvonal. Érdekessége az edénynek – talán a készítő jele, vagy a négy világtájt jelzi –, hogy a mintázó mester az edényen függőlegesen négy vonalat húzott le, látszólag minden terv nélkül.

Ugyanezen dűlőben 1947 őszén Wiszt István szántás közben arra lett figyelmes, hogy a ló lába alatt beszakadt a föld. A szakadás üreget mutatott. Azonnal jelentette az esetet, s Várnai Zoltán akkori mozgói osztálytanítóval még azon a napon megvizsgáltuk a helyet. A megfigyelés eredménye: a mintegy 50 cm-re szakadt lyukat tovább bővítve egymásra rakott lapos mészkövekből készült fal mutatkozott üreggel. Mivel őszi mélyszántásról volt szó, a gazdával abban állapodtunk meg, hogy alkalmas időben a helyet feltárjuk. Egy kődarabot elhoztunk az iskola szertárába. A mai házhelyek területén építkezés közben római pénzdarabokat találtak, amelyeket őrzésre átadtak.

Ha ezeket figyelembe véve összegezzük a jelenségeket, nem nehéz arra következtetni, hogy a község területén a legrégebb időkben is volt emberi élet, sőt rendezett közösségi élet. Ha pedig számba vesszük, hogy a rómaiaknál szokásban volt a kiszolgált katonáknak és állami hivatalnokoknak a provinciákban kisebb birtokokat adományozni – Szent Márton pusztánál pedig az Ibafa felé vonuló völgy sarkában ilyen magántelepet jelző épületeglákat ástak ki, jellegzetes római méretekkal és jelzéssel, sőt egy Hermes szobrot is, akkor a mozgói Bazik-dűlő teljesen azonos viszonyaival szintén római település lehetett.

A honfoglalás kora

A honfoglalás korával és a későbbi időkkel mindinkább olvashatóbbakká lesznek Mozsgó történelmének lapjai.

A hazát szerető magyarság egyre tovább terjesztette uralmát a pusztaszeri országrendezés után. Írott emlékek hiányában sokszor mondai ködbe vesznek az első helyfoglalások, de többször írott emlékek is útbaigazítják már a kutatókat.

Az szinte közhely már történelemtanításunkban, hogy a valamikori Pannónia-nevű római provinciában avarok, a germánsághoz tartozó németek, gótok, longobárdok stb., de főleg szlávok telepedtek meg a népvándorlás sodrában. A VIII–IX. században tervszerű gyarmatosítás indul meg a bajor törzsek részéről, s ezzel a szlávok mellé még nagyobb tömegben tömörül a németiség. Nagy Károly unokája, Német Lajos a Balatontól délre eső területet Pribina szláv hercegnek adományozta. Pribina székhelye Zalavár környékén volt, s tartománya a Balatontól Pécsig terjedt.

Az állandóan terjeszkedő magyarság már a szlávok felett szervezte meg az uralmát. A szláv lakosság nem lehetett nagy tömegű, s így ellenállást nem is fejtett ki, ismerve a magyarság erejét a pár évvel előbb vezetett olaszországi kalandozásokból.

900 derekán a magyarság végleg átkelt a Dunán és megszállotta Alsó-Pannóniát. A szlávság alávetette magát az új államalkotó elem kormányzásának, cserébe adva földműves kultúráját, házépítési formáját, államszervezési tapasztalatait. Ezekkel később is találkozunk a királyság megszervezésénél.

A honfoglalás befejezését a birtoklás rendezése követte. A magyarság szálláshelyekre osztotta az országot. A Balatontól délre Marczali Henrik szerint Bulcsu vezér telepedett meg, akiről később „Vér-Bulcsú” néven emlékezik a történelem. Itt a Dráva vidékén kapott telepedési helyet Botond törzse is. Színmagyar, ősi szállásbirtokokra engednek következtetni az aránylag közel fekvő Abaliget (Aba-nemzetség), Kán község, mint a Kán-nemzetség birtoka.

Ezekből az időkből csak következtetések lehetnek a község történetéről.

Magaslati, egészséges fekvése, erdei és gazdagfüvű legelői azonban természetesnek mutatják, hogy vidékünk nem maradt lakatlan.

Középkori adatok

A messze Kelet szabad pusztáiról idevándorolt magyarság fölött hosszú időnek kellett elmúlnia, amíg megszokta a helyben lakást. Szabadsághoz, száguldáshoz, önállósághoz szokott lelkisége nehezen illeszkedett a helyhez kötöttséghez, megyék, határok korlátaival. Így érthető, hogy még a XIII. században is sátrakban töltötték az év melegebb részét. A magánbirtoklás azonban lassan-lassan kialakítja a törzsi szállások helyén a birtokközpontot. A római, kelta, avar, szláv lakóhelyek város,

falumagvak lesznek, de ezektől elkülönülve egyre-másra alakulnak ki a magyar falvak is, felvéve a birtokos vezér, a közeli hegy, vagy folyó nevét, esetleg a földrajzi tájforma nevét. A helynévadást általában sokféle körülménnyel magyarázhatjuk. A közelfekvő Szentlászló nevét onnan vette, hogy a nagy király adományozta a községet a pannonhalmi apátságnak. Szulimán régi neve: Szöllőmály, azaz szőlővel beültetett völgy. Mály „Keletre néző” napsütötte völgyet jelent. Almamellék az Alma-pataktól (ma Almás) patak mellett elterülő helyet jelentett. Hárságy (ágy, ágyás, völgy) hársfákkal beültetett völgyet jelentett.

A királyi birtokadományokat már nem csak hagyományokkal, szóbeli leszármaztatással igazolják a tulajdonosok, hanem írásban, oklevélben fektetik le a birtokokhoz való jogot. Ezek az adománylevelek igazítanak el bennünket a középkori történelem homályos útjain.

Mozsgóról mint községről Csánki Dezső „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című munkájában a következőket írja: Mosgow (köznemes nevében fordul elő 1375-ben Dombro/Dombrow) más néven Mosgov. A község neve sokáig mindkét alakban előfordul és ekkor Baranya megyéhez tartozik. Az 1542. évi adólajstrom is Baranyában említi, később azonban Somogy megyéhez tartozott.

Fontos adatokat tartalmaz Mozsgóról a pápai tizedjegyzékek gyűjteménye. Többször találkozunk Mozsgóval Zsigmond király korában is, aki 1403. október 30-án, majd 1404. január 2-án és 1406. április 16-án kelt okleveleiben a Szigetvárt tulajdonul bíró, s így előnévül is „de Szigeth” nevet használó Anthimius fiának, Jánosnak adományozza sok más birtokkal együtt az akkor még Domborónak nevezett Mozsgót.

Ez időbeni környékbeli falvai: Prága, amely ma egyik dűlője Mozsgónak, Dániel ülése, mely különböző névvel – Domonkoslaka, Berekfalva (ma Domolospusza) fordul elő, Sybol, Sibold, (ma Zsibót), Szt. Egyed, (ma Szentegyed puszta Szentlászló mellett), Csertő, amely 1360-ban Csertw alakban fordul elő. Szent Miklós-pusza, amely az 1346. évi nemzeti osztálykor Dersfy Péteré, ma pusza, Mozsgó tartozéka. Töttös földje, amelyet a Szák-nembeli Nagylábú Pál még II. Géza királytól nyert adományul a XII. században Szulimán eredeti nevén Szöllőmál vagy Szöllőmály, Szent László. Az 1234–1270-es évek között két ilyen nevű helység volt a környéken, Almamellék, Németlukafa pusza, amely 1234–1270 között Villa Luca, 1395-ben Lucafalva, 1408-ban Lukafalva alakban fordul elő, Tótkeresztúr – ma Almáskeresztúr. Mint legnagyobb helyet kell említeni Szigetvárt.

A Zsigmond uralkodását végigkísérő zavaros viszonyok a nemes urakat is megintették birtokaikban. Így magyarázható, hogy a háromszori adománylevéllel megerősített Anthimius János Domboró nevű birtoka a század végén már a Szentgáli családnak is tulajdona volt, amelynek nevét ma a Mozsgótól északra levő völgy és tanya őrzi. A család 1499-ben eladja Domborót Török Imrének, Szigetvár akkori birtokosának. Mozsgó ekkor még mindig Baranya megyéhez tartozik. A hovatartozást illetően első bizonyítékaink az I. István király által alapított pécsi egyházmegye nyugati határául az Alma- (Olma, ma Almás-) patakot jelöli meg olyan formában, hogy a tőle keletre levő területek a pécsi egyházmegyébe és Baranyához, míg a paktól nyugatra levők a veszprémi egyházmegyébe és Somogyhoz tartoznak. Legjellemzőbb erre Szigetvár esete, amelyet középen szel ketté az Almás patak, viszont

templomai a keleti részben vannak. A város keleti része a pécsi, míg az Almás-patak nyugati részén lévő városrész a veszprémi püspök fennhatósága alá tartozott. Ebből később sok bonyodalom származott a plébánosi kinevezésekkel kapcsolatosan, míg aztán véglegesen rendezték a hova tartozandóságot, s így Szigetvár véglegesen a pécsi egyházmegyéhez tartozott, de megye szerint váltakozva, hol Baranyába, hol pedig Somogyba. A megyei hova tartozandóságot egyébként általában a földbirtokos lakóhelyétől tették függővé, ha a kérdéses birtok és a megye között nem volt nagyobb távolság. Például Mozsgó a pécsi egyházmegyéhez tartozott, de mert a Somogyban lakó Viszlói Vörös Áron volt egy időben a birtokosa, Somogyhoz tartozott a község is². Jelenleg Mozsgó újra Baranyához tartozik.

A Török-család, különösen Török Bálint révén, nagy szerepet játszott nemzetünk akkori történetében. Mozsgó történetébe annyiban kapcsolódik bele a család neve, hogy Török Bálint szigetvári várában élt az akkori Magyarország ezüsthúrú lantosa, sírva vigadó magyarságunknak könnyesmosolyú lelkesítője: Tinódi Lantos Sebestyén.

Tinódi Lantos Sebestyén mozsgói kapcsolatai

*„Sírva vesziköl most szegin Magyarország,
Mert tőle távozek hangosság, vigasság,”*

Tinódi

Bús, borongós bánattal pendül felénk négy évszázad távlatából a törökdúlásos idők keserűsége Tinódi lantjáról. A szomorú, nemzete pusztulásán kesergő dallamok, égő jobbágyfalvak, ugarrá terméketlenedett mezők, rabságba hurcolt férfiak csapata fölött, mint valami vigasztaló látomás jön elő béna karjával, kopott lantjával Tinódi (Lantos) Sebestyén.

A nemzet értékét múltjának szellemi kincseivel lehet lemérni. Ennek a szellemi kincsnek ragyogó emlékei a népből származó írók, költők. Féltő megbecsüléssel kell tehát összeszednünk minden kis emlékmozaikot, amely szellemi kincseinket színesíti.

Ki gondolná azt, hogy ennek a magyar igriczkirálynak, főúri várkastélyok és jobbágykunyhók melegszívű lantosának talán Mozsgó is otthont adhatott? Ki gondolná azt, akit a töröktől sanyargatott magyarság minden házában úgy várt, mint vigasztalót, s akinek szabad bejárása volt minden nemesi udvarházba, hogy hitet csepegtessen a pogánytól sanyargatott magyar lelkekbe, akit a nemzet élő lelkiismeretének tartott kora; epedve, lesve ajkáról a híreket, a szót, aki a töröktől pusztított országban biztatott, lelkesített – szülővidéke környékén alig ismerik, legfeljebb Szigetváron egy emléktáblával és szerény utcanévvel áldoztak emlékének.

2 1. sz. függelék Rajzképe Somogy megye VII járásra felosztott területének. Készítette Vörös László Somogy megye főmérnöke 1850. év május havában. In: Szita László: Somogy Megyei Nemzetiségek Településtörténete a XVIII–XIX. században. Kaposvár: SML, 1993.

Életkörülményeinek kialakulásában döntő tényező lehetett, hogy a Szigetvárt birtokló Török-család legkiemelkedőbb tagjának volt nemcsak kortársa, hanem házának szinte állandó vendége, s később gyermekeinek nevelője.

Tinódi első kézből értesülhetett a haza sorsáról, a magyar-török harcokról, a nemzet keserűkönnyes vagy víg óráiról. Így halmozódhatott fel lelkében az egész ország szinte minden búja, bánata. Ha ehhez hozzávesszük még különös költői tehetségét, rapszódikus, nyughatatlanul vándorló, minden történés iránt rendkívül fogékony természetét; kialakul előttünk a költő Tinódi, aki korának eseményeit egyéniségén, lelkén átszűrve, vigasztalója, kedvre derítője, buzdítója volt kortársainak.

A család származásával több tudósunk (Szilády Áron, Dézsi Lajos, Beöthy Zsolt, Németh Béla, Varga Ottó, Szabolcsi Bence) foglalkozott, s így különböző vélemények alakultak ki a helyet illetően. Általában a magyar családok származási helyének megállapításához először a helynevekből szoktunk kiindulni, ha nincsenek okirati bizonyítékaink. Így bukkantak Tinód nevű községre a kutatók. Baranya, Győr, Bihar, Fehér megyékben ma is van Tinód-nevű pusztá vagy dűlőnév. Mivel a Török-családnak Fejér megyében is tetemes birtokaik voltak – hiszen Törökbálint község ma is őrzi nevében a család emlékét –, Tinódi pedig Török Bálint kedvelt embere volt, mint gyermekeinek nevelője kézenfekvőnek fogadták el Tinódi Fejér megyei származását.

Vannak azonban okirati bizonyítékok, amelyek ezt a látszatot megdöntik. Így a Monumenta Vaticana a mai Sumony vidékén (Baranya) 1332–34-ben említ egy Tinód nevű községet. Csánki Dezső műve is említi Tinód néven és Baranya határszélére, Mozsógó vidékére helyezi, és ugyancsak Tinódi családot is említ. Viszont Viszlói (Vörös) László Tinódon és Mozsógón 40 hold földet bír zálogban. Erről az okiratok 1375-ben emlékeznek meg, s azt mondják, hogy Tinód és Mozsógó egy család birtoka. Az egyik családtag neve János. Fiai: Dömötör és János. Dömötör fia András, János fia Domonkos. Az 1375-i okiratban e két unokatestvér szerepel és Domonkos két kiskorú fia: István és Jakab. Volt ezen kívül még egy ága a családnak. Ennek egyik tagja sánta volt és ez „Sánta” névvel fordul elő. Éppen ezért, mivel Tinódon és Mozsógón is ugyanaz a család volt birtokos, megkülönböztetésül a Tinódon lakó Tinódinak, a Mozsógón lakó pedig Mozsógóinak nevezte magát. Ez a név ma is nagyon elterjedt Szigetváron, Mozsógó szomszédságában. Azonban a mozsógóiak is használják a Tinódi nevet, mert későbbi okiratokban a Mozsógón lakó ág is Tinódi néven fordul elő. Ez viszont bizonyíték a család ragaszkodásának a származási helyhez és az ahhoz kapcsolódó névhez.

A Mozsógói-család 1370-ben megosztozott a tinódi és mozsógói birtokrészekre, s Mozsógót Mozsógói Domokos szerezte meg.

A Nemzeti Múzeumban levő török adólapstromokban sok helyen előfordul a Tinódi név, mint mozsógói birtokos család neve. Az Országos Levéltárban levő 1542-ből eredő összeírás szerint Tinódi Péter Szigetvárbán a palánk melletti utcában lakik Kálnai János házában. Feleségén kívül – az irat megemlíti – van két szolgálja, két szolgálója, két lova, tehene és 5 disznója. Ugyanezen Tinódi 1554-ben, mint a város bírása szerepel. Ugyancsak Tinódi Péter az Országos Levéltárban meglevő 1542. évi összeírás szerint Mozsógó bírása is: a kettő egy személy.

Ezek után tehát felesleges elmenni Fejér megyébe keresni a költő szülőhelyét, amikor okiratok bizonyítják a Szigetvár melletti Tinód község hajdani létezését Büdösfa (ma Rózsa) és Botyka község között. Egyébként Szentdénés község közepében a nép egy mezőt ma is Tinódi mezőnek nevez. A szántás közben felszínre kerülő kőtörmelékekből a községre és a Tinódiak ősi fészkeire következtethetünk. A felsorakoztatott tények alapján megállapíthatjuk, hogy Tinódi (Lantos) Sebestyén a Baranya megyei Tinódról származott.

A Tinódi-családra vonatkozó alaposabb kutatási lehetőségeknek pótolhatatlan veszteségeket okozott az országra szakadt török megszállás és pusztítás, amely az akkor meglevő írásbeli okmányok tömegét semmisítette meg a lakóhelyekkel együtt. Így a család törökdúlás utáni létezéséről szinte semmit sem tudunk. Nagy szerencse, hogy legalább a költőnek fennmaradt egy pár írása. Mindenesetre mint érdekes családkutatási lehetőség áll fenn a szigetvári Mozsgai-nevű családok származásának kutatása, tudva azt, hogy a Tinódiak egyik ága Mozsgói néven nevezte magát. Szigetvár mint Mozsgó tőszomszédságában levő hely, az amúgy is több tagból álló Mozsgói-Tinódi-család legközelebb fekvő, s legalkalmasabb elhelyezkedési területül kínálkozott. (Beházasodás, katonáskodás stb.)

Az okmányokban a költő származását illetően eltérő adatokat találunk. Az adománylevelek szerint a család mint nemesi család fordul mindig elő, ezzel szemben nemesi levele szerint: „Apja és anyja szegény jobbágy volt.” Mindenesetre nemesi származása is köznemesi sorra értendő, vagyis az akkori tősgyökeres magyar népi rétegre.

Születési idejét 1505–1510 körül számíthatjuk. Élete viszontagságosan kalandos volt. Az okmányok tanúsága szerint a család tagjai sok ágra szakadtak, s mint elszegényedett egytelkes nemesek szerepelnek. Költőnk szorgalmas látogatója volt az akkor híres pécsi főiskolának. Szüleit korán elvesztette, önként adódik a lehetőség, hogy az egyedül maradt fiú mozsgói rokonaihoz is fordulhatott segítségért. Ezeknek megvoltak a kapcsolataik Szigetvárral. Az írástudó – iskolába járó – akkori időben tehát ritkaságszámba menő ifjú így kerülhetett esetleg az iskola tanárainak ajánlatára is Török Bálint szigetvári udvarába. Itt mint a két Török fiú, János és Ferenc nevelője szerepelt. Szépen írja le a napok lefolyását Gárdonyi Géza: „Egri csillagok” című művének első kötetében, valamint Bodonyi Nándor „Török János” című pályadíjnyertes elbeszélő költeménye.

Szigetvári tartózkodását a plébánia templom nyugati szomszédságában álló Takarékpénztár falán elhelyezett emléktábla őrzi. A városka lakói a „Zrínyi Miklós Múzeum Egyesület” akkori vezetőinek kezdeményezésére, szerény keretek között, de annál nagyobb ügyszeretettel, emléktáblákkal örökítik Szigetvár fontosabb helyeit, emlékeztetve a jövő nemzedéknek. Ekkor (1939) helyezték el Tinódi emléktábláját is a város központjában, a valamikori Török Bálint házának helyén épült Takarékpénztár épületén. Az emléktáblát Szigetvár török megszállás alóli felszabadításának 250. éve alkalmából készítették. Felirata a következő:

*„Hajdan a ház helyén lakott Sziget-várának ura Török
Bálint és lantos Tinódi Sebestyén, majd
Istvánffy Miklós történetíró.” (1939)*

Az akkori főúri gyermekek nevelése természetesen nemcsak tollforgatásra és elvont tudományokra értendő, hanem a kardforgatásra is. Különösen áll ez ilyen fontos végvárban, mint az akkori Szigetvár, ahol egyetlen hét sem múlhatott el a portyázó török csapatokkal való csatározások nélkül. Ezekben a csatározásokban a növekvő Török fiúk és Tinódi is részt vettek.

Az 1532. esztendő sorsfordulót jelent Tinódi életében. Szulejmán hadai ugyanis hirtelen feltűnnek a déli végeken. A fő cél Bécs elfoglalása. Az odavezető úton azonban sok az akadály: Siklós, Szigetvár, Babócsa, Kanizsa, Kőszeg. A bécsi császárvároshoz vezető hadi úton magyar kardok szabdalják szét az oszmán birodalom terjeszkedő vágyálmait. Kicsiny dolgoknak látszó csetepatéknak veszik maguk a törökök is ezeknek a kis „juhaklokknak” a harcait, de ezekben a sárvárakban Jurisicsok, Török Bálintok, Zrínyiek és Dobó Istvánok vezérkedtek. Amikor Török Bálint híret vesz Szulejmán jövetelének, kis csapatával Babócsa alá siet. Megkezdődik a harc az akkori cselvetéses módon. A kis magyar sereg közepén, oldalt, hátul harap bele a hatalmas oszmán komondorba. Fárasztja, aztán egyszerre derékba kapja a török sereget. Török Bálintban méltó ellenfelükre akadtak a törökök. A seregben harcol Tinódi is. Itt mutatja meg először, hogy a „pennaforogtatás mellett” a kardforgatáshoz is ért. Lovas szpáhi ugrat neki. Villámgyorsan nekiszegezi lándzsáját a török mellének. Most emlékezik vissza a sok szigetvári tornagyakorlatra, s a következő pillanatban repül is a török a nyeregből. Estében azonban hatalmasat sújt kardjával Tinódi felé. Meginog a nyeregben. A kis magyar sereg elszakad a hatalmas török seregtől. Hiszen csak zavarkeltés volt a cél. Ez pedig alaposan sikerült. A visszavonuló seregben gondos vigyázással viszik magukkal a sebesült Tinódit. Hiába a gondos ápolás. Hiába Törökné, Pemflinger Kata asszony minden orvosság főztje, a balker béna marad. Megpihent a kézben a kard, hogy helyet adjon egy életen keresztül a szabadságot, török elleni gyűlöletet, hazaszeretetet hirdető tollnak.

Kilenc év múlva úri életének másik nagy szerencsétlensége, amikor urát 1541-ben, Budának csellel való elfoglalásakor, a szultán örökös fogságba hurcolja.

Az oszlopát vesztett családnak Tinódi lesz még sokáig a lelke. Későbbi életében találkozunk vele az országnak szinte minden részében, s éppen ezért megmaradt költeményei, amelyekben az akkori fontosabb eseményeket énekelte meg, az utókor fontos ismereteket nyújtanak.

Hogy mennyire átérzi a Török Bálint elfogatásával ért országos veszteséget, legjobban kitűnik az erről szóló énekéből, amelyben nagy bánattal zengi:

*„Sírva vesziköl most szegin Magyarország,
Mert tőle távozik hangosság, vigasság,
Belőle kikele sok fénös gazdagság
És fogságban esék egynehány uraság.”*

Török Bálint elfogatásával véget ért a főúri család fényes élete is. Lantosunk is elszakad a Dunántúlról és bevándorolja az országot. Közben szem és fültanúja lesz az akkori dicsőséges és szomorú eseményeknek, mint amilyen Temesvár, Szolnok, Drégely, Eger ostroma. Tinódi költészetének éppen abban van tehát ritka értéke,

hogy lehetőleg mindig az események színhelyén van, s lelkiismeretesen gyűjti adatait, amelyekből összeállítja költeményeit. Lélekből jött költeményeinek őszinteségét legjobban nemesi levelének szavai bizonyítják, mikor azt írják benne:

„Isten oly tudománnyal szerette, hogy külömb-külömb ... hadakat, viadalokat ritmus szerént magyar nyelvön énökbbe, szép nótákkal énökleni tudja szörzeni.”

Költeményeit az őszinte hang jellemzi legjobban. Ami lelkében kialakul, azt mindenféle szokásos költői cicoma nélkül adja elő. Mindenkor csak az események igazsága vezeti. Ezért jegyzi meg maga is Cronikája előszavában:

„igazmondó jámbor vitézektől, kik ezen dolgokban jeles voltak, értéköztem, sem adományért, sem félelemért hamisat nem írtam... az mi keveset írtam, igazat írtam.”

Hogy mi volt írásainak fő indítéka, mi sarkallta költészetét, újra csak szavait idézzük, amelyeket Kolozsvárott kinyomtatott krónikájában írt:

„Szörzeni nem egyért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvívó, várak városok rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanuság, üdvösségös, tisztességes megmaradásukra, az pogány ellenségeknak mi módon ellene állhassanak és hadakozzanak.”

Közben ide-odavetődik, s miként abban az időben annyi más dunántúli család, ő is a békésebb, a töröktől kevésbé háborgatott Felvidéken akad meg. Kassán telepedik le. Megházasodik, sőt házat is szerez. E sorok írója 1939. júliusában állott az emlékét őrző ház előtt. Kassa város legszebb szállodája, az Andrássy Szálloda állott a ház helyén. A múlt század neobarokk palotastílusában épült saroképületen emléktábla hirdette akkor még a költő házának helyét.

A Nádasdyak sárvári várában találjuk a költőt az 1554. évben. Élete delén van. Hiszen legfeljebb 50 éves. A hatalmas birtokú családnál szívesen látott vendég Tinódi. A Nádasdyak maguk is nagy törökverők. A török harcokat megéneklő költőnek megbecsülés jár itt a nádor udvarában. A sok vándorlás, nélkülözés, fáradalom azonban felőrölhette a vándor lantos szervezetét, mert 1556 januárjában meghal. Pernezi – Nádasdy egyik bizalmas embere – írta meg a nádornak a halálhírt, s azt, hogy 1556. január utolsó előtti napján a sári atyák hamvai mellé temette.

Törékeny teste összevegyült a sokat szenvedett haza földjével, de költészete, lelkének kincsen virágai fennmaradtak az utókor számára. Buzdító, lelkesítő rigmusai szájról-szájra jártak, s vigaszt, erőt, kitartást, bizalmat öntöttek a csüggedő magyarba.

Mozsgó és a Török-család

Mozsgó nagy részének a XV. századtól a XVI. század elejéig az enyingi Török-család volt a birtokosa. A fennmaradt írásos adatok szerint ugyanis a Tinódi-család csak mint kisebb nemesi birtokos, a község kisebb területének volt tulajdonosa.

Török Imre 1499-ben szerezte meg Mozsgót Szentgáli Lászlónak a gyermekeitől: Lászlótól, Margittól és Erzsébettől. Török Imrének 1521-ben bekövetkezett halála után birtokai fiára, Bálintra maradtak mint egyedüli örökökre, minthogy Miklós nevű fia még ugyanezen évben meghalt. Török Imre fiára hagyta a nándorfehérvári báni méltóságot is. Bálint viseli is a címet, a tényleges báni teendőket azonban a Sulyok testvérek mint Sabác bánjai és Hédervári Ferenc mint Belgrád kormányzója látják el.

Nándorfehérvár neve és fontos szerepe Hunyadi János nevével kapcsolatos. A nándorfehérvári diadal (1456) pedig örök dicsőséget szerzett a magyar parasztságnak. Maga a fontos vár azóta állandó szállka a nyugatra terjeszkedni akaró törökök szemében. Érthető tehát, hogy Török Imre halála után a szultán mindent elkövetett, hogy hatalmába kerítse a fontos várat és nagy sereggel indult elfoglalására. Török Bálint átérezte a súlyos felelősséget, amely a vár öröklésével reá hárult, s éppen ezért – kiskorú lévén még –, új vajda kiküldését kérte a királytól a vár védelmére. A király helyt adott a kérésnek, s Báthory András szatmári főispánt küldte ki a vár védelmének előkészítésére. Török Bálint azonban nem engedte be a várba a király emberét, mert az udvar 70 000 forinttal tartozott még, a várnak apja idejében történt tatározásáért. Báthory tehát visszatért Budára anélkül, hogy a várat megerősítették volna. Hédervári viszont, mint belgrádi kormányzó és Török Bálint is elhagyták a várat, rábízva a védelmet Oláh Balázssra és Móré Mihályra. Minthogy Budán újabb intézkedés nem történt a vár védelméről, Nándorfehérvár 1521-ben a törökök kezére került. Az ország közvéleménye szörnyen felzúdult a legfontosabb végvár elestének hírére, s bűnbakot kerestek. A budai országgyűlésen levő nemesek tehát, amikor előttük Török Bálint és Hédervári Ferenc ügyük tisztázására megjelentek, hazaárulóknak minősítették őket. Kimondatták róluk, a váraikat elhagyókról a hűtlenséget, s mindkettőjüket birtokaik elvesztésére ítélték. Török Bálint ellen annyira felzúdultak, hogy paripán kellett a tömeg bántalmai elől elmenekülnie.

II. Lajos király tehát az országgyűlés határozata értelmében 1521-ben mindkét főúr vagyonát elvette. Török Bálint összes javait Batthyány Ferencnek adományozta. Ekkor találkozunk először Mozsgó történetében a később sokat szereplő Batthyány-családdal.

Török Bálint azonban nem egykönnyen nyugodott bele a birtokvesztésbe. Érezte, hogy vele igazságtalanság történt. Mint kiskorú azzal érvelt, hogy mindent Sulyok István sabáci vajda tanácsára tett. Közben meg is nősült, s a királyné egyik német származású udvarhölgyét, Pemflinger Katalint vette feleségül. A fiatal II. Lajos nagyon szerette szép és okos asszonyát, Habsburg Máriát. A magát idegenek között

érző Habsburg királyné mindenben kedvezett német udvarhölgyének. Érthető, hogy a királyné közbenjárására Török Bálint hamarosan kegyelmet kapott, s visszahe-lyezték vagyonába is.

Ettől kezdve Török Bálint a király kedvelt emberei közé tartozott. A gyászos végű mohácsi csata után pedig – amelyben II. Lajos is halálát lelte – már az ország leg-főbb méltóságai között találjuk. Zápolyai János királlyá választásakor az országgyű-lés már őt bízta meg, hogy a Székesfehérvárott 1526. november 9-én megtartandó koronázáson ő koronázza meg a rendek nevében a királyt.

A török veszedelem állandóan rettegésben tartotta az országot. A mohácsi ször-nyű vereség után a nemzet kapkodva hanyódott a nemzeti és Habsburg király kö-zött. Nemcsak az ország területe, hanem a magyarság lelke is kétfelé szakadt. Főura-inkat hol a Habsburg Ferdinánd bécsi, hol Zápolyai János budai udvarában lehetett látni. Végre azonban győz a magyarság nagy részében a nemzeti királyság eszméje. Így találjuk most már Török Bálintot is véglegesen Budán, a nemzetinek hitt király mellett. Zápolyai János halála után Izabella királyné, a kis János Zsigmond védője-ként, állandóan maga mellett akarja látni Török Bálintot.

A magyarság áldatlan kétfelé szakadását használja fel a török, s azon a címen, hogy a kis János Zsigmond örökét védi, csellel elfoglalja Buda várát 1541. augusztus 29-én. Hogy pedig a magyarok ellenállását a szultán teljesen megbénítsa, a legfőbb urakat elfogatja és raboknak nyilvánítja. Csak hosszú tárgyalások után bocsátja egy részüket szabadon, a legnagyobb tételt azonban, Török Bálintot rabláncon viszi Konstantinápolyba, a hírhedt Jedikulába. Hősünk a Héttoronyban halt meg.

A gyermekekkel maradt feleség mindent elkövetett férje kiszabadítására. Renge-teg kincset áldoz fel érte, birtokainak nagy részét zálogba adja. Szemet szűrő török elleni vár volt Szigetvár. Az asszony a kiskorú Jánossal és Ferencsel a várat úgy sem tudta volna megvédeni, áttért Ferdinánd hűségére, Szigetvárból kivonult, s átadta a királynak.

Törökné Csurgón, majd Debrecenben lakik, később erdélyi birtokaira, Vajda-hunyadra költözött. A Török fiúkkal is mint Hunyad megye főispánjaival találko-zunk. János, az idősebb, alapítója az erdélyi ágnek, amely fiának, Bálintnak 1607-ben bekövetkezett halálával kihalt. Az ifjabb Ferenc lett a család magyarországi ágának a továbbvivője. Fia, Török István királyi tanácsos és Pápán kapitány, 1618. június 3-án halt meg 41 éves korában, vele halt ki a nagy múltú Török-család. A hatalmas Török-vagyon tehát, s köztük Mozsgó is, újból gazdát cserélt.

A török megszállás évei

A másfélszázadig tartó török elnyomatást Mozsgó is megsínylette. A régi feljegyzé-sek csak mint pusztá helyet említik meg. A birtokviszonyok is megváltoztak: Sziget-vár és környéke török kézre került, új birtokosok kerültek a régiek helyébe. A jobb földeket főleg a török lovastisztek, szpáhik között osztották fel. A nemesség – főleg

a nagybirtokosság – az ország szabad részében keresett menedéket. Egyrészt azért, mert ott birtokaik voltak, másrészt rokonaikhoz mentek. Helyben csak a jobbágy-ság, félparaszt, féliparos városi polgárság és a köznemesség maradt. A király azonban továbbra is úgy adományozta a birtokokat, mintha mindez nem lenne. A régi címek, méltóságok továbbra is mint királyi kegy hullottak az udvarpárti főurakra.

A mohácsi vészt követő száz évben Mozsgón a Balogh családot találjuk mint földesurakat, 1626–27. évben Balogh János a tulajdonos, a pannonhalmi főapátság dézsmaváltság jegyzékének adatai szerint még 1660-ban is Balogh András jószága Mozsgó.

Népi adata, emléke a török időknek – természetesen csak mondai – a mai Tinódi hegy nyugati lejtőjén levő beomlásos szakadék, amelyet Török pince néven emlegetnek. A hely oldalán mesterségesnek látszó terasz kiképzések vannak. A legfelső terasz közepén földhalom, a plató keleti szélében kútszerű földomlással. Az iskolásokkal 1953 májusában végzett próbaásatások alkalmával a szakadék kör alakú átmérőjét három méternek mértük. Szélein világosan látszik, hogy lefelé tovább folytatódik. A beomló földön állva, dobbanva, kongó hangot ad, mintha mélyében üreg lenne. Tekintettel az esetleges beszakadási, földomlási veszélyre, az ásást abbahagytuk.

Szájhagyományként él a köztudatban, hogy a szigetvári bégeknek a mai Alsószőlőhegyen nyaralójuk volt. A délnyugatra hajló dombhát szép kilátásával és meleg fekvésével erre alkalmasnak is látszik, hiszen ma is jelentős bortermő vidék, szőlő-kultúrája nagy. Tárgyi emlékként említenek egy cserépkályha-csempét, amelyet pinceásáskor találtak. Gyűjteményemet pedig teljesen ép és szép kivitelű török készítésű cseréppipával gyarapították. A pipa 5 cm nagyságú, 2,5 cm átmérőjű, fehér agyagból készült. Kupakjának érdekes alpmintázata a török oszlopfekjek jellegzetes stalaktit-szerű vésése. (A szigetvári plébániatemplom, a pécsi Belvárosi templom és pécsi volt kórházkápolna sarokmintázata.)

A község létezése is vitás ezekben az időkben. A Historia Domus ide vonatkozó adatai szerint „Pusztahely”, míg a török kincstári defterek szerint adózásra kötelezett lakott hely, falu. A pannonhalmi dézsmaváltság jegyzéke szerint a XVII. sz. végén a Balogh-családé, azonban házaira, lakóira vonatkozóan támpontot nem nyújt. Legtöbb támpontot Szigetvár történetével kapcsolatosan kapunk. A közeli falvak ugyanis, mind a magyar, mind a török időkben a védelem érdekében szolgáltatással tartozik a vár fenntartásához hozzájárulni. Így a birtokosok számolási jegyzékeiből sok meglevő, vagy már csak dűlőnévben fennálló falu nevére bukkanunk. Fontos adatul szolgál 1692-ből Schrott György szigetvári tisztartónak a jegyzéke, amelyben a vár részére szolgáltatásra köteles falvakat sorolja fel. Ebben a jegyzékben olyan távoli falvak is benne vannak, mint Szent-Király (Baranya megyei község), Sztára, Vajszló: közeliak közül Omma-mellék, Tót-keresztur, Csertő, Szulimán, ellenben Mozsgó hiányzik. Hihető, hogy sok magyar falu sorsában osztozva, a régi Domboró is lakatlanná, pusztá helyé lett ezekben az időkben, legfeljebb csak mint helynév állott fenn.

A település a XVIII. században

Szigetvár 1688-ban szabadult fel a törökök uralma alól. Ez a tény a környék teljes újjászervezését hozta lakosságban, birtokviszonyban, településben. Ebből az időből már sok útmutató írás tanúskodik Mozsgó életéről. Legfőbb útmutatónk a plébánia tulajdonában levő „Historia Domus”, melyet Kollárovcics Sebestyén plébános – aki 1781 októberében jött Mozsgóra – kezdett írni. Történelemszeretettel és írói készséggel bíró ember lehetett, mert szinte a legkisebb részletekre kiterjedő alapos-sággal igyekezett összeszedni Mozsgó történetét. Pontos évszámokat alkalmaz, neveket említ, élőkre hivatkozik, s így a Historia Domus ezen része nagy értéke a falu-kutatásnak. Értéke még, hogy a XVIII. sz. elejétől kezdődően folyamatosan vezették, s ha némely leírása hiányos is, mégis eléggé hűséges képét adja a falu életének nap-jainkig, az ő irataiból ismerjük meg legjobban az 1700-as évek Mozsgóját. Irataiban saját kutatásaira hivatkozik. Iratokra, melyeket olvasott, emberekre, akik még az ő korában éltek és sok mindenre emlékeztek, elődeire, akik közül még sokat személy szerint ismert.

Ő próbálkozott először a falu nevének magyarázatával is. Hosszadalmasan, nagy szeretettel foglalkozott vele. Meseszerűsége mellett is érdekes, mert ez az egyetlen írásos, kutató névmagyarázata a községnek.

Kollárovcics Sebestyén feljegyzésének szó szerinti latin fordítása a következőket mondja:

„Nevetségesnek és ostobának látszik az én munkám, de ha azt tapasztaltad volna, amit én, akkor más véleményt alkotnál. Van egy magyar szó, amiből származik: Mosch (mosó) és egy héber Góg (hely) – Mosóhely”.

Kollárovcics a kettőt összeteszi; Mosgog, majd az utolsó „g” betűt elhagyva, így az utolsónak maradó „o” magánhangzót megnyújtva alakítja ki a „Mozsgó” nevet.

„Ez az előbbi magyarázat az erkölcsi értelemben való magyarázat. (Biblia) Inkább morális, mint valódi, értelem szerinti magyarázata a névnek. Éppen ezért ezen a helyen sajátosabb és valószínűbb magyarázatát fogom adni a szónak, hogy annak ismerete tisztább legyen.”

Kollárovcics szerint Mozsgón a törökök kiűzése után a birtokos Sárközy János volt, aki feltehetően Szigetvárott székelt, s innét szállt ki birtokai ügyeit intézni, amelyeknek egy része Szigetvár környékén volt. Itt hivatkozik plébániabeli öregekre, valamint Szulimán legrégebb lakóira: Peresch Tamásra (ma családi nevük: Pörös, Kispörös) és Varka Mátyásra. Ezeket mondja:

„Mozsgó tehát, mivel nem volt távol Szigetvártól és nem volt kedvezőtlen hely, ezt tartotta uradalmi központjának és mint egy majorjának tekintette. Itt tartotta ugyanis jószágait is, és mivel lovai között sok öszvér is volt, talán véletlenül, vagy szójáték kedvéért, vagy pedig tréfaképpen nevezték „Mozge”-nek,

amely szóban az e-o-ra változott, ahonnan most Mozsgó lett. Vagy ha inkább akarod, kicsit másképp hangzik. Öszvér a horvát nyelvben „Mazga”-nak hívatik, mert a legrégebb idők óta Szigetváron és Szulimánban horvátok is laknak, akik közül még most is vannak. Amely szó eredeti alakjában nem maradt meg „Mazga”-nak, hanem Mozsgóra változott azon nem csodálkozom, mert ha előbbi nevén neveznénk „Mazga”-nak, félő volt, hogy azt fogják majd mondani: Nem hiába „Mazga” vagyis „öszvér” a község neve, mert a Szentírásban is nem valami nagy dicséréttel említetik az öszvér: „Ne legyetek esztelenek, mint a ló és öszvér!” Amely megszégyenítő volna rájuk nézve, nehogy a birtok urára még rákenjék ezt a nevet, amely bizony nem éppen kellemetesen hangzik a fülnek.

Ennyit elégnek tartok, és fölöslegesnek tartok tovább időzni a magyarázatnál. Ennyit azonban szükségesnek tartottam, – és ha valakinek nem tetszik, írjon jobbat...”

Kollárovcis feljegyzései szerint a század elején a mai Mozsgónak még csak pár ház az alapja. Birtokosa, Sárközy János pazarló életet élt, és költségeire kénytelen volt állandóan kölcsönöket felvenni. A kölcsönző gróf Batthyány Károly volt. A felvett összeg 60 000 rhénusi forint volt, abban az időben jelentékeny összeg. Batthyány Károly többször figyelmeztette Sárközyt a pénz visszaadására, végül is a Királyi Tábla elé vitte az ügyet. A Királyi Tábla úgy döntött, hogy Batthyány birtokba veheti Sárközynek Szigetvár környékén levő birtokait. Sárközy teljesen elszegényedve halt meg Kollárovcis szerint. Ez azonban nem helytálló, mert a családnak több birtoka volt még Nagybjom környékén.

Batthyány Károly tehát 1742-ben birtokba vette Mozsgót és az ahhoz tartozó pusztákat. Ezzel kezdődik a Batthyány család birtoklásának második – több mint egy évszázadig tartó – időszaka.

Az akkori Mozsgó még csak két utcából állt. A régebbi a mai Pozsonyi utca, amely külön telepnévvel: Lipovác néven szerepel, és pár házból állt. Ezekből a településsel egykorú házakból pár még ma is áll, pl: Kovács József, Egerszegi József, Szabó István és Kiss János háza. A másik utca a mai Mátyás király utca. Ez alkotta és alkotja még ma is a község középpontját. A Lipovác néven szereplő utca csak egysoros patak menti település, tehát a kezdetlegesség képét és a terephez való igazodást mutatja, amennyiben a mocsaras rét és domb találkozásánál húzódik végig. A Mátyás király utca, vagy Fő utca már két völgyből enyhén kiemelkedő dombháton keletkezett, a telepítést végző földesúr tehát már egészségi szempontokra is gondolt. Mindenesetre a környék településeitől különböző jelleggel létesítette, amennyiben a szomszédos falvak mind völgytelepülések: pl. Almáskeresztúr, Szulimán, Almamellék, Cserető, Zsibót. A völgyben húzódó patak mentén egy vagy két oldalt épültek a házak, középen tágas, füves térséggel, amelyből egyetlen épületként emelkedik ki a templom (Szulimán, Almáskeresztúr). Legmélyebb hely a patak, amely az egész községen végigfolyik. Mozsgó fő települési helye a mai Pozsonyi utca és Petőfi (régén

Alsó) utcák között kiemelkedő dombhát. Az utcák beosztása jelenleg is teljesen az első települést mutatják.³

A domb déli peremét szinte leszeli kis darabon a Szigetvár-Almáskeresztúr (Tótkeresztúr) felé kelet–nyugat irányban vezető országút. Ezt merőlegesen metszi észak–dél irányában a Mátyás király utca. A keresztezése száraz oldalain épültek az első uradalmi épületek: urasági ház, a tágas magtár, a régi cselédházak, az iskola, a templom és plébánia.

A XVIII. század elején inkább csak uradalmi, majorszerű jellegű volt a település. A lakóházak a mai iskoláig és templomig terjedtek. Határ volt a mai iskolaigazgatói lakás északi oldalán nyugatra a mai Mestör-domb, és az ezzel szemben keletre hajló Jakab-domb útja. A mai Jávör-háztól és Jakab-házaktól északra még bozótos erdők voltak, amelyeket a XVIII. század közepén irtottak ki. Így hosszabbították meg az utcát, amikor már a sűrűn áramló telepések száma ezt szükségessé tette. Az utca végén – pontosan a tengelyében – létesítették 1763-ban a temetőt is, amelyben az első halott a plébániai iratok szerint Kis Tamás felesége volt. A temető később betelvéen, a Jedinkai út keleti oldalán új temetőt nyitottak. Ez az 1920-as évek vége felé betelt, s ekkor újra a régit nyitották meg, ma ide temetkeznek. Régi sírköveit elárverezték az 1930-as évek elején, s mint udvarkövek kopnak a faluban. (Jakabék udvarában). Írásaik sajnos megsemmisültek. A temető jelenleg is meglevő síremléke a betyárok által 1857-ben megölt Czapft Godofréd plébánosé a temető központi keresztjétől nyugatra 4 méterre: homokkő alapon vaskereszt, alul tojásdad fémablákkal.

Érdekessége az utcának, hogy a mai kertészkert helyén is házak voltak a templomig. Urasági házként a mai kastély északi szárnya volt csak meg a mai nagy ebédlő és kultúrtermet magában foglaló résszel.⁴ Az eredeti épület alapfalait teljes egészében feltárták – a mélységet illetően – 1953. év nyarán a kultúrterem építésekor. A nagytömegű alapzatokat ma a kultúrterem és ebédlő padozata takarja. A park még kezdetleges, bokros, füves terület. Mélyebb részén a Méhes-dűlőben eredő patak folyik keresztül. Malom-árokknak hívják, mert a parkból kiérve a mai kriptakápolnával szemben délre vízimalmot hajtott. A malom ebben az időben épült (XVIII. sz. vége). 1935-ben mentek ki belőle az utolsó lakók (Barta Vendel). Mint gazdátlan épület, romba dőlt, romjai ma még láthatók.

A kastélytól észak–nyugatra áll a község legrégebbi gazdasági épülete, a hatalmas magtár. Az épületet az uradalmi mérnök tervei szerint építették. Az építtető Batthyány Theodor teljes átszervezést végzett kapott birtokain, mert az általa emeltetett épületek anyaga bizonyossága szerint nem egyhamar akart megválni azoktól. Kár, hogy a meglevő magtár tervrajzának nincsen meg a keltezése és aláírása. Az épület beosztása, stílusa teljesen megegyezik a siklői vár tövében épített magtárral. Ez érthető is, hiszen Siklós volt akkor a Batthyány-birtokok egyik székhelye. Kár, hogy a siklósit – mint gazdaságtörténelmi szempontból érdekes emléket – az elmúlt években lebontották.

3 2. sz. függelék Mozsgó települési térképe a XVIII. században.

4 10. sz. függelék Kastély az 1925–30 körül.

A magtár előtti hely – amely ma az iskola udvara – uradalmi kertészet volt. Északi határán épült az iskola és a kántortanítói lakás. Pontos évét nem tudjuk, de a plébánia történetében 1782-ben már szerepel az iskolamester neve Paczák János 30 éves iskolamester személyében. Az iskola épülete egyben kántortanító-lakásul is szolgált. A tanítói lakástól északra bokros, erdős rész következett a mai utca mindkét oldalán.

Az urasági épület keleti oldalán északra menő út mellett mintegy 100 méterre épült a templom és plébánia.⁵ A templom építését Kollárovcics szerint 1737-ben kezdték meg. Az építés kilenc évig tartott, mert a Visita Canonica szerint 1746-ban már készen állott. A templomtól délre épült az új plébánia épület, mert a plébánosnak volt már egy magánháza a templomtól északra kezdődő irtásban, a templomtól mintegy 200 lépésre. Ez a mai Mátyás király utca 30. számú háza és Mester József tulajdona. A területet a plébános irtotta ki saját kezdeményezéséből. Az irtást tovább is akarta folytatni, az uradalom prefektusa (intézője) azonban leállította a munkát. A templomtól közvetlenül északra – a mai Földművelésügyi Tejcserkő ősekként – kocsmá állott, mely ellen az akkori plébános többször tiltakozott, mint amely nyugalomát zavarja. (Stájer-féle épület.)

Az első településű falu valóban csak az uradalom érdekeit szolgáló település volt, a vidék azonban olyan szép, egészséges és településre alkalmas, hogy mind nagyobb tömegben jöttek telepesek, és így hamarosan tovább kellett fejleszteni a Fő utcát. Megkezdődött tehát a Fő utca északi részén az erdőirtás, s hamarosan elérte az utca a mai hosszát. Jellemzője volt azonban, hogy az uradalom egyre-másra építette házait a jobbágyépületek közé, mintha csak állandóan szemmel akarná tartani őket. Feltűnő épület volt a mai 36. számú ún. Mátyás-féle ház, amely uradalmi korcsma volt. Jelenleg is teljesen a régi formájában áll még.

A Fő utcával egy időben kezdték meg a mai Petőfi utca építését is. A Szigetvárról beforduló út hajlatában épült – mintegy örként – az uradalmi prefektus háza, jellemző harangjával és órájával. A jobbágyokat robotba hajszolás sajnó emlékeként mindkettő megvan még ma is. Az épület jelenleg körorvosi lakás céljaira szolgál. Az északra folytatódó utca ősi épületei: a mai posta, Kovács József háza és az utca végén levő özv. Molnár Jánosné háza. Oszlopos, boltíves tornáccal jómódú uradalmi iparosokra enged következtetni első lakóiban.

A XVIII. század végén tehát Mozsgó már három utcából állt. Az utcák délről északra húzódnak egymással párhuzamosan. A két egyoldalú völgyutcából emelkedő domb hosszanti tengelyén húzódik a Fő utca (a Mátyás király utca), amelyben az akkori középületek és uradalom helyezkedik el először, majd később a szolgálatára rendelt jobbágyok.

Az urasági épület körüli részt évszázadok óta Centrumnak nevezik. A kastélytól északra húzódó utcát Fő utcának, míg a két völgyben lévő utcákat Alsó utcáknak nevezték. Ezek közül a keleti volt az ősi telephely: Lipóvár.

5 17. sz. függelék, Templomtér és az iskola 1930 körül

Mozsgó lakói a XVIII. században

Mozsgót a XVIII. század elején még pusztá helyként említik a korabeli iratok, de a század második felében Batthyány Theodor által készített térképeken⁶ már pontos képét látjuk a község településének, a plébánia történetében pedig már magyarázatot is kapunk ehhez.

A plébániai Historia Domus szerint a következőkben alakul ki előttünk Mozsgó törökdúlás utáni lakosságának települése. A XVIII. sz. elején teljesen pusztá helynek mondott Mozsgót Sárközi János, majd később a Batthyányak telepítették be lakosokkal. A törökdúlás utáni kor és a kuruc–labanc világ jobbágysai ugyanis nem akarhattak újólág az új birtokosok szolgálatába állni, hanem a valamikori falut körülvevő erdőkbe húzódtak az akkori szokás szerint mint elsődleges védelmet adó helyre.

Mozsgó első telepesei a Dráván túlról jöttek, azonban nem is horvátok, nem is szerbek, hanem illírek. Tehát inkább félhorvátok – semi croatica – bunyevácok, katolikus horvátok. (Pl. Baja és tőle délre, Baranya déli részén sokácoknak nevezett népesség.) Az urasági majortól keletre, a mai Pozsonyi utca helyén telepednek meg, s építik fából, vesszőből, agyagból készült fecskerakásos házaikat. Nevet is adnak a telepnek: Lipovác. A név bizonyítéka a szláv lakosságnak, mert értelemszerű fordításban annyit jelent: szépecske. Ez csak bizonyítja Kollárovcis plébános egykori feljegyzéseit, aki azt írja: *„Hogy Mozsgó milyen kellemes kilátású, tekintve a hegyeket, milyen kellemes fekvésű, a levegő egészségét, a jó vizet és kellemes felosztású különösen nyári időben, senki sem tagadhatja ép ésszel.”*

A „Historia Domus” szerint: *„Ezen plébánián nagyobb számban horvátok laktak, kivéve Boldogasszonyfa filiálist. Mozsgón mind horvátok laktak, kivéve egy uradalmi bognárt.”*

A telepeselek élete azonban nem volt sima folyású. Az erdőkben meghúzódo magyarság nem engedte át az őt illető hazai földet. Elő-előtört rejték helyéről, s az általa idegeneknek érzett betolakodók házait felgyújtotta, állatait elhajtotta, büntetve ezzel a magyar néphez hűtlenné vált földbirtokost is.

A horvátság helyzete mindig nehezebbé vált, különösen a birtokos változásával. 1742-ben Batthyány Károly lett a birtokos. A Strattmannokkal való házasság révén – az özvegygé vált Batthyány-Strattmann Eleonóra grófnő idejében – a XVIII. század második felében megnyílt az út a németség betelepítésére a Batthyány-birtokokra, köztük Mozsgóra is.

Kollárovcis plébános ezeket az időket így jellemzi: *„az uradalmi tisztek nem tudom miféle ellenszenvből a horvátokat üldözni kezdték, úgy hogy azok kénytelenek voltak házaikat elhagyni és helyükbe – mivel tőlük több hasznót reméltek – németeket hoztak 1773 körül, és attól kezdve, kiknek sokat ígértek, de keveset adtak. Csellel becsapták a szegény embereket, kik aztán áldás helyett átokkal fizettek.”* A fizetség a magyarságtól sem maradt el. Amikor látták, hogy a németség a falu egészséges, főutcai részét kapja telepü-

6 2. sz. függelék Mozsgó települési térképe a XVIII. században (másolat).

lési helyül, és megkezdí a templomtól északra elterülő erdős részt irtani, éjszakánként berontott a faluba. Az akkori jobbágy-hadakozási módot használva, csóvát dob a készülő épületekre, elhajtja az állatokat, beveri a védekezők fejét, s visszavonul a mocsaras völgyektől védett erdőkbe.

Az akkori társadalmi rendben, a főúri mindenhatóság még meglevő teljességében, a kisemmizett, bujdosló magyarság mozgóíserű önbíráskodása megtorlást követelt. Az elnyomott, vagyonából, földjéből kiforgatott, kutyabőrös igazolás hiányában ősei földjébe vissza nem helyezett nincstelenek, új jobbágyigába taszított rongyosok, bujdosók megmozdulásai azonban nem voltak egyedülállóak.

Törő Pál, Pető Ferenc és Bujdosó György Mezőtúron vezeték nyílt felkelésre 1753-ban a parasztságot a földesurak és egyháziak mértéktelen zsarolása ellen. 1765-ben Zalában és Vas megyében ragadnak vasvillát és egyenesített kaszát a jobbágyok elnyomó, népnyúzó uraik ellen. Baranyában a siklósi és környékbeli jobbágyok között gyulladt ki a felkelés tüze 1766-ban.

Ha hiteles írásokkal nem is mutatható ki, vagy nem is található fel más adat a mozgói és siklósi jobbágymozgalmak kapcsolataira, az mindenesetre tény, hogy mindkét birtoknak Batthyány a földesura, s így az okok az elégedetlenségre ugyanazok. A bujdosók „dróttalan távírója”, a határról határra vándorlók pedig viszik a híreket. Az éjszakánként vöröslő égálja pedig lázba hozza, tűzbe gyújtja a földéhségtől bágyadt embereket. Így kapnak lángra éjszakánként Mozsgón is a magyarság által bitorlóknak tartott új telepések házai. Ezek a küldött üzenetek, lángoló házak a bécsi udvar talpnyalóinak tűzzel, parázssal, lánggal, fustéllyal írt figyelmeztetések: a magyar föld legyen jogos tulajdonosáé, a szabad magyarságé.

A horvátok végül is új településre kérnek engedélyt az uradalomtól, s így mennek el Szulimánba, Almamellékre, de főleg Ibafára. Az ezekben a falvakban ma is meglevő sok horvát eredetű családnév (Antalovics, Zsifkó, Laczkovics, Tanko stb.) és jellegzetes testalkat, felépítés erre élénk bizonyíték.

A földesúr tisztjei mindenáron községet akarnak létesíteni e helyen, mert fekvésénél fogva erre kitűnően alkalmas. A dombhátaikat borító tölgyerdők nagy kiterjedésüknél fogva a sertésenyésztés kifejlesztésére nyújtanak lehetőséget. Az új településű németiség kitűnő földművelő. Új dűlők válnak termőföldekké. Csatornázzák a völgyek mocsarait. Szigetvár és a tőle délre eső falvak az úriszéki jegyzőkönyveknek a XIX. század első feléből származó szerződése szerint itt makkoltatják sertéseiket. Az uradalmi tisztek egyre-másra csalogatják szolgálatba az erdőkben élő magyarokat. A mindinkább rendeződő államigazgatás, a II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharc végleges befejeződése, a szigetvári várból és a megye rendelkezéséből kiszálló erdőfésülő katonaság fegyverei, az erdei rejtékhelyeket járó Volantics János plébános emberi szavú oktatásai jobb belátásra bírják a kuruckodókat. A magyarság, ha egyenlőre csak szolga jobbágyként is, elfoglalja ősei földjét, hogy soha többet ki ne adja a kezéből. A pár itt maradó horvát (ma Tankovicsok) és német családdal (ma Stecker, Wiszt, Müller) békés együttélésben alakítják, építik, formálják az új, magyar Mozsgót, magukhoz simítva, vérükkel átalakítva a magyar föld szeretetére.

A Batthyányak birtokai felnyúltak Siklóstól egészen Mozsgóig, messze kerültek az újabb szerzemények a régi központtól. Szigetvár közelsége, és a mindinkább el-

hatalmasodó csertői Festetich grófok szomszédsága pedig sok esetben határpöröket eredményezett. Mozsgó a Batthyányak uradalmában fontos szerephez jutott, így épült ki a körülmények hatására is uradalmi központtá. Uradalmi tisztek, iparosok, beköltöző szabadok bővítették a falut, amely 1766-ban jobbágyközséggé alakult mezőváros névvel, címeres pecséttel.

A pecsét rajza okmánylenyomatok után a következő: kb. 2 cm átmérőjű kerek nyomat. A kör szélén alulról kiindulva jobbra és balra hajló nádlevelek. A pecsét alsó középpontjától jobbra ferdén dőlő régi sarló, míg balra nádvágó ösztöke van. Közöttük a sarló felé három kifejtett búzalkalász emelkedik, míg a nádvágó ösztöke felé egy buzogány dől. A növények két oldalán balról jobbra olvashatóan a következő évszám látható a rajz közbeiktatásával: 177-5. Az egész pecséttrajzot mintegy befejezve két szem kocsányával keresztbetett makk felett a község neve olvasható: Mosgo. A címerek, pecsétek összeállítása egyben az ábrázolt tulajdonságát, foglalkozását is jelképezi. Így ad magyarázatot Mozsgó pecsétje is a lakosság foglalkozásáról.⁷

Az irtásos földeken megkezdte a lakosság a gabonatermelést. A mocsarak a házépítéshez adtak jó nádat. A nagy tölgyes erdők pedig a meglevő makkoltatási szerződésük igazolása szerint messze vidék részére biztosították a sertéshizlalást.

A jobbágyok között szabadok is voltak. Két család neve maradt ebből az időből, mind szabad telepesekek: a Kazaliczky-család és a Bittó-család. A Kazaliczkyak mint uradalmi iparosok, míg a Bittók mint szegény, de gőgös kisnemesek maradtak fenn a nép emlékezetében. A Bittó-család egyik nő tagja Szentlászlón él özvegy Nock Jánosné néven (született: Bittó Margit).

A XVIII. század végén tehát kialakult Mozsgó arculata. A középső domb déli lejtőjén épülnek az urasági házak, a „Centrum”, jobbágy, majd cselédházaival. Tőle északra a nagy magtár, iskola és templom a folytatódó jobbágyházakkal, befejezésül a temetővel. Nyugatra és keletre a völgyben egysoros „völgyutcák” keletkeznek.

Megkezdtek az erdők irtását is, és mindig újabb szántóterületek válnak művelhetőkké. Külön művelési területként említendő a községtől észak-keletre, mintegy 500 m-re elterülő, és a régi térképen Jedlinka néven (ma Jedinka) előforduló szőlőhegy. Több monda fűződik hozzá. Pl.: *A török időkben itt volt a község, amit bizonyít török eredetű neve is. (Ez csak népi felfogás.) A község létezését a régi öregek azzal magyarázzák, hogy néhai Pintér János (Piltner) szőlőföldjének rigolirozása közben egy harangra bukkantak, amely a mai templomban lélekharang...*

...A török idők előtt itt volt a régi falu, mert a környékén sok régi cserépfélét (Bazikdűlő) lehet találni. A régi öregek szerint innét jöttek le a törökök elkergetése után a magyarok a mai falu helyére.

Mindenesetre érdekes lakott település. Szőlőterület, közepén utcával, amelyek egyben, mint lakóházak is szerepelnek. A községi kimutatásban Mozsgó kültelkeként szerepel.

7 3. sz. függelék Mozsgó pecsét lenyomata: BML Pécs, XI. 606. c. Batthyány-Benyovszky-féle uradalmak iratai: Mozsgói uradalom iratai, 1811. (1810. évi adóösszeíráson szerepel).

4. sz. függelék Mozsgó első pecsétjének rajza.

A másik szőlőhegy Alsóhegy néven fordul elő. Mozsgótól délre terül el és lehúzó-dik folytatásként Szigetvár, Zsibót, Domolos felé. A XVIII. században nagy részben uradalmi szőlő, amelyet jobbágyok művelnek részesként vagy robotban. A korabeli térképeken e szőlők közepén lakott telep látható. A ház ma is áll. Horváth József⁸ tulajdona („gazdag” Horváték). Dézsmapince vagyis feldolgozó pince volt. A pince-hez tartozó terület nagysága 1,6 ha, ennek 90%-án szőlő volt. Napszámosokkal műveltették. A területen volt kút. Akkoriban ez ritkaságnak számított. A kút 60 m mély volt, kútjog illette meg a tulajdonost. Azok a családok, akik innen hordták a vizet, kútbérlésként le kellett dolgozniuk napszámként.

Az épület eredetiben áll, s mint szőlőgazdasági és jobbágyvilági érdekességet védetté kellene nyilvánítani, nehogy a hozzánemértés a különböző belső szobafalazásokkal elvegye az épület régi jellegét.

Az épület szembetűnően kiemelkedik a mai pincék közül már méreteivel is. Nagysága 25 m × 9 m. Keleti oldalán kettősszárnnyú ácsolt ajtón léphetünk be. Az ajtótól északra négy méterre még egy ajtó nyílik. Ez vezetett a valamikori istállóba és a kocsiszínbe. Ha belépünk az épületbe, tágas helyiségbe jutunk. Ez a gádor vagy prészház. Padlás nélküli, erős tölgyfa tetőgerendázat tartja az újonnan alkalmazott eternit-pala tetőzetet, vagyis nyitott pince volt.

A benyíló ajtótól jobbra a sarokban áll az épülettel egyidős két évszázados tűzhely. Ma a környéken egyedülálló már. Hátsó és egyik oldalsó falát az épület falazata alkotja, míg első és egyik oldalsó fala szabad. Szemben állva az első és baloldala nyitott, míg jobb és hátsó falát az épület falazata alkotja.⁹ A falakból 2 m magasságban erős tölgyfagerendázatú négyzetes keretet építettek ki, melynek elülső összeérő sarkát vastag tölgyfaoszlop tartotta. Ma ezt téglaoszloppal helyettesítették. A tölgyfakeretre téglaboltzat borul, mely középen kéményben folytatódik. A kémény fogja fel a boltzat alatt levő agyagkemence, főzőtűzhely és üstforraló (katlan) tűzhely szabadon kiáramló füstjét. A kemence füstje régen a jobb fal mellett levő érdekesen szerkesztett füstnyíláson ömlött ki, melyet célszerűségi okokból a háziasszony az 1931-es évek elején a hátsó fal mellé helyezett át. A kemence 6 nagy kenyér sütésére alkalmas.

A prészház közepén nyílik a pincelejárát. A küszöbfán két erős vaskarikát helyeztek el, a boroshordók kötéllel való leeresztésére. Huszonegy tölgyfalépcsőn érünk le a pinceajtó alsó keretéhez, mert sajnos a valamikori kovácsolt vasból készült alsó záróajtót borona készítésére használták fel a jelenlegi tulajdonosok. Tágas, boltzatos helyiségbe érünk a középső északi pincelejárátba. Méretei: hossza 23 m, szélessége 3 m, magassága 2,7 m. A lejárattól keletre menő folyosó méretei: hossza 20 m, szélessége 2,5 m, magassága 2 m. A pince folytatásként az új tulajdonosok 4 m hosszúságú toldást faragtak már az épület javításával kapcsolatos föld kitermelése közben. A nyugatra nyúló folyosó méretei: hossza 20 m, szélessége 2,5 m, magassága 2 m. Ezek a pinceméretek fogalmat alkothatnak arról a bortömegről, melyet év-

8 Született Mozsgó, 1931. 03. 23.

9 12. sz. függelék Horváth-féle pince tűzhelye Alsószőlőhegyen, 1938.

ről évre ideverejtékezett a vidék jobbágysága. Nemcsak vincellér, vasajtó, hanem erős, nagyméretű, itteni köznyelven „uradalmi téglából” épített falazat és boltozat is védte a vidék „folyó aranyát”. A boltozat fölött 8 m magasan borul a föld. Ez a nagy mélység biztosította aztán a pince állandó hőmérsékletét. A régi borbőséget egy pár meglevő nagy hordó is bizonyítja. Eredeti állapotban vannak meg a súlyos és vastag, hordókat – 600–800 literes – tartó csántér-gerendák, a gerendákba vájatok voltak kiképezve. Érdekes eszközei a prэшáznak a mozsgói Várdai-család által készített „cserép-kotyogók”, melyeket a bor forrásakor alkalmaznak a hordókra, valamint a régi tulajdonos eredeti, vasból készített „hordóbillegzője”. Kovácsolt vasból készült. Ügyes, szép munkával alakította ki mestere a „Koharits” nevet.

A szőlő jelenlegi tulajdonosa Horváth József és Horváth Ferenc. A prэшázat és a hozzátartozó 2400 négyszögöl szőlőt apja testvére: Hegedűs József Mozsgó-Szentmiklós-pusztai tejeskocsis (akkor még uradalmi cseléd) vette Biró Jánostól 1911-ben. Több kézi faragású tárgy van a család birtokában, amelyeket még régi juhász őseiktől örökölték. Figyelemreméltó egyszerű összeállításában egy kisebb tölgyfaláda, melyet még Horváth György hozott magával az 1870–80-as években, mint apától örökölt holmit Szerbiából. Számadó juhász volt, s a ládát is számadó-ládának tartotta. Ebben őrizte fehérneműjét, egyszerű használati eszközeit (kanál, kés, borotva, rováshotok, ostornyél).

Mozsgó tartozékaként szerepel még a korabeli térképeken Szentmiklós-pusztá, a községtől 1500 m-re dél-nyugatra. Régi birtoktest. Állandó adományozások tárgya. Ekkor ez is a Batthyányaké. A jelenleg is meglevő erdészlakás épül akkor a régi Kaposvár–pécsi országút mellett.

A törökdúlás, kuruc-labanc világ űzött, hajtott magyarsága újra jobbágysorba zuhanva, kényszerű beletörődéssel húzza az igát. Aránylag legalább helyben lakó nyugalommal, hajlékkal a feje fölött, s az életet adó áldott magyar föld munkálhatásával kezdi meg a jövőendő építését Mozsgón. Ez a magyarság a Kisek, Várdaiak, Mesterek, Megyerek, Szilieik, Farkasok, Majorok, Karádiak, Vargák, Kovácsok, Batók, Gyalák magyarsága. Ez a magyarság gyúrta, formálta ki az itt maradt pár német és horvát családdal Mozsgó népi jellegét.

Házépítés a XVIII. században

Minden település közeli képét a lakóházak formája adja meg. Ezeknek építési módja az anyagtól függ. Régi jobbágyközségeink, de általában nem hegyvidéki településeink elsődleges építési anyaga az agyag, vályog. Éppen ezért fennmaradt régi falusi épületeink jellemzői az alacsony, vastag falak, üveghiányt mutató kis ablakok, tetőszerkezetet tartó tornácok. Ezek a tornácok vagy vályogoszlopokon nyugvó boltíves falazatúak (pl.: Kiss János háza a Pozsonyi utcában, mint középület, a régi somogyi vármegyeháza Tapsonyban), vagy csak faoszlopokon nyugvók. Amíg a vályogoszlopok simák, legfeljebb hengeralakban váltakoznak, addig a faoszlopok az ügyesebb

faragó emberek készségét is mutatják. Mozsgón, a szomszédságában levő Szigetváron faragott tornácoszlopú házra még elég számú példa van. (Lengyeltóti ház, Szigetvár, Szív u. 12. sz.) Itt a legegyszerűbb, éppen csak kergétől megtisztított, s legfeljebb szegletesre faragott oszlop a jellemző. Kovács József Pozsonyi utca 5. számú háza, özv. Kisgyura Istvánné Mátyás király utca 66. számú háza azonban a legelső szükségépítés alkalmával éppen csak kergétől megfosztott tornácoszlopokon áll.

Az építési anyag Mozsgón a XVIII. században szinte teljesen gyúrt vályog, fagerendázat, vessző, tetőzetül szalma és nád.

Az urasági ház, templom, magtár téglából épültek. Az urasági major házai, valamint az iskolával kapcsolatos kántortanítói lakás anyaga pedig formált (vetett) vályog és tégl.

A még ma is eredeti formájában levő néhány ház teljes pontosságú képet ad az építési munkáról, a házak szerkezetéről.¹⁰

A rokonság, szomszédság kitermelte az építkezéshez szükséges gerendázatot, fűz-vesszőt, a gazda pedig a rozsszalmát. Természetesen mindezt az uraságtól. A hozzáértő falusi ács kimérte a ház alapozásához szükséges nagyságú és erősségű tölgygerendákat. Az elsimított és ledöngölt talajon teljesen összeékelt gerendázat megadta a ház alapját. Ezek voltak a „fundamentumgerendák”. A ház sarkainál és a szobák elválasztó gerendázatainál a tartó oszlopokat, amelyeken az alappal párhuzamosan futó „koszorúgerenda” fogott egybe. A koszorúgerendázat közepén, egyúttal az egész ház hosszanti tengelyébe szerkesztették bele a „mestörgerendát”.

A falazat „fecskerakásos” volt. A fal keretét alkotó gerendák közé függőlegesen karókat állítottak, kb. 60 cm távolságban és a közöket vízszintes irányban befonták fűzfavesszővel vagy erdei gallyvesszővel. Ezzel elkészülve, a fonásos falat kívül és belül becsapkodták polyvás, törekes agyagkeverékkel. Száradás után következett a meszelés, melynek mészhányában szép sárga agyagot is használtak. Ez különösen az ún. „füstökonyhán” volt szokásos, amelynek falát aztán legfeljebb mészben mártott meszelővel mintázták fehérre. Mintázásra keresztbevágott és bemetszett takarmányrépát is használtak. Színekben egyszerűek voltak. Kívülről a ház hátsó falát az alaptól ereszig agyaggal meszelték, míg a többi három falat alulról kb. 40 cm-es kék csík szegélyezte, melytől felfele az ereszig fehér színt alkalmaztak. A tornác gerendázatát aztán szintén kékre festették. A szobák belsejében a falak tiszta fehérek voltak, míg a mennyezetgerendák és deszkák kékek. A füstös-konyha mennyezetét – tekintettel a szabad füstjáratra – nem meszelték. A gerendák és deszkák saját színükben maradtak. (Kovács József háza, Pozsonyi u. 5.)

Az oldalfalakkal egyidőben készítették el az ácsok a ház tetőszerkezetét is. A szalufákat nem lécekkel, hanem vékonyabb gyertyán vagy tölgy karókkal kötötték össze, amelyre aztán a zsuppoló ember ráarkta a rozskévékből csomózott „zsupp-babákat”. Ezek a szalmatető házak abban különböztek az észak-somogyi (Toponár község) vagy a baranyai ormánsági házaktól, hogy nem volt az utca felőli homlokza-

10 9. sz. függelék Kovács József Pozsonyi utca 5. sz. házának vázlatrajza. Rajzolta Kiss János 1954-ben. Akkoriban még szalmatető, utcai ablakait átépítették.

tuknál előrészüik, s így „kontyot” sem készítettek a ház elején és végén. A tetőgerincen és a négy sarokgerincen egyszerű, vastagabb szegélyt alkalmaztak.

A ház utcai homlokfala a szoba magasságától felfelé egyenlőszárú háromszög-alak. Anyagában folytatása az alsó falak fecskerakásának egy, kettő vagy három szelőlőzőlyukkal. Ezek alakja kerek vagy téglalakú. Ebben is különböznek a Somogyban és Baranyában általában szokásos házhomlokzatoktól, mert azok rendszerint előugrók és a ház elején is fedett tornácot alkotnak. Anyaguk viszont vakolatlan rőzse. Módosabb jobbágnál hasított tölgydeszka. Jellemzője még ezeknek a házaknak az utcai homlokzaton alkalmazott padlásnyíló ajtó, amelynek különösen az őszi termés felhordásánál van jelentősége. Itt adogatják ugyanis kézzől-kézre a megfosztott kukoricával megrakott kosarakat, amit aztán a padláson tárolnak. Mozsgón a padlásfeljárat vagy a ház udvari hosszanti tornácáról, de legtöbb esetben a ház hátsó homlokzatáról, vagy a kamrából nyílik. A kamrából nyíló padlásfeljáró főleg a régebbi építkezéseknél terjedt el, mert ezzel védekezett is egyben a tolvajok ellen a gazda, ami bizony a régi betyárvilágban nem volt ritka eset.

A lakóházak általában három részből állottak. Fő építkezési irányuk hosszanti tengellyel még ma is kelet és nyugat. Így a házak állása keresztbe esik az utcára. Hosszanti, bejárati oldaluk valamennyinek a déli oldalán van. Ettől csak a régi cseleldházak építési iránya tér el. A déli hosszanti oldalon van középen az egyetlen bejárat. Ezzel az egy bejárati alkalmazással védekeznek is egyúttal. A bejárati ajtó két részből áll, alsó és felső (fél) ajtókból. Az említett házaknál még ma is ezek a használatosak. Az ajtó szárfája fölött hosszanti, vagy kerek lyuk van a szabad tűzhelyből kiáramló füst részére. Belépve az ajtón a ház középső helyiségébe, a „füstös” konyhába jutunk. Feltűnő a helyiség kettéválasztása. A konyha hosszanti középvonalaiban ugyanis felülről lefelé 50–60 cm-es fal választja el. Ennek a falnak az elülső homlokzatán díszes tányérok vannak. Ennek az előrésznek a meszelése általában fehér. A hátulsó részben van a helyiséget szinte teljesen betöltő vályogkemence. Alapépítménye kb. 40 cm-es agyag talpazat. Erre borul a négyzet vagy kerek tompakúp alakú kemenceboltozat. Elöl a félkör alakú nyílást vas, esetleg bádoglappal takarták, újabban beleszerelt ajtóval zárták. A kemencét hozzáépítették a ház hátsó falához, míg három oldalról körül lehetett járni. Az ősi házakban csak ez az egy fűthető alkalmatosság volt. Ebben főztek, sütötték a kenyeret, kalácsot. Ma már csak kenyér-sütésre használják és aszalt gyümölcs készítésére. Nagyobb ünnepek előtt és lakodalmakkor azonban ebben sütik az igazi falusi kalácsokat és réteseket.

A kemencétől jobbra vagy balra a fal mentén, a kemencepadkával egy magasságban húzódik még egy agyagpadka. Ez volt a szabad tűzhely. A falból kinyúló, vagy a gerendázatról lelógó vashorgon e fölött függött a bogrács, amely később vasháromlábban állott. Ezen a tűzhelyen történt a főzés. A füst a padlástetőzetten visszacsapódva kifelé áramlott a nyitott ajtón, és az ajtó fölötti nyíláson. A konyhában bútort nem tartottak. A falakon lógtak a vas, cserép, később bádog edények. A fal mellett házi készítésű lócán álltak a fából vagy cserépből készült vizesedények.

A füstökonyhából jobbra és balra nyíltak a szobák. Egyik az utca felőli „tiszt szoba”, a másik az udvar felőli „lakószoba”. A tiszta szobában vannak a vendég-

ágyak, elöl két oldalt a fal mellett. Magasra rakva dombosodnak az asszonyok szorgalmát mutató dunnák és vánkосok. Ezeket sohasem takarták le, mert a magasra tornyozott, elöl csipkebetétes hófehér párnák a szoba díszei voltak. A két utcai ablak között állott az alul kétajtós, felül állványos „kászli”. A szoba közepén volt az asztal, székekkel. Az ágyaktól hátrább állottak a szekrények, vagy a több fiókos „sublat”. A régibb világban a szépen festett tulipános és gyöngyvirágos kék-piros láda. Ezekben voltak az asszonykincs-szöttek és ruhák. Mivel ez a helyiség mindig fűtetlen volt, itt tartották a zsírt, húsféléket. Legfőbb használata esküvők esetében volt, és a halálesetek alkalmával. Itt tartják ugyanis a lakodalmi vacsorát, itt terítik ki a halottat és itt van a halotti tor. Olyan begyökeresedett ősi szokások ezek, hogy a mai időkben sem változtat rajtuk senki.

A füstökonyhából nyíló másik helyiség a lakószoba. Ebben tölti el a család az egész életét. Itt születnek, élnek, meghalnak, hogy aztán végtisztességgént átvigyük őket a „tisza szobába”.

A bejárati ajtóval szemben a sarokban állott – némely háznál még ma is – az egyszerű, nehéz keményfa asztal, a fal mellett sarkosan beépített támlás, esetleg rácsozatos támlás paddal, elöl székekkel. Az asztal fölött sarkosan „tálas” állt. Fara-gott tölgyfából, esetleg festve. Ezen vannak a napi használatra szánt tányérok, tálak az étkezéshez. Jelenleg inkább díszül. Körben a falak mellett állottak az ágyak. A sarokban esetleg az apa által összeállított gyerekheverő. A füstökonyhát elválasztó fal mellett épült a lakószoba tűzhelye a későbbi időkben. Sem az első, sem a második helyiségben ugyanis eredetben kályha nem volt. Amikor azonban Somogy vármegye 1741-ben szabályrendeletileg meghagyta, hogy minden lakóházban kályhát kell felállítani (Prot. IV. pag. 1881/18) átvágták a füstös-konyha tűzhelye melletti falat, s innét fűtve a lakószobába épített kályhát, egy tűzzel két helyiséget melegítettek. Mivel a nagyobb tömegű füst részére kevésnek bizonyult a füstös-konyha ajtó-rése, de meg télen az ajtókat is bezárták, kéményeket kezdenek építeni a füstös-konyhába. Ezek nyitott boltozatúak, tágasak, úgyhogy húsfüstölésre is alkalmasak. Ezek a nyitott kémények még ma is ezt a jól bevált gyakorlati célt szolgálják. A lakószobák kályhái lesznek később a mai háztartási tűzhelyek. A szabályrendeletnek azonban gyakorlati érdekessége mellett háziipari fejlesztő hatása is van. Ugyanis szükségessé válik a kályhák nagytömegű készítése. Mivel pedig a szépségre is adnak, különösen a jobb módúak, a tiszta szoba részére díszes kemencekályhákat készíttettek. Így alakul ki Mozsgón a messze híres „göloncsérpar”.

A szegény zsellérházak alapformáját bővítve épülnek aztán a jobb módúak háza. Lényeges vonásaik teljesen megegyeznek a szegényebb rétegek házaival, legfeljebb istálló és pajta kerül a ház végére. Az igazán tehetősek aztán tömésfalat, vagy vetett vályogból készített falat alkalmaznak. A házbejárattal szemben épülnek a disznó-ólak, hogy a gazdának állandóan a szeme előtt legyenek. A tornác 100 cm magasságig zártfalú, amelyből négyzetes vályogoszlopok emelkednek ki a tetőzet tartására, vagy bolthajtásos ívvel záródnak.

A szőlőtelepítés szükségessé teszi a pincék építését. Mivel a módosabbja a Fő utcában lakik és ők kapják a Jedinka területén a szőlőföldeket is, a Fő utcai házak

legtöbbje pincével épült. Beosztásban, szerkezetében azonban megtartják a régi formákat.

Új forma a Mátyás király utca 64. számú háza. Az utcai és lakószoba területe magába foglalja a tornácot is, és csak a füstös-konyha előtt van egy kis fedett tér.¹¹

A jobbágyházaktól elkülönülő jellegük van az ugyancsak a XVIII. század közepén épült plébániának, a régi, iskolát is magába foglaló tanítólakásnak. (Ma igazgatói lakás.) A régi Mátyás-féle háznak és a Mátyás király utca 30. számú háznak. Ezek anyagukban részben vagy egészben téглаépületek. Beosztásuk többszobás. Érdekesége azonban a plébániának, hogy a füstös-konyha még ma is megvan, míg a tanítói lakásban is csak az utolsó átalakításkor 1948-ban bontották le.

Nagy kár, hogy az épületek díszességére még csak következtetnünk sem lehet. 1857. augusztus 15-én az északi községekből Turbékba jövő búcsúsok, a rekkenő forróságban, hazamenet szokásos déli pihenőjüket a mai Jávör-féle házban lévő kocsmánál tartották. Ha a bor a bánat sírja, akkor a gondatlanságnak a bölcsője. Így történt, hogy a pipázó búcsúsok taplója beleesett a szalmakazalba és a kerekedő augusztusi vihar lángtengerré változtatta a Fő utcát. A Historia Domus szerint az iskolától északra egy ház sem maradt épen. Újjá kellett építeni az egész utcát. Ekkor kerül a házak tetejére a szalma helyett cserép. Sietnek a házépítéssel, hogy még a tél beállta előtt tető alá kerüljenek. A sietségben nem érnek rá díszítésekre. Sima, elsie-tett, kopár homlokzatok vonulnak végig az egész Fő utcán. A száz évvel ezelőtti tűzvész megsemmisítette az esetlegesen házakra álmódott népi motívumokat is.

Még szerencse, hogy a szöttesekben, bútorokon, cserépedényeken tovább nyílot-tak a népi díszítőművészet színes virágai.

Határfelosztás és dűlők

A falutörténetek kutatómunkájában nagy nehézségeket okoz a korabeli térképek hiánya. Ha lennének is térképek, azokat kezdetlegességüknel fogva mai tudományos eszközeinkkel ellenőriznünk kellene, hogy pontos adatokat kaphassunk pl.: távolságokról, helyekről. A középkori térképek legfőbb sajátossága egyébként is a látszati képek alkalmazása. De még a XVIII. századból való mozsgói térképek is képszerűek, amennyiben a fákat képszerűen ábrázolja a rajzoló. Térképekre tehát csak részben támaszkodhatunk falvaink helymeghatározásánál. Legfőbb útbaigazítónk ezen a téren a fennmaradt és kielemezendő névhagyományok, dűlőnevek, határjárások jegyzőkönyvei, birtokadományozási okiratok, örökségi egyezkedések okmányai, birtokperек iratai.

11 10. sz. függelék Özv. Pintér Istvánné Mátyás király utca 70. sz. házának vázlatrajza. Rajzolta Vida József 1954-ben. A XIX. század közepén előfordult tűzvész után tetejét cseréppel fedték már. Ablakai régiek.

Mozsgó első térképeit gróf Batthyány Theodor készítette a XVIII. század második felében.¹² Ha ezt a térképet összehasonlítjuk a mai területtel és a meglévő dűlőkkel, világosan szembetűnik a kultúrterületek állandó növekedése, az erdők eltűnése, és új dűlők keletkezése. A dűlők neveit általában a volt tulajdonosról, természeti adottságról, földrajzi helyzetről, történelmi eseményről, használatról származtatják. Így ezek a nevek nagyban segítik az eredetre világító kutatómunkát.¹³

Az eddigi legrégebb térképek és fennmaradt írásos feljegyzések szerint ősi dűlőnek számítjuk a falutól keletre levő Gyertyános-dűlőt, mely a dombot borító gye-tyánfákról kapta a nevét. Az erdőrészt egészen a mai jedinkai szőlőig, az 1860-as években irtották ki végképp. Északkeletre húzódó részét ma Nagyföld, Kisföld, Kopaszdomb, Maradt-völgynek hívják.

A Gyertyános-dűlőtől keletre vannak a Szentgáli-rétek. Ezen a térképen tehát a régi Szent-Gál falu a rét nevében maradt fenn. Később az erdők irtása folytán a tetőn újra település keletkezett, amennyiben az elekpusztai uradalom gulyáinak volt itt akla, a gulyásoknak pedig lakóházuk. Ma az állami gazdaságé. A Szentgáli rétet ma Prágai-rétnek nevezik. Közbeiktatott dűlők ma már az irtások folytán: Kis-pusztza, Igyenes, Bazik, Badacsony, Községi-erdő. A mai Prágai-rétek nyugati szélén húzódó dűlőút vezetett régen Szent-Gálba.

A Prágai-rétek keleti oldalán levő magaslatnak – melynek déli határán ma a Mozs-gó–Almáskeresztúr felé vezető országút, nyugati határa az elekpusztai dűlőút, északi határa az Elekpusztára kanyarodó dűlőút – mai neve is Prága.

1499-ben találkozunk biztos adatként e falu nevével, amikor is Szentgáli László fia Gergely, úgy testvérei: Margit és Erzsébet eladták Török Imrének és nejének, Krisztinának a Baranya megyében levő Prága, Mosgó, Zalastó nevű birtokukat Szigetvár mellett s az ezekhez tartozó Ördöglik nevű szőlőt.

A Prágai-dűlőtől északra húzódik folytatásként Szent Gál-pusztza és a mai Elekpusztza között a Teleki-hegy. Ez a név ugyancsak valószínűleg középkori falu nevével azonos.

Szigethi Lancrét (almamelléki) 1330 körül halt meg a mai Almamelléken. Fiai: Beke, István és János igazolni akarván atyjuk után járó jogos örökségüket – s mivel az végrendelet nélkül halt meg – felkérték a pécsi káptalant, hívja fel a környékbeli nemeseket jogaik igazolására. A törvényes 60 nap elmúltával a káptalan jelentést küldött Visegrádra Pál országbírónak, hogy a törvényes örökösök ellen a környékbeli nemesektől tiltakozás nem érkezett, így almamelléki Beke, István és János beiktathatók az örökségbe. A birtokot körülvevő falvak között Telek falu is szerepel. Mivel a környékbeli faluk a középkorban általában rejtett völgytelepülések voltak, az újabb falvak pedig a középkor végén is sok esetben a régi helyén, vagy közelében keletkeztek, feltehető, hogy a régi Telek-falu a mai Elek-pusztza helyén volt.

Mozsgótól északra a mai két temető között vezető út folytatásként mintegy 400 m-re van a mai Jedinka-szőlőhegy. Ma érdekes település képét mutatja. Középen a

12 2. sz. függelék Mozsgó települési térképe a XVIII. században (másolat).

13 6. sz. függelék Birtokrészletezési előrajz. BML Pécs, Bmk 446. 1855 körül.

7. sz. függelék Földtani térkép. BML Pécs, Bmk 571. 1878.

Gyertyános-dűlő folytatásaként észak–déli irányban utca vonul végig, melynek két oldalán épültek a pincék. Ezek részben lakóházak is. A legrégebb térképeken is már mint irtásos szántóföld szerepel a dűlő, neve: Jedlinka. Ma Jedinka. Tudományos magyarázat a névre eddig még nem akadt. Mivel régóta szőlőterület és „dinka-szőlőt” ismer a nép, ezzel is összehozható. A falu mondája szerint török eredetű. Lakott helye a régi térképeken nincsen feltüntetve. Ugyancsak a szőlőtermelésé sincsen. Csak feltevésekre utalhatunk. Dr. Vargha Károly szerint a név török eredettel is magyarázható, amennyiben Pastinszky török szótára szerint a szó „elsősülöttségi jogon öröklődő föld” értelmezésű. A törököknél ilyen földöröklés valóban volt.

A faluban elterjedt monda szerint itt volt valamikor a régi falu, amit azzal is igyekeznek megerősíteni, hogy néhai Pintér János (Piltner) Mátyás király utca 11. számú lakos jedinkai szőlőjében forgatás közben kis harangot találtak, mely a templom tornyában ma is meglevő „lélekharanggal” azonos. Ez azonban nem áll, mert a nevezett harangot Biedermann László adományozta a templomnak, s felirata a következő: „Isten dicsőségére öntette lovag Turonyi Biedermann László kegyúr. Mozsgó, 1928. Öntötte: Slezák László harangöntő, Budapest. Szent László király, könyöröggj érettünk!” Viszont ez új harang, mert a régieket az 1914–18-as világháborúban ágyúk öntésére használták fel.

Jedinkától északra húzódik a Községi-erdő.

A Községi-erdőtől keletre levő fennsíkon van a régi Szent-Gál helyén a mai szentgáli akol, népiesen „szengáliakó”. Helyén a középkorban község volt Szentgál néven. Nem tévesztendő össze az ugyancsak Baranya megyében, a mai Királyegyháza öseként szereplő iker-községgel: Szentgál-Szentivánnal. A Mozsgótól északra elterülő Szentgált Tóbiás özvegye Zsófia 1474-ben elzalogosítja Török Ambrusnak a Szigetvárhoz közel levő Szentgálon használt birtokrészeket. Ez és a Prágát eladományozó oklevél tehát átadja a Mozsgó-környéki birtokokat a Török-családnak.

A községtől északra levő dűlők között ősinek számít még a két Fáfa-dűlő. A déli Fáfa-dűlő később Méhes-dűlő lett, mert déli meleg fekvésénél fogva az uradalom ide telepítette a méhesét.

A Fáfa-dűlőtől északra a Messzelátó-hegy, nevének eredete ismeretlen.

A Fáfa-dűlő további északi folytatása a Szimándli-dűlő. Neve körülbelül százéves. Az egyik Biedermann birtokosról, Simonról „Simon-völgynek” nevezték el. Mivel a dűlő a Mozsgó–Almamellék felé vezető dűlőút mentén húzódik, az almamelléki németek „Simon Thalnak” mondták. Ebből németes formában lett aztán nyelvi alakulás folytán „Simindál”. A mozsgóiak többnyire „Szimándli” néven említik. Ez ősi horvát, bunyevác eredetre vallhat, amennyiben itt valóban horvátok laktak s a „zima” szó hideget jelent. A kérdéses völgy hideg, szeles, észak–déli irányú. Neve ebből is alakulhatott.

A községtől délre a mai Szent Miklós pusztától keletre haladva régi dűlőként jelzik a térképek Rókást és Bögört. Az elsőnek a nevét a ma is nagyszámban előforduló rókák adhatták, míg a Bögör név dr. Vargha Károly szerint Árpád-kori falu volt. Közben sorakoznak: Fartaló, Kiserdő, Diós, Pringli, Aranyos (ma Tinódi-hegy) Körtvélyes, Paprét, Rászta.

A Pringli nevű völgy ma a sportpálya területe. A völgy elején kis bővizű forrás van, melyet a múlt század végén téglafalazattal építettek ki. Dr. Vargha Károly szerint a Pringli-név kialakulása a következőképpen magyarázható: „A cseh-német (deutsch-böhm) tisztartók a „Brünndel” (völgy) bajor szóalak itteni népi változatát használták. Minthogy az itteni német nyelvjárások nem használnak zöngés „b”-hangot, hanem zöngétlen „p”-t ejtenek helyette, a „brünndel”-ből így „prünndel” lesz. Ebből azonban a nyelvjárás ü-i szabályos hangmegfeleléssel „prünndel”, „prinndel”-t alakít. A „d” mássalhangzó előtt az egyik „n” kiesik a hangsorból, tehát lesz „prinndel”, illetve az „e” hangsúlytalanodva kiesik, marad „prindl”, a hogy ezt Szentlászló, Almamellék stb. németjei ma is mondják. A „d” „g” hangcsere és a „l” kicsinyítő képző felcserélődése a bajoros „li” kicsinyítő képzővel már a mozgói magyar nyelvi hatást tükrözi. Így jön létre a „Pringli”-alak.

1953 májusában a völgy felett emelkedő Aranyos-tetőt az iskolások segítették erdősíteni és mintegy 18 000 fenyőfát ültettek el a nevelők segítségével. A hazafias nevelés és nemzeti hagyományaink emlékeként ezért e sorok írója a községi tanácsülésen azt javasolta, hogy a német-nevű Pringli-völgyet nevezzék el Tinódi-völgynek, míg a magaslatot Tinódi-hegynek. A javaslatot a tanács elfogadta, s azóta visszavisszatér a lakosság ajkán Tinódi (Lantos) Sebestyén neve.

A Rászta-domb említendő még a Pap-rét felett. Sokan még ma is „Szerb-hegynek” nevezik, mert az első világháború után, amikor szerb megszállás alatt volt a Porovicza-pataktól délre eső terület, tehát a község magyar volt, az Alsószőlőhegy pedig Jugoszlávia, ezen a helyen volt a szerb határőrség őrháza. Romjai még ma is láthatók.

A felsorakoztatott dűlők között négy középkori falu szerepel. Ha egymástól való távolságukat számítjuk, megállapíthatjuk, hogy távolságuk alig haladta meg a négy kilométeres távolságot. Ez igen sűrű településre utal, másrészt bizonyítja a vidék termékenységét is. Ugyanakkor természetesnek kell vennünk, hogy ezek a falvak nem hasonlíthatók a mai falvak nagy területű, sok lakójú falvaihoz. Ezek inkább egypár jobbágytelepülésből álló „irtás”-falvak voltak.

Mozsgó és a Batthyány-család

A Batthyányak birtokosságával egy évszázadra rendeződött Mozsgó sorsa. A Batthyányak ősi birtokos családja voltak Somogy és Baranya megyéknek. Kimutatható első ősük Kővágóórsi (Kis) György 1391-ben Zamárdit, 1398-ban a Fejér megyei Battyányt nyeri adományul, melytől aztán nevét veszi a család. Emelkedésük a Habsburgok korára esik. Első címerüket Batthyány Boldizsár kapja 1481-ben. Ennek fia Ferenc (1497–1566), akivel már mint a Török-fiúk gyámjával is találkozunk, megszerzi Németújvárt. 1524 óta ez a család fő fészke mint a törököktől távol eső, viszont Bécshez, tehát a rangot és hatalmat biztosító udvarhoz közel eső hely.

Ferenc testvérének Boldizsárnak ükunokája Ádám, 1630. augusztus 16-án grófi címet kap „németújvári” előnévvel. Ádám unokája Károly, aki 1742-ben megszerzi Sárközy Jánostól 60 000 Ft-ért Mozsgót. Károly gróf is részt vesz a Habsburgok hatalmát védő hétéves háborúban, s érdemei elismerésül 1764-ben elsőszülöttségi joggal német birodalmi hercegi rangot kap. Somogyi birtokai – így Mozsgó is – bátyjának, Lajos nádornak utódaira szálltak. Így került Mozsgó később Lajos unokájának, Gusztáv hercegnek. Neve a Baranyaszentlőrinc–Sellye vasútvonal mellett levő Gusztávműve-pusztában maradt fenn.

Az osztrák Strattmannokkal kötött házassággal később a hercegi ága Batthyány-Strattmann nevet vett fel.

Az országos képtárban levő arcképen meglepő hűséggel ábrázolta a döllyfős nagyurat a korabeli festő. A mellképen félfordulattal balra néz a távolba a nagyúr. A makacsan előreugró áll, szigorúan zárt ajkak fölött gögösen hajlik le a nagy sashajlású orr. A teljesen nyitott, távolba néző szemek fölött szabályos ívelésű szemöldökök törik meg a feltűnően magas, nyílt homlok síkját. Az egész arcot az újabb divatú rövid, hófehérre rizsporozott paróka keretezi. Az arcról értelem, makacsság, akaraterő sugárzik. Drágaművű csillogó vértetét a „Lipót-rend” vörös szalagja fogja át. Jobb vállán hadvezéri bíborpalást, hátán párduckacagány színesíti a képet. Bőrkesztyűs kezében marsallbot van.

A kép az akkori idők szokásos barokk keretében van. A keret alján levő tartópárkányzatot ábrázoló mezőben a következő felírás olvasható: Carl Graf von Bathiáni Kays. u. König. Ung. General-Feld-Marschal.

A család első címerét Mátyás királytól kapta 1481-ben, a grófi és hercegi rangemeléskor 5 sisakkal bővült. A címer leírása: kék pajzsban magasan kiemelkedő természetes színű szikla tetején aranyfészekben kiterjesztett szárnyú, két fiát feltépett melléből folyó véreből tápláló jobbra fordult pelikán, a szikla alján zöld hárommalomból kinövő, szájában aranymarkolatú kivont kardot ferdén tartó, jobbra fordult arany oroszlán. Az ősi címernek sisakdíszje nem volt.

A családot nem szabad összetéveszteni a somogy vármegyei Batthyány-családdal, amelynek előneve: Geresgali. Nemcsak birtokaiban, de címerükben és rokonsági ágaikban is teljesen távol állnak egymástól.

A Batthyányakkal kezdődik Mozsgó községgé alakulása. Mária Terézia kiadott Urbáriumuma rendezi a községek megalakulását. Ez éppen egybeesik a Batthyányak földbirtokosságával.

Mozsgó 1766-ban lesz önálló jobbágyközséggé, s így bizonyos fokú szabadságokat élvez, amennyiben önálló bírása és esküdtjei vannak. Ezek vezetik a községet. 1775-ben már külön pecsétje van, és az okiratokon már a bíró írása mellett ez is szerepel. A község szabadsága természetesen sok esetben csak papírszabadság, amennyiben a somogyi birtokrészek déli egységeinek Mozsgó lévén a központja, itt alakul ki az uradalom kormányzati szervezete. Megéppül az uradalom központját képező urasági épület a mai kastély északi szárnya helyén. (A mai konyha, kultúrterem, stb.) Mivel a grófi család Németújváron, vagy Bécsben és Pozsonyban épült díszes palotáiban tölti életének nagyobb részét, ide legfeljebb csak a férfiak jönnek

néha le tárgyalni az uradalom intézőivel, ispánjaival. Ez az épület földszintes, dísztelen, de tágas és tömör anyagú.

Az urasági épület környékén települnek a központi (Centrum) jobbágyházak, a ma is fennálló későbbi cselédházak. Az uradalmi központ közvetlen szomszédságában felépül a templom. Szemben vele kissé északra a mai tejcsarnok helyén a kocsmá, amely később a mai Jávor-féle házban van. Készen állt tehát minden, ami abban az időben biztosította egy falu jellegét.

Ebben a faluban, mint az ország ezernyi más falujában, a jobbágyé volt az adózás, a munka, szolgáltatás, az uradalomé pedig a jog, haszon, mindennek méze, tejfőle. Az uradalom fogalma alatt kell értenünk a földesúr inspektorait, kasznárait, – Kollárovcics Sebestyén szerint – prefektusok, kormányzók ispánjait. Mozsgón, mint uradalmi központban ugyanis állandóan több intézője lakott a földesúrnak. Ezek képviselték a jobbágyokkal szemben a grófot. És mert ezek állandóan itt laktak, de meg a földesúrnak járó részből maguknak is akartak félrerakni, természetes, hogy a termény és állatdezsma, valamint a pénzjárandóság behajtása bizony nem mindig az országban megállapított törvényes mennyiség volt.

A parasztok vállára nehezedtek az összes közterhek. A hadiadót egyedül ő fizeti. Az országgyűlési követek napi díját ő fizeti. A követ urak szavazzák meg a koronázási ajándékot is a paraszt zsebéből. A közmunka egészen a paraszté. Ha előfogat kell, a paraszt állítja ki. A katonát, bár bizonyára szívesen kvártélyozna az udvarházakban és kastélyokban, a paraszthoz szállásolják, mert így rendeli a törvény.

A törvény szava azonban csak a behajtásoknál és a szolgáltatások végrehajtásánál volt hathatós, mihelyt a jobbágy ügyéről volt szó, azonnal meglassúbbodott a menete. Érthető, hiszen a végrehajtói a meghozói voltak. Ugyanaz a Pozsonyban törvényt hozó főúr foglalta el a megyében a főispáni vagy vármegyei esküdti széket. Batthyány Károly gróf egy személyben volt Pozsonyban törvényhozó, Kaposváron főispán, Mozsgón földbirtokos.

A legrosszabb dolog az volt, hogy a főúr nem a birtokán lakott az év nagyobb részében, hanem Bécsben. Ehhez az élethez nagy jövedelemre volt szüksége. A birtokot kezelő, szegényebb nemesekből lett intézők aztán teljes basáskodással és teljhatalommal intézték az uradalom ügyeit. Mozsgón különösen tapasztalható ez a fennmaradt „Uriszéki-jegyzőkönyvek” irataiból.

Mária Terézia 1764-i országgyűlésen meggyőződött, hogy a rendeknek eszük ágában sincs foglalkozni a jobbágyok állapotával, s az országgyűlés elosztása után azonnal megbízta Raab udvari tanácsost, hogy Magyarország részére is dolgozzon ki úrbéri szabályzatot. – Raab még a következő évben elvégezte munkáját, s a királyné 1766. július 10-én ki is adta az „*Ideiglenes urbéri szabályzatot*”, – amely kölcsönösen megállapította a földesurak és jobbágyok kötelezettségeit és jogait. Ez a szabályzat a jobbágy személyére nézve a következőket állapítja meg:

- Szabadon költözködhet, ha félévvel előbb bejelenti felmondását és ha tartozásait kifizeti.
- Gyermekeit neveltetheti, más életpályára is adhatja, a földesúr beleegyezése nélkül.
- A jogtalanságok ellen panasszal élhet az úriszéknél, de ha földesúrával van pere, a megyei ügyvéd köteles a jobbágy ügyét védeni. Innét is fellebbezhet a megyei törvényszékhez.

A szabályzat rendezi a jobbágybirtokok ügyét is.

- *A jobbágnak joga van egy holdas belső telekre, amelyen a háza és a kertje van.*
- *Az ország különböző vidékei szerint joga van 16–28 hold szántóföldre, s 8–22 kaszás rétre.*
- *A legelőt közösen bírják a földesúrral.*
- *Joga van a földesúr erdejéből tűzi és épületfára.*
- *A telkeket a földesúr fél, negyed, nyolcad telkekre oszthatja, de nincs joga elvenni, ha az eleget tesz kötelességének. Ha mégis elvinné, csak jobbágnak adhatja újra.*
- *Szent Mihály napjától Szent György napjáig joga van a jobbágnak bormérésre.*

A jogokkal szemben a kötelességeket is megállapította az új jobbágyrendelet.

- *Kötelessége volt a jobbágnak egész telek után 52 igás vagy kétannyi kézi napszámot szolgáltatni.*
- *Négy egész telek után két „hosszú fuvarral” tartozott, amely azonban két napnál tovább nem tarthatott.*
- *Minden egész telek után tartozott egy öl fát felvágni az uraság erdejében és behordani a kastély udvarára.*
- *Hajtóvadászat alkalmával 3 napot kellett szolgáltatnia.*
- *Minden terméséből kilencedet fizet, az aprómarhából egy párt ad be, füstadó címen pedig 1 forintot fizet.*
- *A szőlők után a régi szokás szerint hetedet vagy nyolcadot fizet.*
- *A házaz zsellér egy forintot fizet vagy 18 napot szolgál.*

Érdekessége a jobbágyrendeletnek, hogy nagytömegű szolgáltatás felsorolása mellett is enyhítés, mert egész sor régebbi terhet kihagy. Ezért nevezte el a köznyelv Mária Teréziát kifogyhatatlan anyai jóságúnak. „Ugyanakkor szájról-szájra járt a királynő egyik szellemes mondása is: *„Etetni kell a juhot, ha nyírni akarjuk.”*

A rendelet azonban mégiscsak haladást jelentett Werbőczy István „Hármaskönyvének” embertelen törvényeivel szemben. Sajnos azonban a végrehajtó nemesség kifogyhatatlan volt a törvény kijátszásában, mert ezerféle módját találták ki a jobbágyok egyéni adóztatásának, azon a címen, hogy Bécs messze van.

- *Taksát fizettettek az elhalt jobbágy javainak az összeírásáért és a gyermekei közötti szétosztásáért.*
- *Ha a jobbágy végrendelkezett, cserélt, vagy eladott, tizedet fizetett.*
- *Meggátolták a szabad adás-vevésben.*
- *Megbirságotlák, deresre húzták vagy kitiltották a faluból a vásáros embereket.*
- *Csak a földesúr malmában őrltethetett.*
- *Még a szőlőkötözéshez is a jobbágy adta a szalmát.*
- *A jobbágy fizette a földesúr szőlőcsőszét.*
- *A község által a földesúrtól bérelt mészárszékben csak az úr kimustrált marháit mérhették.*
- *Az uraság romlott borát mérették a kocsmában.*
- *A dézsmaszedőket a jobbágnak kellett ellátnia étellel, itallal.*

Ezek a földesúri visszaélések hallgatólagos törvényességgel folytak az egész ország területén.

A mozgói „Uriszéki jegyzőkönyvek”-et lapozva egész sor panasz és ítélet bizonyítja a fent említetteken kívül még a helyi kiskirályok találékonyságát a jobbágy-nyúzással kapcsolatosan.

Panaszok:

- *A mozgói jobbágyasszonyok panaszkodnak az Tekintetes Uriszéknél, hogy az inspektor úr a legnagyobb télvíz idejében kötelezte őket a pataokban vászonnemű mosására, pedig a szükséges robotmunkát már elvégezték.*
- *A mozgói jobbágyasszonyok panaszkodnak az Tekintetes Úriszéknél, hogy az inspektor megtetézteti velük a kendert és a lent, pedig a beszédők amúgyis a legszebbjét vitték el.*
- *A hobiak panaszkodnak, hogy a mozgói erdőkben makkoltatott disznókból az uradalom gazdatisztjei több malacot és süldőt fognak el, mint amennyiben tavasszal megállapodtak.*
- *A mozgói jobbágyok panaszkodnak, hogy az úrasági erdőből járó fából csak a gyengébbjét adják ki a szegény jobbágyoknak.*
- *A mozgói jobbágyok panaszkodnak, hogy az inspektor 4-5 napig tartó vadászatra rendeli ki őket egyfolytában.*
- *A mozgói jobbágyok panaszkodnak, hogy az úrasági inspektor nem számolja jól az iga és kézi napszámjukat és többször rendeli őket fuvarba, de különösen udvari szolgálatra. (A férfiakat favágásra, míg az asszonyokat disznóölésnél való segítségre, a leányokat pedig belső munkára.)*

Az Úriszéknél elhangzott panaszokat a megye részéről kiküldött esküdtek felülvizsgálták és írásban meghozták a döntéseiket. Ezeket azonban a jobbágyokkal nem közölték. A döntések rendszerint azzal végződtek: „Az uradalom inspektora megintettik.” Értékük mégis, hogy magyar nyelven írták őket, s képet adnak az akkori falu sok ügyes-bajos dolgáról.

Sok nehézséget okoz a jobbágyoknak és fájó sérelmüket képezi az erdőhasználati megkötöttség és a legelő kérdése. Az apák a fiaikra hagyták a sok-sok kérvényezést, de ugyanakkor átszállott a kérvények visszautasításával együtt járó megaláztatás is.

Az Urbáriumban megadott közös erdőhasználati jogból és legelő használatból mindinkább kiszorultak. A fából csak az értéktelenjét kapták, a legelőből pedig mindinkább kiszorították a jobbágyok állatait. Az uradalom mindinkább több rétet és legelőt csatolt a belső majorsághoz.

A napóleoni háborúk gazdálkodást változtató hatósugara nemcsak a meghódított tartományokban éreztette hatását, hanem a közvetlen szomszédságban levő államokban is. Így – habár a napóleoni kiáltvány, amely a Habsburgoktól való elszakadásra hívta fel a magyar nemességet – a jó napóleoni aranyakért eladott búza és marhakereskedelem nem zavarta királyhű érzelmeiket. Milliós üzleteket kötöttek, s ha személyesen nem tárgyaltak is a hadiszállítókkal, mint alantasabb fajtaival, birto-

kaik gazdálkodását a háború követelte igények szerint állították be. Erdőket irtottak ki, legelőket törettek fel. A munkát a jobbágy végezte, de az új terület a földesúr majorgazdaságát gyarapította. Így alakultak ki a nagy szántóterületek, s így ékelődtek be az urasági legelők egészen a falu kertjei alá, viszont a jobbágnak továbbra is maradt a régi távol levő föld és az új irtásterületből is a messzebbfekvő, gyengébb minőségű. Jellemző erre a Mátyás király utca és Petőfi utca között levő volt uradalmi rét és a Pozsonyi utca folytatásaként menő legelő, a mai „házhely” szántóterülete. Ekkor irtották ki a „Gyertyános-dűlőt” ősi fáival és alakult át szántóföldnek ez a terület.

Bárhogyan toldozták-foldozták azonban a feudalizmus elavult batárját, a történelem népszekeire a szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavaival feltűzték a francia forradalom zászlaját. A szekér előtt pedig a kor haladó elméi vitték a felvilágosodás fényeit. Gyúltak a fények; s a fáklavivők között ott találjuk Martinovicsot társaival, Kazinczyt, Kölcseyt, Széchenyt, Kossuthot és a soha ki nem alvó léleklángú Petőfit. Óriásokat szült a kor méhe, s a hatalmasok lettek alkotásaik. A változások vihara gyökeréig megrázta a feudalizmus erdejét.

A történelem nem ismer megállást, csak fejlődést. A történelem hegy, amelyen az emberiség évezredek óta a boldogság csúcsára törekszik.

Az 1825. évi, majd az 1836. évi országgyűlések fontos úttisztító évek voltak hazánk történelmi bozótjában. Ha lassan is, „fontolva haladón is”, de mégis születnek reformok a jobbágyság életében. Tolna vármegyében pedig Bezerédy felszabadítja a jobbágyokat. Példáját többek követik.

Mozsgó földesura ekkor Batthyány Gusztáv herceg (1803–1883), aki feleségével báró Ahrenfeld Vilmmával Bécsben és Londonban él. Mozsgói birtokának irányítója öccse, gróf Batthyány Kázmér volt. Széchenyi István köréhez tartozik. Haladó egyéniség, aki főleg a lótenyésztés területén ért el sikereket. Megszervezője a somodori és mozsgói lótenyésztésnek. Új pusztát létesít Mozsgótól nyugatra 2 km-re. Ez lesz a később híressé váló mozsgói „lipicai” ménestenyéshelye. A pusztát unokaöccséről Ödön-Gusztávról „Ödönvölgynek” nevezi el, népiesen „Öldönvölgynek” mondják. Jó gazda lévén, többször meglátogatja Mozsgót is. A jobbágyok minden ügyes-bajos dolgában ő dönt.

A reformok szele Mozsgóra is elér, s végre 1847-ben Kemény Mihály jegyző által írásba foglaltatják kérésüket a jobbágyok. Az egyezségi szerződés az urasági és jobbágylegelő rendezéséről szól, s benne foglaltak alapján döntenek egy évszázadra a jobbágyok, majd később szabad falusiak állatainak a legelőterületéről.

Mint eredeti okmányt, teljes egészében közlöm:

„Urbéri Legelő Elkülönözési Egyességi Szerződés

Mái alább kitett napon és esztendőben Tettes Ns. Somogy vármegyében kebeleztet Mosgói Uradalomhoz tartozó Mosgó Mezővárosa határában levő eddig közösen birt legelőre, és így egy egy urbéri és hasonlított Telek után adandó magány legelő illetőségre nézve Mosgói Uradalomnak Földes Ura Méltóságos Németújvári Gróf

Batthyány Gusztáv Úr ő Nagysága nevében egyrészről; másrészről pedig fentebb nevezett Mosgói Mező város lakosai és adózói közt elkövetkezendő Egyességi Szerződés az e végre a Tettes Ns. Vármegyének f. é. Május 1-én tartott Nagy Gyűlése által 2353-dik szám alatt hozott végzése szerint tekintve volt választmányának jelenlétében és befolyásával az 1836-dik esztendő 6-dik törvénycikk 3. §-ának tartalma szerint viszonyos megfontolás és szabad akarattal kötöttetett:

1 ör. Ajánlatván a fenntisztelt Gróf Földesur Ö Méltóságának nevében Mosgó Mezővárosában jelenleg létező minden egy-egy egész Urbéri és hasonlított telek után 12 Hold, azaz Tizenkét Hold 1200 ölivel számítandó legelő, ezen mennyiséget a Mezőváros lakosai elfogadják és avval megelégszenek.

2 szor. A Lakósoknak jelen alkalommal tett bemondása szerint van
 Mosgó Mezővárosában Urbéri telek 15 sessió
 Házasszeller 47 5 1/8 ses.
 R. Catholicus Lelkész 1 1/8 sec.
 R. Catholicus Oskola mester 4/8 sec.
 És netalán jövőendőben leendő Jegyzőnek illetőségét
 is jelenleg számba véve 4/8 sec.
 Lészen összesen: 22 7/8 sec.

Urbéri és hasonlított Telek külön legelővel ellátandó, melyek után a fentebb megállapított járandósági mennyiség szerint leszen összesen 274 4/8 hold, az az Kétszáz hetvennégy és fél hold 1200 ölivel számítva, kihasítandó.

3 szor. Fog pedig ezen legelői öszvegnek kiszakítása kezdetni a Mosgói Temetőnél az Almamellékre vezető út hosszában ugyan Almamellék felé az ottan e célra már eleve kiirtott és legelőnek megkészített erdőterén, oly alakban és szélességben, mint azt a Lakosoknak nagyobb kényelme és hasznavehetősége igénylendi és mutatandja a végrehajtás alkalmával, önként értetődővén egyébiránt, hogy a hasznavehetetlne részek és nagy gödrök vagy vizmosások – ha ilyenek a község magány legelőjébe beleesnének – a számításból kihagyatni fognak.

4 szer. Hogy továbbá a lakosok minden birtokukhoz akadály nélkül juthassanak, a szükséges Csapások kivántató szélességben és lehetőség szerint, az Uradalom által kijelöltetni és számításra fellül nekik adatni fognak.

5 ször. Amennyiben a Jobbágynak adandó legelő terén – ámbátor ugyan az mint már fentebb említve vala – e célra eleve kiirtott fák ritkásan még fentállva találhatnának, ezekhez tulajdoni jogát az Uradalom magának fenttartja mindaddig, miglen azok onnand eltakaríttatni fognak; addig pedig az ezen fákon termendő bármiféle gyümölcsöt, makkot és gubacsot a lakosok szabadon használhatandják, hogy nekik a magány legelőnek használata korlátlanul biztossíttasson a törvénynek értelme szerint.

6 szor. Valamint a lakókat az ilyképen nekik jutandó magány legelőnek, ugarjaiknak, tarlóiknak, és réteiknek használata ezentul magányosan és kizárólag illetendi; úgy viszont nekik szabad nem lészen az Uradalomnak maradandó földeken, réteken, erdőkben, vagy bármi néven nevezendő tulajdon birtokában jövendőre legeltethetni. – végre

7 szer. Mind ezen itteni felsorolt feltételekben és állapotásokban mi alul írott Mosgói Lakók és adózók egyenkint és egyetemben megegyezünk, azokat elfogadjuk, és az Uradalom által ajánlott 12 holdnyi legelői mennyiséggel egy egy telek után megelégszünk.

Melybeli szabad akarattal és viszonyos egyetértéssel történt egyességi szerződés négy példányban megkésztve saját kezünk aláírásával illetőleg Kezeink keresztvonásával és illető pecséteinkkel megerősítettük.

Kelt Mosgó Mezővárosában Junius hónapnak ötödik napján, Ezer nyolcszáz negyvenhetedik esztendőben.

Molnárfy Ferenc Urod. ügyész.

Végh József Tisztartó." (töredezett pecsét)

A név alatt kb. 3 cm-es piros viaszpecsét van. A feliratból az alábbi szöveg olvasható:

„MOSGÓI ÉS SOMODORI DALMAK ÜGYVÉDI HIVATAL.”

Az okmány jobb oldalán következnek a falusiak aláírásai az alábbi sorrendben:

Kis Gyura István Bíró

Johan Swigel

Jakab Lamping

Varga János x (Az aláírások keresztvonással jelöltek.)

if. Kis György x

Koleszárits János x

Mester János x

Esküdtek

A további aláírások mind keresztvonással jelöltek, „Alólirottak” megjegyzéssel kettő kivételével.¹⁴

Miholics János x

Farkas Keresztély x

Farkas József x

Turbéki Antal x

Stekker Ádám x

Jung Jakab x

14 5. sz. függelék Úrbéri Legelő Elkülönözési Egyességi Szerződés, 1847.

Kiss Márton x	Kiss Fülöp x
Várdai Pál x	Farkas Mihály x
Rodics József x	Jáuzer Mihály x
Miller Bencze x	Kiss József x
Kiss Miklós x	Balogh Antal x
Tomkovics János x	Mester András x
Várdai János x	Müller Károly x
Mester Mátyás x	Nagy Jakab x
Takán Miklós x	Farkas György x
Kárlitzki János (saját aláírásával)	Kulcsár Antal x
Radosa Miklós x	Turbéki Mihály x
Hirth Péter (saját aláírásával)	Kemény Mihály jegyző
Varga György x	

(Az aláírások alatt Mosgó feliratú pecsét látható. Sajnos a pecséten csak a név olvasható, az ábra nem látható.)

A községi aláírások után következik a megyei kiküldöttek megerősítő záradéka:

*„Alolírottak hitelesen bizonyítjuk, hogy jelen Egyezségi Szerződés mielőttünk illyképpen történt legyen; mint is azt f. év. május 1-én tartatott Nagy Gyűlési 2353-ik Szám alatt kelt végzésnek következtében nyert kiküldetés folytában ne-
vünk aláírásával és szokott pecséteinkkel megerősítve ünnepélyesítjük.*

Kelt Mosgón Junius 5-én 1847

Vécsey József ki-küldött Tábla-bírája Tek. Nemes Somogy Vármegyének. (pecsét)

Kapotsfy Mátyás Ki küldött Tábla Bírája. (pecsét)

Botka Antal Tiszti főügyész

Dóczy János T.N. Somogy V.Megye Szolga Bírája. (pecsét)

Idősebb Jankovich József T. N. Somogy Vármegye Esküdtje.” (pecsét)

A szolgabíró és vármegyei esküdt pecsétje a szokásos színes selyemzsinórral van összekapcsolva.

Az elkészült okmányt a földbirtokossal is el kellett fogadtatni, illetve hitelesíttet-
ni. Ebben az időben az uradalom ügyeinek a vezetője gróf Batthyány Kázmér Pesten
tartózkodott. Odakötötte az országos ügyek alakulása. A politikai élet. Itt kapja kéz-
hez az Egyességi Szerződést s a következő megjegyzéssel hagyja jóvá:

*„Ez Egyezségi Szerződést minden pontjaira s feltételeit nézve gróf Batthyány
Gusztáv testvérem nevében, mint annak törvényesen vallott meghatalmazottja
jóváhagyom s megerősítem. Kelt Pesten Junius 20-án 1847*

*Gróf Batthyány Kázmér”
(tisza ép pecsét)*

A leérkezett okmányt megküldték a vármegyének, amely a következő záradékkal látta el:

„1847-ik évi november 13-án tartott T. N. Somogy Megye Törvényszéke alkalmával Tekintetes Bogyay Péter Táblabíró Úr előlülése alatt, Hochreiter Ambrus, Vasdinyey János, Somsich Lőrincz, Bodonyi Roland, Tallián Pál, Bodonyi Lukács Táblabírák, Czeppán Antal főbíró, és Kováts Farkas Eskütt Urak jelentében

Itéltetett.

A jobbágynak földes Urak meghatalmazottjával kötött legelő elkülönözési szerződése az 1836 t. 6. czik 9 §-a értelmében jóváhagyatván, felsőbb megvizsgálás végett a Nagy Mgu. Htó Tanácshoz felterjesztetni rendeltetik. Kmff jegyzette Kacskovics Ignác Fő jegyző”

Az okmány külsején iktatószámok találhatók: 4 4420/848.

A legelők elkülönülésével már elérkeztek az erdő elkülönítés lehetőségéhez is, melyet 1848-ban foganatosítottak. Ez a kihasítás a Jedinka szőlőtől északra történt a legelők folytatásaként. Ez ma a Községi erdő. Kis terület, s ha figyelembe vesszük, hogy ebből kellett a községnek kivágni évenként a papnak járó 48, a kántornak járó 36 és az iskolának járó 12 úrmétert, valamint a pásztorok részére járó mennyiséget, jogosnak kell vennünk azt az elkeseredést, amelyet az erdő igazságtalan kimérése okozott.

Mivel most már saját erdejük volt, de kevés, kénytelenek voltak később elvenni a legelőterületekből, és így telepítették be a múlt század végén a temetőkörnyéki lejtőket akácokkal. Ez nemcsak tájképileg változtatta meg a falu környékét, de hasznos méhészeti foglalkozást is nyújtott később.

A saját legelőtulajdon és erdőtulajdon megszerzése jelentős lépésnek számít a jobbágyság életében. Lépcsőfokot jelent a később bekövetkezett teljes jogú birtokláshoz. Előjele a jobbágyság sorsának a megváltoztatására.

Mozsgó és Batthyány Kázmér 1848-ban

A szabadságharc eseményeivel összehozható tárgyi emlékeink sajnos nincsenek. Mozsgó annyira távol esett Pesttől, s a harci események tudvalevőleg a főváros környékére, a Duna-Tisza közére, valamint Erdélybe jutnak, hogy még helytörténetileg sem maradhatott emlékün.

Természetesnek kell azonban vennünk, hogy a vármegye területén megszervezett nemzetőrségben a mozsgóiak is részt vettek.

Kossuth Lajos híres országgyűlési beszédére megszavazták az ország védelmére a 200 000 katonát. 10 rendes nemzetőrségi zászlóaljából a 8.-at Pécssett állították fel, s őrnagyává Vitalis Ferenczet nevezték ki. Somogy vármegyében is elrendelték a toborzást, s ez olyan szép eredménnyel járt, hogy 1848. július 1-jén a somogyi fiatalság is nagy számban vonult be a pécsi zászlóaljhoz.

Közben Jellacsics hadai Barcsnál átkeltek a Dráván és Kaposvár felé tartottak. Mivel gróf Teleki Ádám honvéd tábornok még nem akart vele harcba bocsátkozni, egész Keszthelyig vonult vissza. A Barcsra küldött népfölkelők pedig csak a kaposvári kovácsok által készített hat tölgyfacsövű ágyúval voltak felszerelve, amelyek az első tüzelésre megrepedeztek. A horvát sereg a Balatonig vonult. Így Somogy vármegye Burics János cs. kir. tábornok hadainak megszállása alá került. A három hónapig tartó katonai uralom alatt a vármegye elvesztette nemzeti önállóságát.

A felszabadult jobbágyság még nem rendelkezett azzal a nemzeti öntudattal, hogy felmérhette volna a horvátok elleni harc jelentőségét. Általában Horvátországot a haza testének tekintették. Érthető tehát, hogy a nép körében a meg nem értett mozgalom, mint a horvátság szedett-vedettjeinek rablása szerepelt. Pedig rendes sereg volt ez.

Így érthető, hogy Zubánovics Mátyás plébános, aki a Historia Domusban lelkesedéssel üdvözlöi a magyar nyelv diadalát, s boldogan folytatja tovább magyarul a plébánia történetét, a szabadságharcosokról, mint lázadókról beszél. Feljegyzése azonban még ilyen hazafiatlan beállításban is fontos, amennyiben a lázadó parasztokról tett említéssel azt bizonyítja, hogy Mozsgóról is részt vettek a szabadságharcban. Kár, hogy nevet sehol sem említ.

A felszabadult parasztságot az 1848-as esztendő nagy erkölcsi értékkel ajándékozta meg. Az 1847. május 5-én kelt Legelő Elkülönülési Szerződés jóváhagyása ugyanis megérkezik, s a szabad paraszt község a szabadság esztendejétől számíthatja a legelőért és erdőért folytatott harc győzelmét.

Ha tárgyi emléke nem is mutatható ki az 1848-as szabadságharcnak, annál lelkesítőbb, hogy egy személyi kapcsolat fűzi Mozsgót ezekhez a dicsőséges eseményekhez s ez: gróf Batthyány Kázmér (1807–1854), Kossuth Lajos volt külügyminisztere.

Személyi birtoka: Somodor. Testvére Gusztáv életének nagy részét Bécsben és Londonban tölti. Birtokaival személyileg nem sokat törődik. Így bízta meg öccsét, Batthyány Kázmért a mozsgói birtokrész kezelésével. Az „Uriszéki Jegyzőkönyvek” szerint több esetben döntően beleszól a község életébe.

Az 1840-es évek reformmozgalmainak egyik valóra váltója. Széchenyi, majd Kossuth politikájának haladó támogatója. Felvilágosult gondolkodásáról, különösen a jobbágysággal szemben mutatott magatartásával példát.

Ezeknek az időknek a legfőbb politikai kérdése az egész ország gazdasági és politikai életét megváltoztató örökváltság kérdése. Az önkéntes örökváltságot nálunk is törvény biztosította, ilyen formában azonban nem lehetett számítani a jobbágyfelszabadításra. Ha anyagilag biztosítottnak látszott is a főurak előtt az örökváltság, de egyszer s mindenkorra megszüntette évszázados uralmukat a jobbágyok fölött. Így minden porcikájukban idegenkedtek attól a gondolattól, hogy a jobbágy

„szolgarend” jogban melléjük emelkedjék. Ha netán némelyikük a kor mindinkább „divatos” váló szokásának engedve a felszabadítás elhatározására jutott volna, szemben találta magát gazdatisztjeinek elmaradottságával, hatalomféltésével, akik nem kis akadályai az örökváltságnak: mivel csak saját igen szűk körű tanulmányaik, tapasztalataik és szokásaik látókörét ismerik, s nem akarják, hogy életbe lépjen azon üdvös eszme és elv, miket kimondott ugyan a törvény, de előítéleteik miatt életbe léptetni nem bírt.

Ez okozta aztán, hogy bár Európa többi országában már természetesnek vették a jobbágyok terheinek a megváltását, a jobbágyság intézményének a felszámolását, nálunk legfeljebb néhány haladóbb földesúr hajtotta csak végre. Így tudjuk meg az egykori sajtóból, hogy: „Felsőlő (Löwö) vas megyei német falu 600 lakossal gróf Batthyány Gusztáv földesúr a községből húzott jövedelmeinek 20 évi átlaga alapján 40 000 ezüst forintban állapította meg a váltságösszeget, s emellett saját 12 hold szántóföldjéből és 96 hold erdőből álló majorságát 32 évre 32 000 forintért bérbe adta a községnek. Tolnában még Paks, Szekszárd a Batthyány gróftól, a negyvenes évek derekán Borostyánkő, Salzriegel (Sóshegy), Tauchen (Fehérpatak), Mariasdorf (Máriafalva), Schönherrn (Szépúr), Csehi és Szerdahely váltották meg magukat gróf Batthyány Gusztávtól és Kázmértól.

Batthyány Kázmér azonban nem elégszik meg a haladó eszméknek saját kis körében történő valóra váltásával. A haza egész sorsán való változtatás gondolatától áthatva a robot és dézsma teljes és végleges eltörlésének népszerűsítésére 200 aranyat tűzött ki olyan pályamunkákra, melyeknek, mint 1843. december 7-i levelében írta, egyenesen azt tette feladatukká, hogy belőlük – „az összes haza magának alapos meggyőződést szerezhesen a dolgok valódi helyzetéről – vagyis arról, hogy – a robot és dézsma, amellett, hogy a föld népének lustaságát s erkölcstelenségét nagyszerű mértékben nevelik, a földesúrra nézve is csaknem egészen elveszett és haszontalan tényezők”. (Acádi Ignác) – A gróf tehát előre meghatározta a pályázat irányát, midőn kötelezőleg megkívánta a benne résztvevőktől, hogy a gazdasági munkaszervezet két fő tényezőjének teljes tarthatatlanságát mutassák ki, amivel természetesen a kötelező örökváltságnak akarta útját egyengetni. Ha már egy magyar főúr ez a törekvése eléggé jelzi a közszellemen beálló változást, még inkább bizonyítja ezt az a körülmény, hogy a Magyar Gazdasági Egyesület, a legelőkelőbb földesurak testülete, vállalta el a pályakérdésnek jelzett értelemben való kiírását s a beérkező pályaművek bírálatát. Nem kevesebb, mint tizenkét munka érkezett, melyből a 100 aranyos fődíjat Hetényi János református lelkész, az 50 aranyos második díjat Király Pál, az 50 aranyos harmadik díjat Bloetz Adolf főtiszt gazdasági titkár nyerte meg.

A három mű egy kötetben jelent meg 1845-ben. Megtaláljuk bennük mindazokat az eszméket, amelyekkel a haladás hívei és ellenségei érveltek igazuk mellett.

Az 1848. évi márciusi napok tárgyalásainak végül is egyik sarkalatos pontja volt a jobbágyterhek végleges eltörlése. A március 18-ai gyűlésről a követek nyilatkozatot tettek közzé, amelyben bejelentik, hogy napirendi tárgyalásként követelik „az úrbéri viszonyoknak a magánbirtokosokra nézve közállományi kárpótlás melletti megszavazását.”

Március 28-án a király leiratban értesítette az országgyűlést, hogy a közteherviselésről szóló törvényjavaslatot szentesíti. Az országgyűlés a javaslatot megküldötte a főrendeknek. Március 29-én tárgyalták a javaslatot a főrendek, de szokás szerint másnapra akarták halasztani a döntést, mivel az alsótábla üzenetét nem szokták tárgyalni, hanem csak tudomásul veszik. „Báró Vay Miklós ajánlotta, hogy mivel e tárgybán visszalépésnek helye nincsen többé, vegyék tudomásul a követek határozatát. Báró Jeszenák János nemcsak egyszerű tudomásvételt, hanem a határozathoz való hozzájárulást kívánta, s gróf Batthyány Kázmér melegen szót emelt az utóbbi indítvány mellett, mert polgári kötelessége ezen táblának kimondani, hogy oly válasszal megelégedni nem tud, amely a nemzetnek legszebb reményét és a néki adott legszentebb ígéretet kijátszani akarja.” A javaslatokat megvitatták, el is fogadták, s felküldték a királynak szentesítés végett.

Ezekből a nyilatkozatokból világosan látjuk Batthyány Kázmér helyét az 1848-as időkben. A főrendi táblán Eötvös József mellett ott van Batthyány Kázmér is. A szabadelvű tábor egyik munkás tagja. Pedig, a rohanó időknek helybentopogó táblabírái is vannak, akik bekerülve az új népképviselői országgyűlésbe, csak a címet és rangot látják. Inkább akadályozói, mint előrevívői a nemzet ügyének.

Az ásítozó, unalmas üléseknek azonban a táblabíró-képviselők részére is hamarosan vége lett, mert új fordulatot vettek a márciusi napok, s megszólaltak Buda és Pest körül a szabadságharcot vérbe folytani akaró ágyúk. Hentzi a várból ágyúztatja Pestet. Lángtengerré változik a Loyd épülete, az Angol királynő, a Wodianer-ház s benne Batthyány Kázmér forradalmi külügyminiszter lakása.

Lehullóban van a márciusi forradalom ragyogó csillaga. A túlérővel, belső és külső reakciós erőkkel, az ország ellen készülődő orosz henger ellen mindinkább kevésnek, kicsinynek, szervezetlennek tűnik fel a lelkes honvédsereg. Nagy a lelkesedés, de még nagyobb a megtántorodottak, kicsinyhitűek száma. Klikkek alakulnak, amelyek már csak az a céljuk, menteni vagyonukat. Egymásután kell Kossuthnak végrehajtani kormányában a személyi változásokat. Így kerül Eszterházy Pál külügyminiszter helyébe Batthyány Kázmér.

Az akkori európai helyzetben gyakorlatilag nem ér el eredményt külpolitikai téren, de Kossuth mellé állása éppen elég ok arra, hogy a szabadságharc bukása után személye az üldözöttek közé kerüljön.

Több társával együtt Párizsban él, amikor hírért veszi, hogy a császári királyi haditörvényszék halálos ítéletét a hadtestparancsnokság 1851. szeptember 21-én megerősítette. Az ítélet a „lázadókat” kötélt általi halálra és vagyonelkobzásra ítélte. Az ítéletet a pesti Újépület ház mögött levő téren lovascsendőrség s egy osztály gyalogság fedezete mellett másnap hajtották végre. Három hadbíró olvasta fel a 36 ítéletet, amelyben ott volt Kossuth kormányzó, Batthyány Kázmér, Horváth Mihály, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan és Vukovics Sebő, Almássy Pál, gróf Andrássy Gyula, Beöthy Ödön, Gorove, Hajnik, Irényi, Jósika Miklós, Kmety, Kornis, Ludvig, a két Perczel, Puky, Teleki, Vetter stb. neve, s ezeket a fehér betűkkel fehér táblára írt neveket a bakó rendben a bitófára akasztotta.

A szabadságharc emigrációban élő vezető emberei között őrlő munkát végez az idő. Egymás után hullanak ki a jó barátok. A gyengébbek megtántorodnak, amnesztiáért folyamodnak, de a hazai politikai helyzet változása is befolyásolja őket. Csoportok alakulnak, s fő központjaik: Párizs, London, Svájc.

Batthyány Kázmér is Londonban van. A Times 1851. december 20-i számában cikket ír Kossuthról és a forradalmi pártról, amely nagy visszatetszést kelt a Kossuth-pártiak körében. A cikk élesen bírálja Kossuth emberi gyengéit éppen akkor, amikor Kossuthot viharos lelkesedéssel ünneplik Amerikában, az emigráció vezetői pedig új politikai programot akarnak átadni hazajövelekor.

Klapka „szerencsétlen elvakultnak” nevezte Batthyány Kázmérnak azt a tettét, hogy abban a pillanatban, mikor Kossuth Amerikában teljes munkát végez, a világ közvéleménye előtt őt a legmélyebbre alázza és tehetségtelen kontárnak bélyegzi meg. Hiszen úgymond egyikük sem imádta föltétlenül Kossuth minden gyöngeségét és tévedését, de ki tagadhatná, hogy minden hibája mellett is leghatalmasabb gyámola törekvéseiknek?

Szemere Bertalan 1852. elején számba veszi az emigráció legkiválóbb tagjait, vezetőit és röviden jellemzi őket. Ezek között Batthyány Kázmér is szerepel.

Az emigráció életében nem játszhat hosszabban szerepet, mert 1854-ben 47 éves korában meghal. Párizsban a montmartrei temetőben helyezték örök nyugalomra. Özvegye Keglevich Augusztia grófnő sokáig gyászolja. Gyermekük nem voltak. Elkobzott somodori birtokait később nővérének Filippának férje gróf Pergen Antal visszaszerezte.

Mikor ezek a sorok íródnak, halálának 100-ik esztendeje van. Ebből a távlatból nézve eltörpülnek az emigrációs évek botlásai azok mellett a ragyogó tettek mellett, melyekkel bizonyosságot tett népszerűtetéről, haladó gondolkodásáról. A falu valóban emlékező kötelességének tett eleget akkor, amikor egyik utcáját Batthyány utcának nevezte el. A nevelőtestület pedig a hazafias nevelési munka egyik célkitűzésének vette az 1954/55. iskolai évi munkájába Batthyány Kázmér 1848-as külügyminiszter halálának 100 éves évfordulójára jubileumi ünnepség rendezését.

Felhasznált források:

- Acsádi Ignác: A magyar jobbgáyság története. Budapest, 1906.
- Dr. Csánki D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II. kötet. MTA Történelmi Bizottság, 1894.
- Csánki Dezső dr.: Somogy vármegye története. Budapest: Országos Monográfiái Társaság, [1914].
- Csorba József dr.: Somogy-vármegye ismertetése. Pest: Emich, 1857.
- Erdélyi László dr.: A pannonhalmi főapátság története I. kötet. Budapest: Stephaneum, a Szent István Társulat nyomdája, 1902.
- Historia Domus (A mozsói plébánia Historia Domusa értendő. A munkát Benkő Pál plébános fordításában közlöm).

- Márki S.dr.: Magyar Történeti Életrajzok XXXIII. évfolyam 1–5. füzet.
- Németh Béla: Szigetvár története. Pécs: Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 1903.
- Szentirmay Tibor: Szigetvár nagyközség településföldrajza. Szigetvár: Modenszieder József Zrínyi-Könyvnyomdája, 1935.
- Tempefői: Budapesten akkoriban 1848–1849. Griff Könyvkiadó, 1942.Úriszéki jegyzőkönyvek.
- Dr. Vargha Károly közlései.

A JOBBÁGYSÁG KÜZDELMEI A SOMOGY-BARANYAI BATTHYÁNY- BIRTOKOKON A XVIII. SZÁZADBAN¹⁵

A mozsgói „Historia Domus” szerint a magyarság nem akar új földesura jobbággya lenni. Nem tesz eleget az uradalmi tisztartók csalogatásainak, és inkább az erdőkben húzódik meg. Vasárnaponként a plébános is az erdőkben, gallyakból készített sátrakban miséz. A harangszót vasdarab kongatása helyettesíti. Kollárovcics Sebes-tyén plébános nem hallgatja el az uradalom hatalmaskodásait sem:

„Mozsgón mind horvátok laktak, kivéve egy uradalmi bognárt, de idővel, amikor Batthyány Teodor kezébe került az uradalom, részint ő, részint az uradalmi tisztek – nem tudom miféle ellenszenvből – a horvátokat üldözni kezdték, úgyhogy azok kénytelenek voltak házaikat elhagyni s helyükbe – mivel tőlük több hasznót reméltek – németeket hoztak 1773 körül, akiknek sokat ígértek, de keveset adtak. Csellel becsapták szegény embereket, aki aztán áldás helyett átokkal fizettek.”¹

A plébános nagy bajnak tartja, hogy ez a nép a papi járandóságot sem fizeti. Az erdőben meghúzódók állandóan zavarják az új horvát és német telepesek életét. A plébános végül is annyira elkeseredik „a néppel való örökös veszekedések miatt,”² hogy bibliai átokhoz folyamodik:

„fölkialdott Dáviddal. Gelbó hegyei, azaz Mozsgó hegyei, se eső, se harmat ne szálljon reátok, mivel itt esett el igen sok pap mind jó hírében, mind testi egészségben. Bárcsak sohase láttalak volna meg!”³

A bujdosók faluról falura viszik a híreket. A hangulat Baranyában is elkeseredett. Mivel pedig az új településű némettség több kiváltságot élvezett, mint az őslakó magyar parasztság, a németbólyi uradalom jobbággyai kimondták az elvet:

„a Szentírás szerint csak tizedet tartozván fizetni, ezután a kilencedet nem teljesítik és csak robottal tartoznak az uraságnak. A tizedet pedig a földeken hagyván, a többi termésüket hazahordják.”

„Augusztus 6-án délután százanként jöttek be Pécsre, megtöltvén a Marha-teret, s botokkal fölfegyverkezve a városra rohantak, a piacztot, utczákat elállották, néme-lyek a vármegyeházára tódultak, mások az alispán lakását vették körül, mások a megyei börtönre rohantak, s követelték, hogy eresszék szabadon a nyomjaikat és a bólyiaikat”⁴

Ezek a parasztmegmozdulások akkor történnek, amikor már a Bécsi Udvar is a jobbággyaságra nehezedő terhek enyhítésének útjait igyekszik egyengetni. Mária Teré-

15 Nyomtatásban megjelent. In: Zselici dolgozatok 3. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1976. p. 70–76.

ziát többen „kifogyhatatlan anyai jóságúnak” mondják, ugyanakkor azonban a királynő egyik, a főurakhoz intézett mondása is szájról szájra jár: „Etetni kell a juhot, ha nyírni akarjuk.”

Természetes, hogy a nyomorgatott jobbágyság élt panaszjogával. A mozgsgói jobbágyok nem nyugodtak bele a helyi Úriszék ítéletébe. Batthyány Károly földesúr elleni panaszukat egyenesen Bécsbe terjesztik föl.⁵

Érthető, hogy a dél-baranyai és zselici Batthyány birtokok parasztságának izzó gyűlölete a hatalmaskodó tiszttartók, az életről-halálról főhatalommal rendelkező főúr, az úriszéki központ, az ítéleteket végrehajtó hajdúk, a feudális hatalmat minden összetevőjével képviselő siklósi vár ellen irányul.

Az évszázadok oligarcháitól gögbe sziklásodott siklósi várat 1766-ban körülfolylja Járó Péter mezítlábas, inge-gatyás parasztserege, s megkezdődik a magyar parasztság történetének utolsó várívása. Nincsenek följegyzéseink dugovicsos vagy egri jelenetekről. A külső védművek sziklái s a várkastély több méter vastagságú falai sápasztó biztonságot nyújtanak az úrbéri küldöttségnek és az Úriszéknek.⁶

A felkelés vezetői: Járó Péter, Mitter és Madzag, Harkányban gyűlést tartottak, majd követeket küldtek a tanyákra és falvakba, a csatlakozás szítására és az ellenkezők meglágyítására. Az összesereglettek tömegét harag és keserűség töltötte el. Fegyverük bot, bárd, fejsze, csákány és kasza volt. Hiányos ruházatuk félelmessé tette őket. Siklós város a jobbágyok leverésére 400 fegyverest ajánlott fel, akik készen voltak a várat, Stróbl Zsigmond prefektust, a várnagyot is védeni, akinek kiadatását a jobbágyok követelték. Néhány jobbágyot csábító szavakkal, másokat fenyegetéssel hazatérésre bírtak ugyan, de a többség együtt maradt. Ezeket szeptember elsején bekerítették a később mégis igénybevett katonai erők. A jobbágylázas résztvevőit úgy kaszabolták, mint a barmokat. A harcokban kétszáz jobbágy esett el. A többi ártalmatlanná tették, elfogták és bebörtönözték.

Régebbi paraszt- és jobbágy-mozgalmainknak gyenge, de mégis magyar nyelvű költői feldolgozásában is olvashatunk az eseményről. Hogy az eset a későbbi utódoknak „intő példaul” szolgáljon, Siklós város megbízta Spolarovics Zsigmond iskolamestert a lázadás megénekelésére.

*„Ezer hétszáz hatvan hatban
esett paraszt nagy romlásban
Siklós mezővárosában
imit-amot az utczában.
Fegyverük volt csákán és bot
Sok öreg és ifjú ott volt,
de karókra fordult az bot
midőn emeltek furkósbotot.
Járó, Mitter és az Madzag
ezek előljárók voltak,
kik hamis levélben bíztak
magukat is így megcsaltak.
Gyerünk egyben gyülekezzünk*

*Igazságrul beszéljessünk
Azt mi magunkban föltegyük
Hogy uraknak ne engedgyünk.
Kilenczedet eltöröllyük
Robottól megmenekedgyünk.
Hogyha egy szívűek leszünk,
De ki nem jön, azt megöllyük.
De bezzeg reménységtekben
Megcsalattatok ezekben
Midőn jártatok gyűlésben
estetek veszedelemben
Ó, ti balgatag emberek!
Miért mindgyár nem mentetek
Akik Harkányba mentetek
Mind lettetek volna eprek
Ó, te Járó arestomban
Hevertél te nagy fogságban
Pécsi püspök városában
valál keserves rabságban.⁷*

„A parasztzendülés alkalmával teljesített nehéz munkáért a vármegye Hojtsy alispánnak 500 forint, a főjegyzőnek 450 forint, Koller Mihály, Nagy János, Tanyi László, Boda Imre, Balaskó Sándor, Bana Máté, Hojtsy Benjámin, Némethy Sándor, táblabíráknak egyenként 200 forint, a városmegyei ügyész és esküdteknek 100–100 forint díjazást állapított meg.”⁸

Járó Péter siklós – harkányi parasztgyűlésének, várvívásának legendája lett. A korabeli írások szerint, „a Batthyány uradalom falvain végigszágulzott az ellenállás”.⁹

A lukafai és dencsházai parasztok megtagadták a robotba való szántást. Visszafoglalták az egykor általuk használt és most majorságivá lett földeket. A határbeli urasági réteket lekaszálták. Kijelentették, hogyha a földesúr ki nem adja nekik a 12 napos robotról szóló királyi rendeletet, mihelyt a fák kizöldülnek, az uraság a jobbágyok mészárszékére fog kerülni.¹⁰

Bozsok (Palotabozsok) község parasztjai az ellenük küldött pandúrokat elfogták és fogva tartották.¹¹

Az úriszéki bíróságok egyre-másra hozzák a jobbágyok elleni ítéleteket. A pörös iratokból tudjuk, hogy Lukafalváról Szigeti Sámuel jobbágy 12 botütést kapott.¹²

A kis Tótkeresztúr (ma Almáskeresztúr) népének a kiállása szép példáját mutatja az egyik keresett parasztvezér megmentésének.

A mozsói uradalom jobbágjai Batthyány Károly földesúrnak levelet küldtek, amelyben már az újra elkövetkezendő kuruc háborút emlegetik. Amikor pedig Tallián János első alispán Perneszy Antal megyei hadnagyot kiküldte Mozsóra hat lovas katonájával, hogy az ottani állapotokról tájékozódjék, kiderült, hogy a mozgalom értelmi szerzője a Szőrény községbeli előljáró: Kis Varga János. A hadnagy elment

érte, hogy – mint az uraság parancsainak állandó semmibe vevőjét és másokat is ellenállásra buzdítót – elfogja, és a megyei börtönbe vigye. A tervet simán végre is hajtotta, és Kiss Varga Jánost minden ellenkezés nélkül vasra verve magával vitte az uradalom és az Úriszék központjába, Mozsgóra.

Itt a hadnagyot a tiszttartó Tótkeresztúrra irányította, hogy a másik korifeust, Orbán Jánost is fogja el. A perzekutor Orbán Jánost a lakásán lepte meg és bilincsbe verette. A bírótól előfogatot követelt, hogy a rabot elszállíthassa. A történetekre azonban az egész falusi nép összecsiszódott és az előfogatot megtagadta, sőt követelte, hogy Orbán Jánost bocsássák szabadon. A megyei katonák erre természetesen nem voltak hajlandók, sőt az utcai kaput bezárták. A népnek több sem kellett. Nagy kiáltozással megrohanta és kidöntötte a kaput.

A katonák vallomása szerint a falusiak a következőket kiabálták:

„Nem termett még az a fa az erdőn, mely Orbán Jánost elvigyék”¹³ majd

„Nem illik a vármegyéhez, hogy olyan haramjaképpen fogattya el az embert, mikor nem is vétett”.¹⁴

A hadnagy – látva a botokkal és dorongokkal felfegyverkezett tömeget –, a foglyot kötéltre kötve, pórázon a lovak közé fogva el akarta vinni. Amikor azonban az udvarból kiment, a nép a kísérőkre rohant, Orbán Jánost a lovasok közül kirántotta és elvitte. A katonák a parancsra várva néztek hadnagyukra, de az csak szó nélkül legyintett. Mozsgóról küldött jelentésében aztán bevallotta:

„emberhalál nélkül nem készült volna, látván hatalmasságokat”¹⁵

A jobbágyok ellenállása, jogaiknak követelése szinte láncszerű kapcsolatban hozta az uradalomnak parasztságát. A korabeli vármegyei jegyzőkönyvek lapjairól egymásra előtűnik egy-egy véresre botozott „megbillogozott”, betömlöcözött paraszt arca. A földbirtokos és az őt mindenben kiszolgáló tiszttartó jogtalanságával szemben mind sűrűbben merül fel a mindenre elszánt paraszt alakja.

Boldogasszonyfán ugyanekkor (1766) Igmándy János a földbirtokos. A parasztok nagy részben új, német telepesek. A „kegyes királynő” szerintük tehát valóban anyjuk. Az uradalom erőszakosságaival szemben Sveininger Miklós köré tömörülnek. Megtagadják a robotot. A földbirtokos maga mellé veszi az ijedt bírót és saját hajdúit. Kiadja a parancsot, hogy a lehangosabb parasztokat és „lázítókat” fogják le. A parasztok nem ijednek meg. A hajdúkat megrohanják és társaikat kiszabadítják. A bírójukat pedig – hiszen közülük való volt –, halállal fenyegették:

„Te kujon, majd megtanítunk! Azt is megtud, már többet nem eszel.”

A felbőszült nép Igmándy János kocsiját is közrefogja, aki csak jól futó lovainak köszönheti megmenekülését. Az uraság hajdúi azonban – mivel helyben laktak – nem menekülhettek. Dorongokkal, füttykösökkel kergették ki őket a faluból. A megye székhelyéig futó földesúr panaszára a katonaság szállt ki Boldogasszonyfára. A vezetőket elfogták, és a kaposi tömlőcbe vitték. Sveininger Miklósról tudjuk, hogy éves börtönbüntetést kapott.¹⁶

A „Járó-legények” tovább viszik, terjesztik az ellenállás gondolatát. Szájról – szájról megy a hír:

„Somogyban kiömlik a földesurak vére”.¹⁷

Több uradalomban már az Ideiglenes Urbéri Szabályzat (később Urbárium) megjelenése előtt is készítették a földbirtokos és a parasztság jogait, szolgálmányait szabályozó szerződést. Úgy is mondhatnánk a későbbi országos törvény neve szerint: „Helyi Urbáriumot”. Ilyen helyi megegyezést kötöttek Kis és Nagy Dobsza, valamint Pettend parasztjai Nádasdy László csanádi püspökkel, – mint aki a székesfehérvári custorság (prépostság) birtokát képező községek javadalmasa volt. Fél évszázad múlva azonban – 1766. június 9-én – Somogy vármegye közgyűlésén Kis és Nagy Dobsza, valamint Pettend parasztjai panaszt emeltek Heimre Ignác exárendátor ellen, mert sokkal több szolgáltatást követelt, mint amennyit 1710-ben megállapítottak.¹⁸

Vásározők, búcsújárók, a birodalom különböző részeiből hazatérő leszerelt katonák, a falun átmenő vándorlegények, erdőben megbúvó bujdosók hozzák – viszik a híreket. A parasztság fő beszéd tárgya a királynő robotot szabályozó rendelete. Egy egész telek után csak 12 napi robotot kell egy évben szolgálni. Miért követelnek akkor 18 napot? A törvényt miért nem hirdetik ki a parasztoknak? Összebújva sugdossák

„az urak elrejtették a királynő rendeletét”.

És a kívánság mellé miért ne szülessen meg a legenda is? Már úgy adják tovább:

„Pécsen a Szigeti kapunál levő nagykokcsmában is járt egy szűrös atyafi és az hírlete: – ha a királyi parancs elő nem kerül, az itt való urakat mind agyonverjük. Keresték is a pandúrok, de elfogni nem tudták”¹⁹

Az erdők irtása, a pusztaföldek feltörése, művelésbe vétele mindinkább megnövelte a majorok területét. Megmunkálásukhoz egyre több munkaerőre volt szükség. Az uradalom tehát a robot növelésén fáradozott, a parasztság viszont nem akart újabb terheket vállalni. Így mind többen, – különösen a fiatalabbja és a katonaságból hazatérők – az elégedetlenség kovászai lettek. Sokan egyszerű személyi szabadságuk biztosítása végett inkább az elbujdosást választották, mint a jobbágyi kiszolgáltatottságot. A nép, de az államhatalom nyelvhasználatában is megjelent a „bujdosó betyár”, Járó-legény, kapcabetyár, haramia, Séta-Pista, szegénylegény stb. nevezet. A vármegyék börtöneikben állandóan raboskodtak ezekből az üldözöttekből. Sokukat alaposan megkínózták. Az írásokban olvashassuk, hogy a kínzások alatt állhatatosan tagadtak. Szabadon bocsátották őket, de a jegyzőkönyvben megörökítették.

„tortura se purgavit” azaz „ismert és ismeretlen bűneik számláját a kínzatás elszenvedésével rendezték.”²⁰

Ez az írás sem hivatott a baranyai és zselici parasztság forradalmi megmozdulásainak teljes képét adni. Csak adalékot kívánt nyújtani egy mozgalom szétszórásához. Szándékosan választotta a Batthyány-birtokon a XVIII. században uralkodó állapotokat és nagyrészen az 1766-os év példáit, mivel ehhez az évhez fűződik Járó Péter Siklós – harkányi zászlóbontása.

Az úriszéki jegyzőkönyvek és a korabeli vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek sorából világosan látszik: a parasztmegmozdulásoknak Járó Péter bebörtönzésével nincs vége. Erre utal a katonaság újabb beszállásoltatása a megyébe. A vármegye urai aggódva néztek az elkövetkezendő év elé. Az ősz folyamán Törökországból el-

indult a „keleti rém”, a kolera. A Dráván túlról menekülők kétségbeesve hozták a járvány hírért. A vele járó rendszabályok és az általános rémület véget vetett minden forradalmi megmozdulásnak.

1975. május 15.

Felhasznált források:

- 1 A mozsgói Historia Domus (Plébánia története) 10. o.
- 2 A mozsgói H. D. 19. l
- 3 A mozsgói H. D. 19. l
- 4 Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje II. köt. Pécs, 1897. 589. o.
- 5 Tegzes Ernő a KÁL munkatársa jegyzeteiből.
- 6 Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje II. köt. Pécs, 1897. 589. o.
- 7 Dr. Vargha Károly: Ne feledjük Járó Pétert c. tanulmányából.
- 8 Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje II. köt. Pécs, 1897. 589. o.
- 9 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 1766. év 1148. o.
- 10 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 1766. év 1148. o.
- 11 Várady Ferenc: Baranya múltja és jelenje II. köt. Pécs, 1897. 589. o.
- 12 Tegzes Ernő a KÁL munkatársa jegyzeteiből.
- 13 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 1766. év 1148. o.
- 14 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 1766. év 1148. o.
- 15 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 1766. év 1148. o.
- 16 KÁL Som. várm. jkv. 1765/66. év 1063-1071. o.
- 17 KÁL Som. várm. jkv. 1765/66. év 1053-1071. o.
- 18 VIII KÁL Som. várm. jkv. 1765/66. év 1156-1169. o.
- 19 Tegzes Ernő a KÁL munkatársa jegyzeteiből.
- 20 KÁL Somogy vármegye jegyzőkönyvei 372-375. o.

A BATTHYÁNY- ÉS A BIEDERMANN-CSALÁD EGYKORI MOZSGÓI LEVÉLTÁRÁNAK ISMERTETÉSE¹⁶

Mozsgónak az Almás patak mentén települt községek között a török hódoltság után vezető szerep jutott. Központiságát döntően két tényező befolyásolta: a Batthyányak birtokhelyzete és az általuk alapított plébánia mint elsődleges egyházkormányzati székhely.

A Batthyányoknak ekkor a dunántúli vármegyékben kisebb nyugati fejedelemséggel fölértő birtokaik vannak. Bécsi udvari hűségük közismert, II. Batthyány Ádámnak – horvát bán és császári generális – a bécsi udvar nemcsak a báni, de a generálisi fizetésével is tartozik. I. Lipót a Habsburgok rég bevált módszerével fizet: birtokot adományoz. Ekkor kapják meg a Batthyányak 85 000 Ft. fejében a volt baranyai Zrínyi-birtokok – Bóly és Siklós – mellett a mozsgói uradalmat is. Az uradalom területe akkor 10 faluval és 8 pusztával 40 367 hold.

A közel másfél évszázadig tartó török megszállás után az országban bizonyos fokú megállapodottság, hosszabb távra szóló nyugalmi állapot, az ún. „nagy háborúk” lehetőségének kikapcsolása töltötte be a lelkeket. A birtokosokat a szerzett területeknek lakossággal való betelepítése – a korabeli lehetőségek mellett – a minél nagyobb terméshozamú gazdálkodás, a haszonállattartás, helyel-közzel az ipar – pl. lukafai üveghuta – létesítése foglalkoztatta.

A régi patriarchális, a földesúr személyes jelenlétén alapuló gazdálkodás, vezetés a nagy uradalmak esetében átmegy a birtokost helyettesítő szegényebb rokon, a földtelenné vált kisenemes, a bizalmi ember kezébe. A javakról azonban leltárt, számadásokat, jelentéseket stb. kell készíteni, és a Bécsben, esetleg Pozsonyban tartózkodó úr elé kell azokat terjeszteni. Az iratok megőrzésére így alakulnak ki az uradalmi központok kancelláriái. Ha ezekhez hozzávesszük, hogy némely főúrnak birtoka területén bíraskodási, ítélkezési, sőt halálbüntetést is kiszabó ún. „pallosjoga” volt – mint Mozsgón a Batthyányoknak –, akkor érthető lesz, hogy az uradalmi kancelláriák mindig fontosabb szerephez jutottak.

Mozsgón – mint a Batthyány birtokok egyik központjában – úriszéki bíraskodás is folyt. Számtalan vétségben helyben folytatták le a tárgyalásokat, hozták meg és hajtották végre az ítéleteket. Freifogl István 76 éves mozsgói lakos öregapjától halotta – a ma újra használt temető előtti téren – még látta a bitófát, habár azt akkor már nem használták.

16 Nyomtatásban megjelent. In: Zselici dolgozatok 2. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1973. p. 52–66.

A Batthyányak szerepe történelmünkben közismert. Nádor, országbíró, érsek, vértanú, miniszterelnök, európai hírű szemorvos akad közöttük. Ez a család kénytelen volt a közéleti szereplésével összekapcsolódó írárok összegyűjtésére, rendszerezésére. Így alakult ki a családnak híres bécsi, pozsonyi és (a II. világháborúban nagy részben szétszóródott) körmendi levéltára.

Az említett – több évszázados múltra visszatekintő – levéltárak mellett az 1726-ban birtokba vett és 1850-ben a Biedermann-családnak eladott mozsgói uradalmi központ levéltára természetesen csak az elmúlt két évszázad anyagát ölelte fel. Értéke számunkra abban rejlett, hogy a baranyai Zselic egyik jelentősebb helyi levéltára volt.

Az uradalmi iroda a Batthyányak idejéből a XIX. század kilencvenes éveig, tehát a Biedermannok korában is a mai kastély helyén levő kúriaszerű épületben működött. 1850–1896-ig – a mai kastély fölépültéig – az iratok gyűjtése folyamatos és együttes volt. Az új birtokos – a gazdálkodás átszervezése miatt, a képzett gazdatisztek megnövekedett irodai munkáinak biztosítására – a kastélytól délre, de még a park belterületén, külön gazdasági irodaházat építtetett. Ebben az iratokat rendszeresen raktározta. A Batthyány-féle anyagot az áthurcolkodás alkalmával a Biedermann-féle iratoktól elkülönítve helyezték el, s évtizedek múlva mind a tárolás helye, mind az anyag mennyisége, valamint tartalmi vonatkozásai is teljesen feledésbe merültek. Az új irodaház építése mindenesetre szerencsés intézkedésnek mondható, mert a kastélynak 1917-ben történt leégésekor az iratok bizonyára elpusztultak volna.

E sorok írója Mozsgó múltjával kapcsolatos kutatásaihoz az 1930-as évek elején az akkori tulajdonostól, a kastély és a melléképületek padlásterének átvizsgálására is engedélyt kapott. Az eredmény nem várt sikerrel járt. A gazdasági iroda padlásán, az egyik sarokban, az összedobált lim-lomok alatt, szó szerint véve „a feledés porának vastag rétegével takarva”, mintegy köbméternyi több évszázados okmánycsomót rongált az idő és rágott az egerek foga.

Az anyagot több hónapos munkával átnéztük, portól, piszoktól megtisztítottuk, majd az okmányok dátumának rendjében kötegettük, és az iratcsomókat évszám-mutatóval láttuk el.

A) A Batthyány-levéltár anyaga

Tekintettel az okmányok további sorsára, szükségesnek tartjuk azok részleges tartalmi ismertetését.

I. Térképek

Különböző méretűek és kiállításúak voltak. Leggondosabb rajzzal két Mozsgót ábrázoló térkép készült. A 80 × 70 cm nagyságú térképek jobb felső sarkában kb. 15 × 10 cm-es oklevelet utánzó mezőben a készítő Batthyány Theodor korabeli díszbe-

tűkkel írt neve és a rajzot magyarázó szöveg, valamint a rajzoló neve és a készítés évszáma állt. A keret felső középpontjában a grófi koronás családi címer díszelgett a korabeli szokásos címerkeretkezéssel. A rajzokon az erdőket kis zöld lombú fácskákkal, az épületeket a házak alakjának kis, pirossal festett téglánnyal ábrázolták. A falu képét a határ rajza vette körül. A falu telkeinek számai megegyeztek a szántóterületek számozásával. Ez a tény érdekes jelenkori egyeztetésre adott lehetőséget. Kiderült, hogy a még élő családok tulajdonában valóban a háztelek számával egyező szántó, ház, illetve szőlő van. Az eredeti rajzok érdekesen mutatták a kétszáz évvel ezelőtt kapott jobbágytelkek szétosztódását, a gazda cserélődését. Értékként kell említenünk az ősi dűlőnevek folygyűtésének lehetőségét. Ezek a nevek mintegy 80%-ban ma is léteznek. A neveket a következőkként rendszereztük:

- a) *Régi falvakra utaló nevek*: Kis-Prága, Nagy-Prága, Bögör, Szent Gáli-rétek, Kispusztá, Jedinka (Jedlinka) szőlő.
- b) *Növényzetre utaló nevek*: Fölső Községi erdők, Alsó erdők, Tölös (Tölgyes) Gyertyános, Körvtélyes (Vadkörte fáktól), Fölső szőlő, Alsó szőlő, Nagy rétek.
- c) *Állatvilággal kapcsolatos nevek*: Rókás-domb, Farkas-domb, Méhes-dűlő.
- d) *A lakosság nemzetiségére vonatkozó utalások*: Tót-Keresztúri rétek (horvátok), Porovicza-árok (horvátok), Lipovác (horvátok).

A két térkép kivitelezése abban is kitűnt a többi közül, hogy papíryanagát lenvászra ragasztották, és széléit zöld színű szalaggal szegélyezték. Hátlapjukon ott voltak az irattári számok és megkülönböztető jelek.

Érdekes a csertői Festetichék és a mozsgói Batthyányak határpörösködésének a befejezésekor – 1814 Esztendő június Holtnapnak 23-ik Napján – készített térkép. A rajzot az Almás-patak mocsaras, szétterülő medrének szabályozásáról készítette Török János T. N. Somogy Vgy. Orsz. Földm. Az Almás-patak jelenleg is ebben a mederben folyik. A mai szulimáni hídtól északra kb. 50 m-re a rajzon vízimalom van. A malom tehát az új patakszabályozással egyidős volt, mert a ma is birtokunkban levő eredeti malomtervjazon az 1814-es évszám van. A malom – sajnos – a zöcskei és a csertői malommal együtt lebontásra került.

A térképek készítője, legtöbbször megjegyezte, hogy a térképet az eredetiről másolta, az új terepváltozásokat, határigazításokat föltüntette. A mérnökök nevét a térképek készítésének időpontjával soroljuk föl:

Geyer Georg (1780) – Prayer (1780) – Anton Deharre (1803) – Kőnig. Ign. (1803) – Török Ferenc (1814) – Vauthier Leopold (1822) – Viedermann Ingen (1836) – J. Pamgert (1832) – Csorba János (1840).

A térképeken nincsen évszám: Mathem Jurat, – Carol Praun, – John. Jos. Strissek.

II. Oklevelek

Ez az írás – a tudományos föltárás igénye nélkül – csak arra szorítkozik, hogy az egykori mozsgói Batthyány, majd Biedermann-féle levéltár anyagába betekintést nyújtson. A Batthyányak új szerzésű mozsgói uradalmuk központjában az okmá-

nyok meglétére különös gondot fordítottak. Az okmányokon feltüntetett tartalmi kivonat és számozások viszont a levéltár időnkénti átrendezését látszanak igazolni.

Jeleztük, hogy az egykori levéltár nagyszámú iratanyagának első csoportosításakor már kitűnt, hogy a Bécsben, Pozsonyban, Budán és Kaposvárott kiállított, különlegesen szép írású és főleg pecsételésű okmányok a sok eredeti aláírással a környék történelmének kutatásához döntő bizonyítékkal szolgálnak.

Az új tulajdonos először természetesen a szomszédokkal igyekezett a birtokhatárokat tisztázni. Érdekes bizonyítéka ennek az alábbi (magyar nyelven készült) hártármegállapító irat:

„Hojtshy Mihály Méltóságos Németh Újvári és Siklósi Groff Batthyáni Károly Kegyelmes uram Eő Excellentiája Jószágainak Fiscalissa, és Steyner János ugyan tituláló Méltóságos Groff Kegyelmes Uram Eő Excellentiája, Tekéntetes Nemes Somogy Vármegyében lévő Mosgói Jószágjának Tisztartója egyrésziül, más résziül pediglen Megyefalvai Horváth Dániel, úgy mint Tekéntetes Nemes Baranya Vármegyében lévő Czebény Pusztának Földes Ura, adgyuk tudtára mindeneknek, akiknek illik: hogy Mosgói Jószághoz tartozandó Végág nevű Somogy Vármegyében lévő és Czebény nevű Baranya Vármegyében lévő Puszták között, leginkább azon okbul, hogy Almamellékiek az erdőben irtásokat tettek, bizonyos Metalis Contra versia származván, annak meg tekintésére magunk mellé vevén Szigetvári, Almamelléki, Kereszturi és Dinnyeberki Embereket...”

A területet bejárva megállapodtak a határokon, utakban, s elrendelték, hogy az érdekeltek

„– tartoznak Határ Hányásokat azonnal hányatni és azokat quolibet Triennio im Festo Sancti Georgyi meg újétatni. Datum in Prädio Végág die 11 Octobris Ao 1745 –”

Aláírások: Megye Falvai Horváth Dániel, Hoytshy Mihály, Steyner János.

A birtokhatárok megállapításának bonyolultabb eseteiben a döntés a megyegyűlés elé került. Több ilyen megyegyűlési határozat van a birtokunkban.

Számos irat tanúskodik a Budán székelő Helytartótanács döntéséről, a Pozsonyban tárgyaló országbírói végzésről, vagy egyenesen a bécsi udvarból érkezett végleges, uralkodói határozatról.

Ezek az országos hivatalokban készült okmányok külalakjukkal is kitűnnek. Nagyméretűek, a pecsételésre használt piros viaszanyagra díszesen szélezett borítópapírt helyeznek, s erre nyomják rá a pecsétet. A viaszanyagot bullaszerűen, színes, sodrott, többszínű fonállal fűzik át.

Figyelemre méltóak a gróf Pálffy János által 1751-ben és a gróf Pálffy Miklós által 1772-ben aláírt és pecsétellátott okmányok, valamint ilyen a Batthyány Károly által 1761-ben a mosgói templomnak jóváhagyásra fölterjesztett nagyméretű, nagypecsétű okmány is.

A Batthyány-birtokok ebben az időben területméretre valóban fejedelmivé nőttek, hiszen a baranyai Német-Bólytól kiindulva Siklóson át, megkerülve a beékelődött Ormánságot és a szigetvári Czindery-birtokot, Mozsgóval már megteremtődött a somogyi birtokok lánckapcsolata egészen Somodorig. Ilyen hatalmas birtoktest adományozása körül az esetleges szomszédos érdekellentétek, de a teljesen nem tisztázott és ősi, származási jogon igényt tartók föllebbezése, tiltakozásai emberöltőn át tartó jogi keresetek, birtok-pörök lavináit indították el. A birtokadományozás ténye sohasem jelentette az azonnali nyugalmas birtoklást is. Ha ezekhez hozzávesszük a testvérek között fölmerülő egyenetlenségeket is, megértjük, hogy a családi levéltárak nagy százaléka periratokat tartalmaz.

Ilyen nagyobb mérvű vagyonrendezési, egyezségi tárgyalás színhelye volt Mozsgó 1772 augusztusában. A Batthyány család négy férfi tagja van jelen. Érdekesek az aláírások: Batthyány Theodor, Batthyány Fülöp és Ádám még az ősi pelikános pecsétet használják; de Ádám – beházasodva a Strattmann hercegi családba – már a „princeps” címet is a neve elé írja. Külön kiválik a pecsétek közül Józsefé, aki, mint kalocsai érsek a családi címer körül a főpapi kalapot, a keresztet, a bojtokat és az érseki palliumot is használja. A dátumozásban külön kiemelik: *Datum in Possesione Mosgo, die 13^a Itensis Augusti 1772*. A pecsétek éles nyomásúak, tiszták.

Az oklevelek között legszebb kivitelű a II. József „kalapos király” által Batthyány Theodor egy föllebbezésére küldött határozata.

A négy ívlapból álló okmány díszes, iniciális kezdőbetűi és különösen az ún. „Közép Birodalmi Pecsét” használata figyelemre méltó.

Érdekességként említhető, hogy egy Csertő és Szulimán között folyt határvitában Csertőn kiállított okmányon – a legősibb időktől szokásos írnioki javítás – vakarás fordul elő. A javított keltezés: *Csertő die 15 Mens aprilis 1776*.

Az említett oklevelek nyelve latin, elvétele magyar.

III. Községi iratok

A levéltári anyag külön csoportjában rendeztük a falu fejlődésével és a nép életével foglalkozó irományokat.

Ezek az írások latin, magyar és német nyelven készültek.

A XVIII. sz. második felében az iratokon már a „Mosgó mezővárosában” kitétel áll. A birtokunkban levő okmányokon 1775 évszámmal ellátott „Mosgo” fölíratú pecsétet használnak.¹⁷

A község életében fordulatot jelentő esemény, hogy herceg Batthyány Károly Mozsgót a szabad jobbágy községek sorába emeli. Ez természetesen nem jelenti a jobbágyság megszűnését, de a község már bizonyos szabadsághoz jut. Van bírója, jegyzője, vannak esküdtjei. Ettől az időtől kezdve a község vezetésében is sok irat gyűlik össze. Ha ezek kiállításban nem is versenyezhetnek az uradalmi kancellária rendszerességével, de néha egy-egy pár soros följegyzés az akkori mindennapi élet

17 3. sz. függelék Mozsgó pecsét lenyomata.

árnyékos pontjaira vet fényt. A község pénzügyeiről évről évre kimutatásban kellett elszámolni. A kimutatás a bevételt, a kiadás és a maradványt tüntette föl. A kiadási tételeknél volt egy ún. „specifikus” (különleges) tétel. Erről tételes elszámolást kellett mellékelni.

Miller Mihály mozsgói bíró az 1819. évről a következő évi elszámolást terjeszti a „revisorok és censorok” elé.

„– *Portions Einnahm Pro Anno 1819 unter dem Richter Miller Mihály.*
A porciót fizetők névsora:

- | | |
|-----------------------------------|--------------------------|
| 1. Alsó Farkas Christján | 35. Kiss Varga Antal |
| 2. Joó György | 36. Sebestén Antal |
| 3. Alsó Farkas Ferentz | 37. Tappert János |
| 4. Kiss János | 38. Bosnyák György |
| 5. Györedi János | 39. Karádi Mártony |
| 6. Kiss Gyura Jóseph | 40. Kiss Farkas Istvány |
| 7. Török János | 41. Kiss Ballogh Mártony |
| 8. Meltzer Antal | 42. Simontsen Joseph |
| 9. Kutsi Pál | 43. Schmit Wentzelné |
| 10. Szohármen András | 44. Gyalla Pál |
| 11. Mállevátz Mátyás | 45. Fölker Ádám |
| 12. Öreg Várdai György | 46. Tüchelmann Johann |
| 13. Várdai Joseph | 47. Ifjú Várdai János |
| 14. Kiss Mátyás | 48. Pruk Joseph |
| 15. Ballogh Dávidt | 49. Proszmann Ferentz |
| 16. Ifjú Mester János | 50. Sheil Mártony |
| 17. Miller Mihály öreg bíró | 51. Gábor Éva |
| 18. Kis Joseph | 52. Maidák Antal |
| 19. Miller Ventzel | 53. Sánta János |
| 20. Mester Antal | 54. Bálint Ferentz |
| 21. Csepregi Joseph | 55. Fallentin Albert |
| 22. Fölső Farkas Ferentz | 56. Dallos Mihály |
| 23. Farkas György | 57. Szabados György |
| 24. Mester Sándor | 58. Turbéli Joseph |
| 25. Ivánovits Imre | 59. Öreg Ballogh György |
| 26. Ifjú Kiss Joseph | 60. Wayer Conrad |
| 27. Ifjú Warga György | 61. Steiner Gáspár |
| 28. Hüxner Károly | 62. Szimick Anna |
| 29. Patzai Antal | 63. Herczeg János |
| 30. Standigl Lenhart Dékány | 64. Piolmann Péter |
| 31. Öreg Ballogh Mártony kis bíró | 65. Jing Alloisius |
| 32. Mester Mátyás | 66. Radossán Miklós |
| 33. Ruth Vendel | 67. Bürger Joseph |
| 34. Onits György | |

A porciót fizető 67 lakosból 40 név magyar, tehát 60%. A 67 névből ma létező családok nevei: Farkas, Kiss, Kissgyura, Kissfűlöp, Várdai, Balog, Mester, Müller (Miller), Csepregi, Pruck, Bosnyák, Gyala, Jung, Varga.

Az 1819. évi számadás bevételeinek összege:	1084 Ft 5 3/8 garas
Az 1819. évi számadás kiadásainak összege:	787 Ft 51 3/8 garas
Átvitel 1820. évre	296 Ft 14 garas
A kiadásoknál specifikus tételként feltüntetett összeg:	228 Ft 42 garas

A specifikus tételekből néhányat ismertetünk.

A 30. tétel muzsikuskok szállítása	20 garas.
Az 56. tétel egy Hadnagy nevű fuvaros borszállítási fuvarját tünteti föl Boldogasszonyfáról a mozgói Szent-Miklós pt-án levő csárdába	30 garas.

Mindezek átvizsgálása után az évi számadást a következő záradékkal látták el:

– „Hogy Miller Mihály Öreg Bírónknak ezen Számadása előttiünk Szóról szóra föl olvastatván általunk helybe hagyatott legyen ezzel bizonyítlyuk. Sig: Mosgo Die 30 dig 8-ber 1819.
Cozamme Josepho Gilbert Notario Loci.” –
Az aláírások után Mozgó pecsétje.

Ezt a pecsétet – amely valószínűleg vasból volt – 1848-ig használták, mert azután az okmányokon nem találkozunk többé vele.

A pecsét leírása: lenyomata 25 × 25 mm átmérőjű kör. A kör alján középről négy szétnyíló száron búzakalász. Jobbról ekevas, balról nádvgó kés. Két oldalt sás és nádlevelek. A búzakalászok fölött mintegy koronaként két összefogott kocsányú, lefelé fordított makk. A pecsét középtengelyének vonalán a jobbágyközség önállóságának éve: 177 másik oldalra átvíve 5 (1775).¹⁸

A községi bíró számadásait minden évben fölülvizsgálták és az uradalom irattárába helyezték. Az 1780-as évektől mintegy hatvan év anyagát rendezték. Az okmányokat átnéztük, áttöröltük, évfolyam szerint csoportosítottuk. A csoporton belül a napi keltezés sorrendjét vettük figyelembe. Az iratok összerakásánál ügyeltünk a papíryanag épségére, és új tűréseket nem alkalmaztunk. Az iratköteg tárgyi anyagáról rövid, tömondatos kimutatást készítettünk. A csomókat – tetejükre évfolyamjelző papírlapot helyezve – kötegeltük. A kötegek általában a következőket tartalmazták: a község évi számadásait, az uradalmi és megyei intézkedéseket, az ún. községi „Tabellákat” (= kimutatásokat), amelyek a pénzben és természetben nyújtott juttatásokról készültek. A kimutatásokban pénz, jérce, tikmony, napi robot, bor, kender stb. szerepeltek.

18 3. sz. függelék Mozgó pecsét lenyomata.

Az első években az írásbeli igazolások terén nehézségek mutatkoztak a bíró részéről. Hiba volt a „mellékletek” körül. A bíró végül is azzal védekezett, hogy nem tud írni, de a szoba mestergerendájára és ablak keretére rovásokat jegyzett. A „revisor” sem volt rest, s a jelzett helyeken keresni kezdte a rovásokat. Az öreg Varga Mátyás bíró sem ment észt kölcsönkérni a szomszédba, és megfelelt:

„Láthattya az úr, hogy új házat építettünk!”

A hiányt mindenestre a bíró „rovására” írták, de a megfizettetéstől eltekintettek.

A XIX. sz. kezdete a hatalmi elnyomás alatt görnyedő népek öntudatra ébredésének kora. Az ébresztő szolgálatot hazánkban is a kor kiemelkedő szellemi nagyságai vállalták. Mozsgó is dicsekedhet ekkor a haladás eszméinek egy fáklyavivőjével: Batthyány Kázmérral.

Személyéről köztudomású, hogy birtokain a jobbágyfelszabadítást az elsők között igyekezett megvalósítani. Mozsgót testvérével, Gusztávval közösen bírták. Mivel a testvér Londonban élt, itteni birtokrészének Kázmér volt a teljhatalmú megbízottja, kezelője. Módunkban áll egy a birokunkban levő „Úrbéri Legelő Elkülönözése Iránti Egyességi Szerződés” ismertetése 1847-ből.

A szerződést négy összefűzött kék színű ívre írták. Tárgya a mozsgói jobbágyok kérelme az uradalomhoz legelő juttatása céljából. A szerződés 7 pontot tartalmaz. Tömör fogalmazásából megtudjuk, hogy összesen 22 3/8 úrbéri telek van, amelyhez telkenként 12 hold legelőt kérnek 1200 négyszögölével. A kihasításhoz az uradalom minden ellenkezés nélkül hozzájárul, s így a község 274 4/8 hold legelőhöz jut.

A hetedik pont szerint:

„Mind ezen itteni felsorolt feltételekben és állapotásokban mi alul írott Mosgói Lakosok és adózók egyenkint és egyetemben megegyezünk, azokat elfogadjuk, és az Uradalom által ajánlott 12 holdnyi legelői mennyiséggel egy egy telek után megelégszünk.

Melybeli szabad akarattal és viszonyos egyetértéssel történt egyességi szerződés négy példányban megkészítve saját kezünk aláírásával illetőleg Kezeink keresztvonásával és illető pecségeinkkel megerősítettük.

Kelt Mosgó Mezővárosában Junius hónapnak ötödik napján, Ezer nyolcszáz negyvenhetedik esztendőben.

Molnárffy Ferenc Urod. ügyész.

Végh József Tisztartó.” (töredezett pecsét)

A falu részéről a szerződést a következők írták alá:

„Kis Gyura István Bíró

Johan Swigel

Jakab Lamping

Varga János x (Az aláírások keresztvonással jelöltek.)

if. Kis György x

Koleszárits János x

Mester János x

Esküdtek.”

A további aláírások mind keresztvonással jelöltek, „Alólirottak” megjegyzéssel kettő kivételével.¹⁹

„Miholics János x	Turbéki Antal x
Farkas Keresztély x	Stekker Ádám x
Farkas József x	Jung Jakab x
Kiss Márton x	Kiss Fülöp x
Várdai Pál x	Farkas Mihály x
Rodics József x	Jánzer Mihály x
Miller Bencze x	Kiss József x
Kiss Miklós x	Balogh Antal x
Tomkovics János x	Mester András x
Várdai János x	Müller Károly x
Mester Mátyás x	Nagy Jakab x
Takán Miklós x	Farkas György x
Kárlitzki János (saját aláírásával)	Kulcsár Antal x
Radosa Miklós x	Turbéki Mihály x
Hirth Péter (saját aláírásával)	Kemény Mihály Jegyző.”
Varga György x	

(Az aláírások alatt Mosgó feliratú pecsét látható. Sajnos a pecséten csak a név olvasható, az ábra nem látható.)

A községi aláírások után következik a megyei kiküldöttek megerősítő záradéka:

„Alólirottak hitelesen bizonyítjuk, hogy jelen Egyezségi Szerződés mielőttünk illyképpen történt legyen; mint is azt f. év. május 1-én tartatott Nagy Gyűlési 2353-ik Szám alatt kelt végzésnek következtében nyert kiküldetés folytában nevünk aláírásával és szokott pecséteinkkel megerősítve ünnepélyesítjük.
Kelt Mosgón Junius 5-én 1847

Vécsey József ki-küldött Tábla-bírája Tek. Nemes Somogy Vármegyének. (pecsét)
Kapotsffy Mátyás Ki küldött Tábla Bírójja. (pecsét)
Botka Antal Tiszti főügyész
Dóczy János T.N. Somogy V.Megye Szolga Bírāja. (pecsét)
Idősb Jankovich József T. N. Somogy Vármegye Esküdtje.” (a név után két egyéni pecsét sárga, kék sodrott fonállal van összekapcsolva)

A kész okmányt megerősítés végett fölküldték a Pesten tartózkodó Batthyány Kázmérnak, aki azt a következő záradékkal látta el:

19 5. sz. függelék Úrbéri Legelő Elkülönözési Egyességi Szerződés, 1847.

„Ez Egyezségi Szerződést minden pontjaira s feltételeit nézve gróf Batthyány Gusztáv testvérem nevében, mint annak törvényesen vallott meghatalmazottja jóváhagyom s megerősítem.

Kelt Pesten Junius 20-án 1847

Gróf Batthyány Kázmér"
(tiszta ép pecsét)

A leérkezett okmányt megküldték a vármegyének, amely a következő záradékkal látta el:

„1847-ik évi november 13-án tartott T. N. Somogy Megye Törvényszéke alkal-mával Tekintetes Bogyay Péter Táblabíró Úr előlülése alatt, Hochreiter Ambrus, Vasdinyey János, Somsich Lőrintz, Bodonyi Roland, Tallián Pál, Bodonyi Lukáts Táblabírák, Czeppán Antal főbíró, és Kováts Farkas Eskütt Urak jelentében

Itéltetett.

*A jobbágyoknak földes Urak meghatalmazottjával kötött legelő elkülönözési szer-ződése az 1836 t. 6. czik 9 §-a értelmében jóváhagyatván, felsőbb megvizsgálás végett a Nagy Mgu. Htó Tanácshoz felterjesztetni rendeltetik. Kmfv
jegyzette Kacs Kovács Ignác Fő jegyző"*

Az okmány külsején iktatószámok találhatók: 4 4420/848.

Az iratok fényt derítenek a községgazdálkodásra is. Sok vita van a kocsmákkal kapcsolatban, valamint a hússzékek fölállítása ügyében. Ugyancsak életbevágóan fontos a lakosság részére az erdőhöz juttatás kérdése. A község és az uradalom között később az erdő-ügyben is megállapodás jött létre.

Az iratok foglalkoztak az 1848-as szabadságharcban való részvétellel is.

IV. Úriszéki jegyzőkönyvek

A megtalált iratok között nagy értéket képviselt két úriszéki eljárásokat, jegyzőköny-veket, ítéleteket tartalmazó kötet. Bár a halálos ítélet kiszabásának, s főleg végrehaj-tásának jogát a Bécsi Udvar már régebben királyi jognak tartotta fenn, a mozgói úriszéki törvénykezés hatásköre még mindig sokágú maradt.

A birtokunkban volt két kötet Úriszéki Jegyzőkönyv Mozsgótól Somodorig írás-ban rögzítette a jobbágyok és az uradalom között, valamint az egyes lakosok között fölmerült vitás ügyeket.

A kötetek mintegy 40 cm × 30 cm nagyságúak voltak, s egy-egy kötet több száz ügyet tartalmazott. A papír (az akkori gyártási technika szerint) kékezzsűrke, a mai-hoz viszonyítva vastag papír volt. A lapokat középen felező vonallal kétfelé osztot-

ták. Bal oldalra az ügy tárgyát írták a tanúvallomásokkal, a jobb oldalon az ítélet következett.

A pörök anyagát illetően hivatkozhatunk egy birtokunkban levő leltárra.

1818. június 27-i keltezéssel Simonyi István újonnan megfogadott gazdatiszt Vály János uradalmi ügyvédttől (fiscalis) átveszi az irattárat. Az Úriszék-ügyek tárgymutatója így hiteles anyagot sorol föl. A tárgymutató 40 cm × 25 cm nagyságú, 32 lapos, félkemény táblával rendelkező, szürke papíryanagból készült, egyszerű kenderfonallal fűzött könyv. A borítólapon 15 × 10 cm-es, mintásan kivágott címcédulán rövid szöveg utal a könyv tartalmára az 1818-as évszámmal.

Mozsgó	224 ügy	Somodor	180 ügy
Almamellék	11 ügy	Vária (?)	15 ügy
Bécz	71 ügy	Dencsháza	3 ügy
Diós	24 ügy	Merenye	6 ügy
Hobol	41 ügy	Nemeske	74 ügy
Igall	133 ügy	Szabady	45 ügy
Jutta	27 ügy	Szulimán	121 ügy
Szent Márton	2 ügy	Tótkeresztúr	24 ügy
Szent Miklós	7 ügy	Monostor	1 ügy

Összesen: 1009 ügy

A jegyzőkönyvekben előforduló falunevék a következők:

Adorján	Hoboly	Szabady
Almamellék	Ibafa	Szent László
Atád	Igall	Szent Márton
Bécz	Jutta	Szigeth
Bonya	Kaposvár	Szill
Bükköny	Kerchelighet	Szt. Miklós
Csebény	Kenderes	Szőllősgyőrök
Csertő	Kér	Szőrény
Dencsháza	Lengyel Tothi	Szulimán
Diós	Magyarod	Terestyén
Dobra	Merenye	Tóth Keresztur
Domolos	Mosgo	Tóth Szentgyörgy
Endrőcz	Molvány	Ujfalú
Farkasfa	Nemeske	Végh Ág
Görös Gall	Okorág	Viszló
Gyertyánfa	Ördöglik	Zádor
Hatvan	Pettend	Zeskő (Zöcske)
Hárságy	Rátz Egres	
Hertelend	Somodor	

Az Úriszéki Jegyzőkönyvek anyaga a tárgymutató szerint a következő: (Csak a magyar nyelven írottakat vettük sorba. A zárójeles szám az ügy évére utal.)

- Mosgo. 43. tétel: „Ibafai Frank Ferenc keresi succesioját, állítván, hogy az Uraság Cassájában legyen. (1811)
- Hoboly. 4. tétel: „Specificatioja, azon fákk, amellyeket szigethiek az Hoboly Erdőrül ebben az folyó esztendőben looptak. (1812)
- Igal. 27. tétel: „Nagy Métóságu Groff Batthyány Antal Josephnek részéről tartatott Somodori Úr Széke, az Igali Határban leendő legelőnek ki szabattatása, úgy az erdőnek Sütienális neveltetése és regulatiója iránt. (1816)
- Igal. 28. tétel: „Somodorban Méthos Nimet újvári gróf Batthyány Antal Josef részéről tartatott Úr Széke, az Igalliak által bírt Uradalom engedelmé mellett való Malomnak vagy elpusztíttása, vagy pedig hasznos és törvény szerint leendő meg orvosíttása megrendelése iránt. (1816)
- Somodor. 44. tétel: „Az 1810-ik Esztendőbéli Karátsony havan 27-iki és következő napján tartatott Ttes Somogy Vármegyében helyezettett Eő Excellentiája Groff Batthyány Theodor Igal nevezetű helységében elkészített Jegyző könyve. (1810)
- Mosgó. (II) 33. tétel: „Mosgori Uradalomnak Úr Széke a Pokornyí öveg bányásznak Uraságon lett keresése eránt tartattatott. (1814)
34. tétel: „Mosgoi Uradalomnak Úr Széke az Ibafay plébános úrnak makkbéri Contractussa és az Béczy Uraság Bírójának Simony Jánosnak excessussai iránt. (1815)
61. tétel: „Mosgoi Dervály Mátyás az marhákrul harangokk, egy fejszének ellopásáért 32 pálcza és károk meg terítettésére büntette-tik. (1815)
71. tétel: „Criminális pere Feő Hatalommal bíró Mosgói Uradalomnak Hoboly Illés Mihály raboskodó, és all peres ellen. (1817)
72. tétel: „Criminális pere Feő Hatalommal bíró Mosgóinak Tolvaj Tankovits Ferencz ellen egyébként Sindölös. (1817)
73. tétel: „Criminális pere Igali Feő Hatalommal bíró Uradalomnak tolvay Hajmásy János névü gonosztévő ellen. (1817)
75. tétel: „Puskás Péternek ürü lopónak, s Szabatságos katonán önkényes vallása. (1817)
76. tétel: „Béczy Pusztá Istvánnak ürü lopónak vallása. (1817)
77. tétel: „Béczi alsó Tóth Jánosnak birka lopónak önkényes vallása. (1817)
78. tétel: „Criminális pere vér Hatalommal bíró Mosgoi Uradalomnak Szabó Joseff egyébként obsitos Katona Mojzes és Horváth Miska Tolvaj Személlyek ellen. (1817)

79. tétel: „Criminális pere élet és halál Hatalommal bíró Mosgoi Dominiumnak Raboskodó Tóth Katalin mint gonosz gyilkos Személy ellen. (1817)
80. tétel: „Criminális pere vér Hatalommal bíró Mosgoi Uradalomnak Raboskodó Lóczy József, Deiskler Fülöp, Schleczer Jakabb Tolvajkodó Személyek ellen. (1817)
243. tétel: „Megegyezés Mosgo és Farkasfa között való határok eránt. (1770)
248. tétel: „A Peterdi Helység panasza az Mosgoi Téglás ellen. (1817)
249. tétel: „Amicalitis compositio respecta Limitum Prady Végh Ágh ad Dnium Mosgo pertinentis pakte ab una, ab altera vero Prady (Cominális elírás áthúзва) Danelis Horváth.” (1745)

A már tárgyalt és birtokunkban lévő magyar nyelvű okmány és a jelen tárgymutató tételei bizonyítják, hogy valóban az eredeti okmányokat tárgymutatózták.

Az Úrszékek elé kerülő írásoknak úgy látszik, már bizonyos kialakult formái lehetnek. Ezt az alábbi irat igazolja:

„Nemzetes Pacsai Imre Urad. Ispány Úrnak Ranódja.
Nemzetes és vitézlő Urod. Ispány Úr!

1841-ikk esztendő: September hónapnak 26-án este a Dencsházai korcsmában történvén hogy Hobolyi Kanász Páll József egy másik kanásszal ugyan Hobolyi lakos Varga Ferenczet megtámadva baltájával súlyosan megsebesítette nevezett Kanász Páll József ezen tettéért elfogattatván ezen Urod. hatóságnak – hol jelenleg is fogva tartatik általadatott. E bűne miatt indított kriminális Pernek még ezen hónapnak végén tartandó Úrszéken leendő megbírálásához kívántatik, hogy ezen eseten jelen volt tanúknak: Engel Salamon, Darabos Josef és Nagy Andrásnak vallomási – ispány Úr előtt ismeretes mód szerint Kivétessenek, papírosra jegyeztessenek, szükséges továbbá hogy Páll Józsefnek Kanász pajtása is – Ki Hamuházi egyéb iránt nevére ismeretlen Kanásznak mondatik – benevolisáltasson és mind annyi irományok hozzám mennél hamarabb juttattassanak.

A kérdéseknek könnyebb előadhatása végett küldöm itten mássolatban a Dentsházai Előljáróknak tanúvallását, melynek ugyan ez alakban hasznát venni nem lehet, – továbbá egy mintát, mely szerint a tanúvallomások és végre egyet, mely szerint a Benevolum elkészítendő lészen.

Magam ezeket azért mint Kaposban és Somodorban mennem kellett, nem eszközölhetvén és midőn onnan megtérndek már az Úrszéke kezdendő lévén Ispány Urat ezennel hivatalosan és tisztelettel a mondottaknak tellyesítésére s a Készítendő irományoknak haladéktalanul ideküldésére megkérem; Ki is egyéb iránt szokott tisztelettel maradtam: Mosgó Április 9-én 1842.

Nemzetes Ispán Úrnak Készséges szolgálja.”

Az aláírás helyett – úgy látszik – az irat készítője az uradalomban már ismert, jellegzetes kézjegyét használta. A kérelmet magyar nyelven írták a szokásos kékes-szürke papírra. Meglepő, hogy írója semmiféle pecsétet nem használt.

Az irat külső ismertetői: A hosszában felébe túrt irat bal felső sarkában 56/1842 évi iktatószám, mellette az aláhúzott címzés, Nemzetes Pacsay Imre Urod Ispány Úrnak Ranódfa. Az irat alsó negyedében a tárgy feltüntetése: „Némely Tanuvallo-másoknak megszerzése illetőleg megtétele eránt hivatalosan megkerestetik.”

Számos címjegyzék – s természetesen az Úriszéki Jegyzőkönyvek – bizonyítják, hogy a nyomorgatott jobbágyság élt az „inspektorok népnýúzó módszerei ellen való panaszok” benyújtási jogával.

A panaszok közül néhányat lejegyzünk.

- a) *„A Mozsói jobbágyasszonyok panaszkodnak az Tekintetes Úriszéknél, hogy az inspektor úr a legnagyobb télvíz idejében kötelezte őket a patakban vászonnemű mosására, pedig a szükséges robotmunkát már elvégezték.”*
- b) *„A mozsói jobbágyasszonyok panaszkodnak az Tekintetes Úriszéknél, hogy az inspektor megtézteti velük a kendert és lent, pedig a beszedők úgyis elvégezték.”*
- c) *„A hoboliak panaszkodnak, hogy az urasági erdőkben makkoltatott disznókból a mozsói uradalom gazdatiszjai több malacot és süldőt fognak el, mint amennyiben tavasszal megállapodtak.”*
- d) *„A mozsói jobbágyok panaszkodnak, hogy az inspektor 4-5 napig tartó vadászatra rendeli ki őket egyfolytában.”*
- e) *„A mozsói jobbágyok panaszkodnak, hogy az urasági erdőből járó fából csak a gyengébbjét adják ki a szegény jobbágyoknak.”*
- f) *„A mozsói jobbágyok panaszkodnak, hogy az urasági inspektor nem számolja jól az igrás napszámokat, és többször rendeli őket fuvarba, de különösen udvari szolgálatra. A férfiakat favágásra, az asszonyokat disznóölésnél való segítségre, a leányokat belső munkára.”*

Az úriszéki tárgyalások a Tekintetes és Nemes Vármegye kiküldött esküdtjeinek jelenlétében folytak le. Amíg azonban az ítéleti részben a jobbágy „elrettentő például és jövőbeni tanulságul megcsapattatik, szégyenoszlophoz kötve kipellengéreztetik, a falu főterén kalodában közszemlére helyezettetik”, addig az inspektor úr rendszerint csak „meginttetetik”, s ez az úriszéki tárgyalásokat követő és az uradalom éléskamrájából felszolgált vendégasztal eszem-iszomjában az ügy már el is „feledtetetik”.

A sertések makkoltatási szerződése körül is sok esetben huza-vona fordult elő.

Szent László király a Kaposvártól délre elterülő Zselic erdeiben a pannonhalmi Bencés apátságnak 10 faluban 30 kanászháztartással 300 sertést adományozott. Az ősi tölgyerdőkben a makkoltatásos sertéshizlalás – akkor a kukorica nálunk még ismeretlen volt – a birtokosoknak jelentős jövedelmet biztosított. Az Úriszéki jegyzőkönyvek szerint a Szenlőrinc–Szigetvár vonalától délre fekvő, erdő nélküli falvak lakói tavasztól novemberig a mozsói uradalom tölgyerdeiben makkoltatták a télen levágásra kerülő hízókat. Az átadás-átvétel, a kanászok járandósága, az uradalom-

nak járó szerződéses rész biztosítása, az érdekelletétek egyeztetése körüli sok vita – szembeállítva az uradalom minden hájjal megkent „fiskálisaival” a csak természetes eszére hagyatott jobbágyot – egy évszázados foglalkozási, gazdálkodási, kereskedelmi ág életébe enged betekintést.

Batthyány Károly herceg egy személyben országos méltóság, horvát bán, Pozsonyban, Kaposvárrott somogyi főispán, Mozsogón földesúr. Az úriszéki ítéleteknél sok esetben nem volt kétség a pernyertes fél sorsát illetően. Mindezek ellenére tudomásunk van arról, hogy a jobbágyok – éppen Batthyány Károly elleni perükkel – személyes küldöttséggel egyenesen a „kegyes, anyai jóságú” királynőhöz, Mária Teréziához fordultak igazsáért.

Se szeri, se száma nem volt a lakosság közötti magánügyek úriszéki tárgyalásának. A sok ügyből most csak két példát jegyünk ide.

„Pünkösöd keddjén az Alsó-högyön levő szőlőmben dolgoztunk. Velem volt Kutsi István kotsis legényöm is. Délután, a munka vége felé kezdött mögszorongatni. De én elugrottam. Mögmérgesödött és úgy ... rúgott, hogy még most is alig ülhetők. Még rámköpött.

Kérem, hogy mint védtelen özvegynek adjanak igazságot!

A megkérdezett „kotsis-legény” a következőképpen fejezte be a vallomását.

...mire az asszony gazdám hátat fordított, meghajolt, az összes szoknyáját a pöntölével együtt a hátára dobta, felém mutatta a meztelen... és azt kiáltotta: ezt ni!

Erre én belerúgtam.

Bíróság: De köpött is?

Kotsis-legény: Köptem is.

A bíróság ítélete:

„Az Kutsi István, özvegy Kiss Gyura Istvánné Kotsis-legényét, minekutána asszony gazdáját rúgással bántalmazta, 2 Ft. fizetéssel büntetjük. Azért pedig, mert asszonyszemélyt leköpött 1 Ft. fizetéssel büntetjük.

Kiss Gyura Istvánné megözvegyült asszonyszemélyt, mert nála fiatalabb férfi embörnek nem szégyenlőtte az hátsó fertályát mutogatni és így, amit oda kapott, férfiembertől megérdemlette; 3 Ft. fizetéssel büntetjük.”

A szulimáni asszonyok a községi esküdteknél panaszt emelnek, hogy tehenük teje elapadt, véres tejet ad a tehén, „szömmel verték” meg a kisgyerekeket, a kocsmázásban megbolondította a fiatal legényembereket, de a legnagyobb ok: Tonkó Ivánné feslett asszonyszemély sok boszorkányságot cselekedett, és nem átalotta még a férjek hűségét is maga felé fordítani. A bírónak végül is össze kellett hívnia az esküdteket. Az ítélethez az egész falu fölvonult. A hangadók a bíróné meg a „mestörné” voltak. A vádlott, a faluszépe csőszné – sápadtan várta a döntést. A bíró végül is kimondta az ítéletet:

„Az Tonkó Ivánné, akit a falu asszonyai együttesen bűbájoló boszorkánysággal vádolnak, régi szokás szerint seprűztessék meg.”

Mire szegény elítélt rémületében hazafutott volna, a bosszuló fúriákká változott asszonyok trágyalében mocskolt seprűkkel űzték ki a faluból az erdő felé menekülőt.

A szegyenletes hír gyorsan szárnyra kelt. Az uradalmi úriszék és a megyei esküdtek hamarosan vizsgálatra ültek össze. Súlyosan elítélő határozatot hoztak a vádakodó asszonyok és főleg a községi bíró és az esküdtek ellen.

Ez volt Somogyban az utolsó boszorkányper.

A levéltári tárgymutató átvételi igazolása a következő:

Ezen Irományok Nemzetes Vály János Úr által Resignáltván, így találtattak Recognescáljuk, és hogy nékem Uradalmi Prefectusnak által adattak, meg ismérem. S így Kaposvár 27-a Juny 1818. Vály János resignans. Simony István Pref. és általvevő."

Alább a következő jegyzetet írták: „A Pagina 8-a pro 43 foglalt Iromány nem találtatott.” Simony István prefectus 5 íven vezeti még a kimutatást, amelyet 1819. febr. 17-én Georg Vízlendvay fiscalis igazol.

V. Vízjegyek

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a változatos szépségű „Vízjegyeket”, amelyek a papírgyártással foglalkozóknak szolgáltatnak fontos adatokat. Az okmányok kiállítási helye és ideje szerint felsorolunk néhányat:

- 1) A két ívből álló okmány első ívén 7 cm × 5 cm barokk keretdíszes címer. Második ívén 1,5 cm nyomtatott nagy „H” (Végág, 1745. okt. 11.)
- 2) A két ívből álló okmány második lapján „S” alakban csavarodó virágszál két oldallevéllel. (Szulimán, 1750.)
- 3) 9 cm × 6 cm-es barokkos levélindákkal körülvett pajzsban összetett címer. (Marczali, 1752. jan. 10.)
- 4) A nagyméretű – 55 cm × 42 cm-es okmány bal közepén címerpajzsban 8 cm nagyságú, finom rajzú Bourbon-liliom, a jobb közepén címerpajzsban kereszt. A pajzs fölött nyitott liliomos korona 8 cm (Bécs, 1760. július 1.)
- 5) Összefűzött 4 lapos okmány. Az utolsó lap közepén 19 cm × 15 cm nagyságú, nyitott szárnyú sas, bal lábában kardot, jobb lábában országalmát tartva, a test közepén összetett címerű, koronás pajzs, az egész fölött a főcímet befejező keresztres nyitott korona. Érdekes, hogy a sasnak a szokásos koronás két feje hiányzik. (Kaposvár, 1770. szept. 5.)
- 6) A pozsonyi Királyi Kúriától származó okmány felső negyedében 14 cm × 12 cm nagyságú, összetett rajzú címer nyitott koronával. Az okmány alsó negyedében nyomtatott betűsor. (Pozsony, 1772. dec. 20.)
- 7) Nagyméretű – 13 cm × 15 cm – címerpajzs fölött főpapi kalapot ábrázoló, oldalt szokásos főpapi kalap bojtjaival keretezett címer. (Bogát, 1784. okt. 10.)

- 8) Határozatokat összegező 10 lapos kimutatás. A lapok közepén nagyméretű – 14 cm × 10 cm – magyar címer a hármashalommal és a kettős kereszttel, valamint pályákkal. A címer fölött nyitott, liliomos, közepén összeboruló, kereszttel egybekapcsolt, gyöngyös ívpánttal. (Mozsgó, 1790. május 10.)
- 9) Címerpajzs, fölötté nyitott koronával, 9 cm × 4 cm. A címer alatt vízszintesen 18 mm-es betűkkel: JH HELLER. (Buda, 1790. okt. 10.)
- 10) Zöld-arany borítóval 6 ívlaposan összefűzött okmány. Az első ív közepén téglalap keretezésben nagy „G-S” betűk. A második lap közepén 12,5 cm × 10 cm-es futó szarvas. (Kaposvár, 1771. nov. 9.)
- 11) Négy ívből álló okmány. 15 mm × 12 mm-es betűkkel, a lap aljától 6 cm-re „GROF SERÉNYI” (Mozsgó, 1847. június 5.)

Némelyik papírban a vízjegy – átvilágítva – olyan élesen tűnik elő, hogy a minta jól kirajzolható.

B) A Biedermann-levéltár anyaga

A Batthyány-levéltárban található „Úrbéri Legelő Elkülönözése iránti Egyességi Szerződés” jóváhagyási záradékában gróf Batthyány Kázmér világosan kinyilvánítja, hogy ekkor „Gusztáv testvére nevében, mint annak törvényesen vallott meghatalmazottja” jár el. Kijelentése egyben azt is bizonyítja, hogy a bécsi Biedermann bankár család nem az 1848-as vértanú Batthyány Lajosnak vagy Batthyány Kázmérnak Bécs által elkobozott birtokait vették meg „vérdíj fejében”, hanem az a Londonban élő Batthyány Gusztáv számára nyújtott jelentős összegű magánkölcson rendezése folytán került az új birtokos kezébe. Az adásvételi szerződés 1 000 000 arany forintot tüntet föl a birtok ára fejében. Ez a maga korában is hatalmas összeg a Pécestől délkeletre levő Úszögötől nyugatra húzódó Gusztávműve–Szentegát–Dencsháza–Hobol majd Szigetváron átnyúlva Mozsgó–Szulimán–Szentegyed pta–Szentmárton pta–Terecsenypusztá és Németlukafa pusztá határában elterülő hatalmas birtokot juttatta az új birtokos kezébe.

Az új haza az 5 Biedermann-testvér közül Simonnak tetszett meg. Nevét a temetőtől Almamellék felé nyúló völgy „Simon Thal” = Simin-dálma=Szimándli őrizte meg. Simon a testvérektől a részeket megváltva Mozsgón telepedett le. Két fia közül Rezső a szentegáti rész örököseként a bárói ág megalapítója lett. Ennek fiai – Elek és Imre – gyermektelenül haltak meg, s így a bárói ág velük kihalt. Ottó, a mozgói birtok-részt örököelve, később pápai lovag lett. Ferenc József a családnak „Turonyi” előnévvel magyar nemességet adományozott.

A Biedermann-család levéltári anyagát az adásvételi szerződés időpontjától, 1850-től számítjuk.

Az új birtokos a mai kastély helyén állott kúriaszerű épületbe költözött. A korabeli kereskedelmi, mindenben a hasznosságot kereső szemléletű új gazdával az uradalom kormányzásában és gazdálkodásában is változások következtek. Amíg a Batthyány-féle levéltári anyagot inkább történelmi vonatkozásban értékelhetjük, a

Biedermann-féle iratanyag Mozsgó és az érdekelt települések gazdasági fejlődéséhez szolgáltatott bizonyítékokat.

A mozsgói 5128 kat. holdhoz a szlavóniai (Pozsega vm.) Algyestről származó Tüköry Margittal kötött házasság a daruvári (volt Metternich hercegi) uradalommal 6200 holdat kapcsolt. Ez a birtok együttes – már területeinek különbözősége folytán is hatalmas erdők, szántók, legelők, mocsaras tóvidékek – az új tulajdonos számára lehetővé tette a tudományos alapra helyezett kísérleti gazdálkodást.

A pénzügyletekkel foglalkozók megtanulják becsülni az írásokat és a főkönyvek adatainak sorait. Az újjászervezett uradalomban így jutnak fontos szerephez az irodai munkák.

Az irodákban a könyvelést eleinte bécsi szakemberek végzik. A gazdálkodás irányításában ugyanekkor már megkövetelik a keszthelyi vagy a magyaróvári gazdaszti képesítést. A számadások és az új kor tudománya: az alkalmazott statisztika, az előretervezés – a jobbágmunkára alapozott termelés útján – a gazdálkodási eredmények hihetetlen emelkedését mutatják.

Az alagsövezés tervrajza az ingoványos rétek megjavításának szándékát bizonyítja. A keszthelyi Mezőgazdasági Akadémia hallgatói ekkor Mozsgóra jönnek gyakorlati tapasztalatcserékre.

A szántóföldeken megjelennek a különböző takarmány- és ipari növények.

A napos domboldalakon – Mozsgó, Bakitya, Almáskeresztúr, Lukafa – fajszőlőt telepítenek. Ez lesz alapja a híres almáskeresztúri vörösbornak és a lukafai boroknak.

A Porovicza-patak völgyében – Mozsgó, Almáskeresztúr, Elekmajor számára – kisvasutat terveznek. A pécsi MÁV Üzletvezetőséggel kötött szerződések a korszerű erdőgazdálkodást bizonyítják. A Mozsgót Elekmajorral összekötő kisvasút terve – sajnos – csak terv maradt, de az Amamelléket Sasréttel összekötő vasút ma is működik.

Ístállók tervrajzai bizonyítják a korszerű állattenyésztésre való áttállást. (Kollárovics Sebestyén plébános, Mozsgó község első történetírója 1750-ben a Mozsgó-nevet is az első földbirtokos – Sárközy János – öszvértenyésztésére utalva, az öszvér = Mazga szláv nevéből származtatja.) A jobbágyság megszűnése után alig 50 évvel az öszvéreket tenyésztő Ödön-völgyben országos hírű lipicai lótenyésztés kap helyet. A községtől délre fekvő völgynek pedig, amelyben tavasztól késő ősziig kint legelt a ménes, a Körtvélyes-völgy mellett Csikóállás a neve ma is.

A juhászat részére Galamboson külön pusztát építettek karámmal, Bükkfa-pusztán korszerű, villanyerővel működő, nagyteljesítményű kutat fűrattak a hús-sertés-tenyésztés előmozdítására.

Az idevonatkozó iratok beszámolnak a jegyzőség megalakításáról (1888), majd a körjegyzői székhely megszervezéséről (1889).

Az 1857. évi községi elszámolásokból kapunk hírt a nagy mozsgói tűzvészről, amelyet augusztus 15-én a turbéki búcsúról a falun átmenő búcsúsok vigyázatlansága okozott. A falu közepén levő kocsmá udvarán tűz keletkezett, és leégett a Fő utca.

A Biedermannok Somogy és Baranya leggazdagabb földbirtokosai közé számítottak. Így merült föl a minden tekintetben korszerű kényelemmel ellátandó, főúri igényű kastély építésének terve.

A XVIII. sz. közepén készült tágas, földszintes barokk kúriát lebontották. Az egykori épület tágasságát a mai kastély alapjain kívül terjedő földalatti helyiségek bizonyítják.

Az új kastélyt Lechner Ödön tervei szerint építették. Az új épületbe 1896-ban költöztek be. Az új kastélytól délre – mintegy 50 m-re – fölépítették az új gazdasági irodaházat. Ekkor hordták át oda a régi levéltári anyagot is. A régi Batthyány-féle másfél százados iratanyag fölkerült az épület padlására, a Biedermann-féle iratok pedig az új helyiségekben kaptak helyet.

A régi kastélyok velejárója volt a kápolna a családi kriptával. A tervezéssel újra Lechner Ödönt bízták meg. Egy 76 cm × 55 cm méretű színes krétarajz az előlnézetben ábrázolt épületet a természetes környezetben – fák és bokrok között – mutatja. Az épület kupolás, és magán viseli a lechneri túldíszítés minden lehetőségét. A nézőre szinte fárasztóan hat.

Ekkor készült el az újjáalakított pécsi székesegyház is. Az építési és tervezési munkákban ott nagy szerepet kapott Kirstein Ágoston bécsi építész. Troll József pécsi nagyprépost befolyására a család az osztrák építészt bízta meg a családi kápolna tervezésével. A birtokunkban levő tervrajz 100 cm x 74 cm méretű. Az épületet alaprajzi, metszeti és előlnézeti képben ábrázolja. A román stílusú épület nemes anyagú (márvány) oszlopaival, bronz kapujával, ónkarikás üvegablakaival, s főleg belső kiképzésében még így – mai romos állapotában is – a környék legszebb építészeti emlékei közé tartozik.

Regényírók anyagául szolgálhatott volna a családi levelezések csomagokat kitevő halmaza, köztük pl. az abbáziai (Opatija) nyaralás költségvetési tételei. Népmese-ízűnek hat a közszájon forgó elbeszélés:

„Az urasági család az abbáziai nyaralásra magával vitte a szobalányokat, inasokat, szakácsnét, parádés kocsist, tehenészt. Elszállították a hintót, a kedvenc lipicai lovakat, egy-két tejelő fajtehenet. Mert hát hogy a család tagjai akármilyen tejet nem ihatnak.”

A hatalmas anyagba természetesen csak a felszabadulás után lehetett betekinteni, amikor az iratanyag a kastély nagy szalonjában ömlesztett állapotban várt sorsára. E sorok írója, régebbi ismeretei alapján – fölmérve az iratok lehető rendezésének fontosságát, – több esetben megkísérelt itt valamiféle rendezést. Meglepő volt az akkori községi vezetőség akadályozó álláspontja.

Az iratanyag – emlékezetem szerint – a következő tárgykörökre vonatkozott:

1. adásvételi szerződések és vagyoni jogi iratok;
2. az új termelési ágak szerint kialakult birtok megújított térképei;
3. termelési tervek, számadások, kimutatások;
4. a volt cselédek, hónapszámosok, részesaratók, napszámosok, iparosok munkaviszonyát szabályozó szerződések, peres iratok;
5. az uradalom és a csendőrség írásos érintkezései;

6. az uradalom magatartása az I. és II. világháborúban a katonák itthon maradtjával szemben (Hadisegély stb.);
7. az uradalom és az első földosztás, házhelyjuttatás;
8. az uradalom szerepe 1919-ben;
9. családjogi, osztozkodási, peres iratok, bírósági döntések.

Ezek után méltán fölmerülhet a kérdés: ekkora tömegű és a falu, valamint a környék története szempontjából fölbecsülhetetlen iratanyagnak mi lett a sorsa?

Jeleztük, hogy néhai Batthyány-féle iratanyag a legegyszerűbben rendezett formában őrizetünkben volt. Az anyag egyes részeit a kutatók bármikor kölcsön kaphatták.

(Az iratanyag elsődleges rendezésében sokat segített néhai Kiss István mozsói, majd szigetvári lakos, akit egyedül faluja történetének szeretete ösztönzött ebben a munkában.)

Az Úriszéki Jegyzőkönyveket – a bennük való tájékozódást megkönnyítendő –, dr. Vargha Károly, akkor bajai tanítóképző intézeti tanár (jelenleg a pécsi Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanára) növendékeivel szakszerű név- és tárgymutatóval látta el. – A két Úriszéki Jegyzőkönyvet 1943-ban egy tanárjelölt főiskolai vizsgadolgozata elkészítéséhez kérte kölcsön. A köteteket elfelejtett visszaadni. Állítólag nincsenek meg.

1950-ben a Baranya Megyei Levéltár akkori igazgatója, hivatkozva a megjelent törvényre, amely szerint bizonyos közfontosságú iratok magánszemély tulajdonában nem lehetnek, a tulajdonomban levő iratok záros határidőn belül való beszolgáltatását követelte. Az általam beszolgáltatott iratok jelenleg ismeretlen helyen vannak.

A Biedermann-féle, egy évszázadot felölelő hatalmas anyagot a község akkori vezetője minden tiltakozásom ellenére papírzúdába szállíttatta.

Az előadottakkal jelezni akartuk, milyen értékek akadtak egy kis zselici faluban. Bizonyítékul a még birtokunkban levő okmányokat vettük segítségül. Ahol pedig már csak a visszaemlékezésre voltunk utalva, sorainkat legjobb tudásunk, a tények és az igazság szerint vetettük papírra.

Azt is tanítsák meg azonban az itt előadottak, hogy szegénységünk és tudatlanságunk okait nem ritkán a magunk közelében kell keresnünk!

DÉL-ZSELIC MINT ORSZÁGHATÁR 1918 ŐSZÉN ÉS 1919 TAVASZÁN²⁰ (részlet)

A mozsgói Porovicza-patak mint országhatár

1918 őszén vidékünkre ijesztő hír érkezik: Magyarország a háború vesztesei között van, mivel szövetségese volt annak a Németországnak, amelyet a III. Napóleonra mért sedáni vereség óta minden francia halálosan gyűlölt. *Károlyi Mihálynak* békét kell kérni *Franchet d'Esperay* francia tábornoktól, a győztes hatalom képviselőjétől. A megalázó békefeltételek katonai egyezményei közé tartozik a szerb katonai megszállás. *Linder Béla* 1918. november 13-án éjjel 11.30 órakor aláírta Baranya, illetve Dél-Magyarország megszállásának követelését. November 14-én reggel már 600 főnyi szerb katonaság érkezett a pécsi állomásra.

A Somogyvármegye című újság a következőket adja hírül:

„A Dráva hídjáért is aggódunk. Jelentéktelenül csekély őrsége van az eszéki hídnak. Barcsnál a Dráva hídját egy cseh főhadnagy vezetése alatt 40 főnyi őrség ügyeli...”²¹

Kacs Kovács alispán hivatalos jelentésben így igyekszik megnyugtatni a közvéleményt:

„...Tegnap esti intézkedésem nyomán már eddig Budapestről 230 magyar katona, Kanizsáról pedig egy század honvédség sietett a veszélyeztetett pontra. Az erősítések úton vannak, sőt telefonértesítés szerint még a zalai határt is, ahol semmi veszély nincs, megerősítik...”²²

Szigetvár vezetősége súlyos gondokkal tárgyalja az eseményeket, mert senki nem tud biztosat a megszállás alá kerülő országrész területéről.

November 17-én – vasárnap – a templomokban is nyugalomra intik a népet.

November 18-án – hétfőn éjjel – Szigetvár és a közvetlen környék lakossága megszálló csapatok mozgásáról értesül.

November 19-én – kedden – a reggeli órákban Szigetvár utcáin már szerb megszálló katonák járőröznek.

20 Nyomtatásban megjelent. In: Zselici dolgozatok 4. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1979. p. 57–66.

21 Sm. 1918. okt. 31.

22 Sm. 1918. okt. 31.

Az eseményekről az újság így számol be:

*„...Szigetvár megszállása. Szigetvári tudósítónk jelenti, hogy tegnap este 11 órakor 220 főből álló szerb csapat bevonult Szigetvárra. Minthogy a csapat érkezése előre jelezve nem volt, a hatóság sem fogadta, de megérkezése után intézkedett elhelyezésük iránt. A szerb katonákat két szállodában helyezték el ideiglenesen...”*²³

A híren kívül külön cikk ad bővebb ismertetést a megszállásról.

„A szerb csapatok s a Nemzetőrség együtt vigyáz a rendre. Nov. 18-án hétfőn az éjjeli órákban 216 főnyi légénységből és 4 tisztből álló szerb katonaság érkezett Szigetvárra. A Nemzeti Tanácsot álmukból verték fel a fogadásra.

Vargha Sándor és a Nemzeti Tanács azonnal intézkedtek. A légénységnek a Legény- és Olvasó Egyletben, míg a tiszteknek a Korona és Réti szállókban adtak helyet.

Valamivel éjjel 1 óra előtt jött a vonat. Vigyázban hallgatták Hegyessy János főszolgabíró beszédét.

Tiltakozott a megszállás ellen, és hangsúlyozta, hogy a város kívül esik a demarkációs vonalon.

Kéri a parancsnokot, hogy a kis és jelentéktelen városka lakosságát óvják meg minden kellemetlenségtől. Idegesek. Jelentik, hogy van tolmács.

Nicsovics Vazul tolmácsolta a beszédet. A megszálló csapat a 6. szerb gyalogezred kötelékébe tartozik és parancsnoka Obren Petrovics főhadnagy; beosztottak: Samueló Lewy, Zsivány Nikolics, Milán Markovics hadnagyok. 19-én a városházán megállapodtak a katonaság ellátását illetően:

A város gondoskodik az ellátásról, amelyet a katonaság készpénzzel fizet. Fejenként és naponta 400 gramm hús, 700 gramm kenyér, kétszer hetenként 2-2 dl bor.

Őrséget állítottak az állomáson. Külön őrséget kap a posta is. 150 m körzetben járőröznek. A katonai fegyvereket be kell szolgáltatni. A városból élelmiszert további parancsig kivinni nem szabad. Katonaruhában járni nem szabad...”

A katonaruhának a polgári életben való használatával később is, többször is bajok vannak, mivel a boltokban levő ruhahiány miatt a leszerelt katonák más ruhához jutni nem tudnak.

A járás székhelyén és a megszállott falvakban egyre nehezebb lesz a politikai tevékenység és a lakosság mindennapi élete. Mindinkább világossá válik, hogy a katonailag megszállott területen a polgári közigazgatást is át akarják venni. A vármegye központjával, Kaporvárral egyre nehezebb a kapcsolat fönntartása.

Állandó izgalom oka a demarkációs vonal bizonytalansága.

„...A szigetvári szerb csapat parancsnoka bejelenti, hogy a dunántúli demarkációs vonal Bátaszék, Pécsvárad, Babócsa, Kadarkút, Tarany, Berzence és Góla köz-

23 Sm. 1918. nov. 19.

ségeken vonul át, de a községeket egyelőre nem szállja meg, mert erre parancsot nem kapott..."²⁴ „– A kaposvári főszolgabíróshoz érkezett jelentés szerint ma délelőtt egy szerb törzstiszt érkezett Simonfára és közölte az előljárással, hogy szerb csapatok hétfőn megszállják Simonfát. Hír szerint ugyanakkor a szerbek Zselicszentpált is megszállják..."²⁵

Végül is 1919. február 2-án a Somogyvármegye c. lap közli azoknak a községeknek a nevét, amelyekben szerb katonaság-őrség beszállásol.

Ezek: ..."Barcs, Tarany, Rinyaszentkirály, Lábod, Szulok, Görgeteg, Somogytarnóca, Aranyospuszt, Hencse, Kadarkút, Szentimre, Hedrehely, Almamellék, Somogyhárság, Németlad, Csertő, Homokszentgyörgy, Kálmánca, Szigetvár, Görösgal, Istvándi, Nagydobsza, Rigócz, Darány, Drávatamási, Mozsó és Somogszentlászló..."²⁶

A szigetvári szerb parancsnokság bejelentése a megszállás alá kerülő községeket illetően világossá tette, hogy a szigetvári járás D-i részét elvágták a megye székhelyétől.

Az Almáskeresztúrnál eredő és Mozsó község D-i részét határoló Porovicza-patak történelmi szerephez jut: 5 km-es vonalán Magyarország és az újonnan szervezett S.H.S. királyság – később Jugoszlávia – zselici határfolyója lesz.

A megszállás nagy változást hoz a határközséggé vált Mozsó életében is: fontos szerephez jut a politikai híreknek, a közigazgatási intézkedések híreinek a határon való ájtuttatásában.

A Kaposvár–szigetvári vasútvonalat a határ kettévágta. Szigetvárral megszűnt a vasúti közlekedés. A vonal végállomását Szentlászlóban jelölték meg. A megszigorított postai levélszolgálat miatt a megyei pártintézkedések eljuttatása és az irányítás munkája veszélybe került. A kereskedelem akadozott, a boltok egyre-másra kiürültek. A lakosság súlyos nélkülözésekkel tele télre számíthatott.

Híre jött, hogy Kaposváron megkezdték a földigénylők összeírását. A Földművelésügyi Minisztérium 32061-1919. sz. rendelete értelmében az öt holdnál kevesebb földdel rendelkezők földet igényelhetnek. Ez a hír a szigetvári és a környékbeli parasztságot is lázba hozza, hiszen a nagybirtokok gyűrűje a várost és a falvakat egyaránt fojtogatta.

A mozsói Képviselőtestület 1919. január 1-jén rendkívüli közgyűlést tart. Tárgy: földigénylés. Az, hogy az év első napján, Újév ünnepén tartják a közgyűlést, a nép türelmetlenségét mutatja.

Álljon itt a mozsói Képviselőtestület közgyűlésének teljes menete!²⁷

24 Sm. 1918. dec. 7.

25 Sm. 1919. jan. 19.

26 Sm. 1919. febr. 2.

27 A mozsói képviselőtestületi, illetve munkástanácsi közgyűlési jegyzőkönyv az eredeti szó szerinti másolata. (Somogy Megyei Levéltár)

Jegyzőkönyv

*Felvétetett Mozsgón, 1919. évi január 1-én,
a Képviselőtestület rendkívüli közgyűlésén.*

Jelen voltak: Jung János bíró mint elnök, Percz János, Tóth István, Horváth József, Müller Károly, Freifogl Ádám képviselők.

A közgyűlés megnyitása után igazoltatott, hogy a gyűlésre a képviselők szabályszerűen meghíva lettek, mely után jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Percz János és Müller Károly kérettek fel.

Olvastatott alispán úr 32061/1918. sz. rendelete, mely szerint a katonai szolgálatot és földet igénylő katonákat „ánzwa” bizottságba 12 tag választandó. Tekintettel, hogy a községben és a hozzá tartozó pusztákon ilyen egyén igen sok lesz, körjegyző indítványozza, hogy 2 ily bizottság alakíttassék.

1/1919 határozat 2714

Ezek alapján az I. számú bizottságba

Vámosi József,

Cvik József,

Koronics György,

Kovács József,

Meisztorovics János,

Megyer József,

hazatért katonák, kik 5 hold ingatlannal nem bírnak, továbbá

Kis István,

Jozipovich István

Velzenbach Antal,

Sárközi István,

Müller János,

Mester József (Víg) jelöltetnek.

A II. bizottságba

Kis Lajos,

Städler Mihály,

Buzsáki Ferenc,

Szabó József,

Hardi János,

Pápai Pál katonák,

kik nem bírnak 5 hold ingatlannal, továbbá

Percz István,

Steker József,

Kovács Ádám,

Viszt József,

Tankovics József,

Pécsi György

szavaztatik meg.

Ezen bizottságok közül az I. bizottság elnökéül Jozipovich István, a II. bizottság elnökéül Szabó József jelöltetik ki.

A 3. határozat a kisbíró munkáját rendezte.
Több tárgy nem lévén, az elnök a gyűlést bezárta.

Kmft.

Csapó Endre
kjsz

Jung János
bíró, mint elnök

Hitelesítjük
Kmft.
Perecz János,
Müller Károly

Súlyos gondot okozott a szerb katonaság eltartása. Jól jellemzi a község leszegényedett állapotát a mozsgói képviselőtestület 1919. évi január 26-án tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.

Megtárgyalták a szigetvári főszolgabíró 309/1919. sz. rendeletét, amelyben a szerb csapatok eltartására Mozsgótól 300 000 Koronát kér. A közgyűlés megállapítja, hogy a község pénztára teljesen üres, s így a kiszabott összeg rendelkezésre bocsátását ez csak kölcsön útján teljesítheti. A kölcsön fölvételével Jung János bíró és Csapó Endre közjegyző bízták meg. Az ügy sürgőssége kitűnik abból, hogy február 23-án a kölcsön fölvételét már jelentik a főbíróknak.

Súlyos nehézségekkel tele időszakban érkezett Budapestről a hír: március 21-én kikiáltották a magyar Tanácsköztársaságot. Ezt a Szigetvárott megjelenő Dél-Somogy c. újság is megerősítette.

A megyei Direktórium elrendeli a Vörös Hadseregbe történő toborzás elősegítését. Március 26-án Kaposváron már teljesen felszerelt menetszázad áll készen.

A szerbek leszerelik a magyar csendőrséget, a szigetvári és a barcsi járás megszállt részeit pedig Barcs székhellyel egyesítik.

A lakosságot a Magyarország fölosztásáról szóló hírek tartják lázban.

Mozsgóról híre megy a Földigénylő Bizottság megalakulásának. Ugyanekkor megszervezik a Munkástanácsot. Erről az 1919. évi IV. sz. közgyűlési jegyzőkönyv számol be.

Jegyzőkönyv

Felvétetett Mozsgón, 1919. évi április 21-én a községi munkás tanács (kisbetűvel írták) közgyűlésén.

Jelen voltak: Sárközi István elnök, Istvánovits Antal, Kovács József, Kis Lajos, Piltner János, Horváth Ferenc, Megyer József, Pruck József, a munkás tanács tagjai és Csapó Endre körjegyző.

Elnök a közgyűlés megnyitása után igazolta, hogy a gyűlésre a tanács tagjai valamennyien meghíva lettek, mely után jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Istvánovits Antal és Kovács József kérettek fel.

Körjegyző előterjeszti, hogy a munkás tanács megalakulása után község ügyeinek vezetését átvette, melynek elnöke ezzel járó szakadatlan teendőket egyedül ellátni nem képes, egyik másik ügy elintézésére a tanács tagjai külön megbízandók lennének. Azon ügykörök, amelyekre megbízás adandó, a következők:

1. Hitelszövetkezetek ellenőrzése.
2. Katonaság élelmiszerének biztosítására egy-egy tanácsstag bízandó meg.

10/1919. határozat

Az indítvány elfogadása után

1. A Hitelszövetkezetek ellenőrzésével: Istvánovits Antal.
2. A katonaság által igénylendő előfogatok kirendelésével Köröstyös Ferenc.
3. A katonaság élelmezésének biztosítása és ellenőrzésével járó teendők ellátásával Bona Ferenc tanácsstagok bízhatnak meg. Egyben kimondja a közgyűlés, hogy a katonaság részére az előfogatot a község csak sürgős ügyben és a századparancsnok által aláírt szolgálati jegyre szolgáltat ki, mert a lakosság ezideig naponta igénybe vett 6–8 fogat előállításával gazdasági munkája végzésétől elvonatik. A községnek a hatóságok aláírásával Sárközi István, a munkástanács elnöke és Csapó Endre körjegyző bízatik meg.

Előterjesztve lett, hogy a vármegyei direktóriumban szerzett értesülés szerint az a terv merült fel, hogy a községi és körjegyzőket a közszolgálat érdekében helyükről elhelyezik s helyettük a községbe másik jegyzőt neveznek ki.

11/1919. határozat

A munkás tanács összes tagjai úgy határoztak, hogy a körjegyző jelenlegi szolgálati helyén továbbra is hagyassék meg.

Több tárgy nem lévén, elnök a gyűlést bezárta.

Kmft.

Csapó Endre
jegyző

Sárközi István
tanácselnök

Hitelesítjük
Kmft.
Istvánovits Antal,
Kovács József

MOZSGÓ DŰLŐI ÉS HELYRAJZI ÉRDEKESSÉGEI²⁸

Csertői halastavak²⁹

Szigetvárról jövet az országút nyugati oldalán az Almás-patak mocsaras rétjében csillognak a csertői halas-tavak. A törökök kiűzése után a Festetich-család tulajdonába került birtokrészen a mocsárvidék lecsapolásakor alakították ki a tavakat, melyekből az északiak a mozsgói uradalomhoz kerültek. Az Almás-patakon az 1930-as évek végéig ősi vízimalom állott, a „Csertői malom”. Híres molnár családok voltak: Gere, Balog, Takács. Utolsó, működő molnár család a Kiss volt.

Nagy rétek, Almási rétek

Az országút és az Almás-patak közötti laponson elterülő réteken több község osztozik ma is. A halastavaktól a vasútállomásig nyúló területet nevezték „Nagy-réteknek”, mivel a község határában több helyen levők már jóval kisebbek voltak. Almási-réteknek is nevezik őket.

Bakittyai-rét

Az állomás és a tőle nyugatra emelkedő Bakittyadomb közötti területnek a neve. A név (Bakittyai) származtatására nem ismerünk közelebbi adatokat.

Porovicza-patak

A faluba beforduló országutat kis patak szeli át, amely az Almáskeresztúrtól északra levő Gulyásdomb lábánál eredve keresztülfolyik Almáskeresztúron, majd déli irányból nyugatra kanyarodva kettéosztja a mozsgói határt, s a vasútállomástól délre befolyik az Almásba. A Porovicza név szláv eredetre vall. Az 1918–1921-ig tartó szerb megszállás idejében határpatak volt Magyarország és az akkor alakult Szerb – Horvát – Szlovén királyság között. A község Magyarország, míg Alsószőlőhegy már Szerbia volt. A patakocskának a Historia Domus szerint a Mozsgó név kialakulásában is szerepe volt, amennyiben Kollárovcics Sebestyén plébános (1760) feljegyzései szerint a környék jobbágyasszonyai a patakban mosták a kötelező robotszolgáltatás fejében az uraság részére szőtt vásznat. Így lett a nép nyelvén „Mosó-hely”. Ehhez az alapszóhoz Kollárovcics hozzászerkeszti az ókori „Góg” nevet, majd nyelvtani operációval levágja a végső „g” betűt: Mosgó(g) – Mosgó. Mindenesetre a birtokunkban levő okmányokon az 1775 évszámot viselő pecsétlenyomatokon a falu neve „Mosgó”-ként szerepel.

28 Nyomtatásban megjelent. In: Művelődési Tájékoztató, 1965. jan. p. 74–86.

29 8. sz. függelék Tájékoztató térkép Mozsgó dűlőiről. Készítette: Lengyeltóti János 1964. X. 6.

Szent Miklósi-híd

A faluba forduló országút kis hídja a Porovicza patakon. A szerb megszállás idején határhíd volt. Két oldalán magyar, illetve szerb határőrség tanyázott.

Ödönvölgyi-rét, Ödönvölgy, Öldönvölgy

A szentmiklósi hídtól északra felnyúló völgyben levő rét neve. A mintegy 1 km hosszú rét északi végében Ödönvölgy házai fehérlenek. Nevét egyik tulajdonosától, Battyhány Ödöntől nyerte. A nép szóhasználatában Öldönvölgyként is szerepel. A XVIII. század elején Sárközy János idejében híres öszvértenyésztő hely. A Historia Domus szerint az öszvér neve horvátul „Mazga” lévén, és mert a török uralom alkalmával a lóállomány kipusztulása miatt, annak helyettesítésére, az idetelepített illir lakosság innét szerezte be öszvér (mazga) állományát, Kollárovcics Sebestyén szerint a „mazga” szóból lett: Mozsó.

Dr. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában c. művében (II. köt. 509. lap) Baranya megyéhez tartozó községnek említi Mosgót „Mosgow, Domborow alio nomine Mosgow” említéssel. A név a XIX. század végéig is Mosgó-ként szerepel, csak az újabb évtizedekben lett hivatalosan is „Mozsgó”. A II. világháborúig országos hírű ménestenyésztettek a völgyben. Ma a helyi „Zrínyi” Tsz jól jövedelmező baromfitelepet létesített itt.

Bükkfa puszta

Ödönvölgytől északra van, s ma már csak nevében meglévő hely. A név a régi bükk-erdőre utal. Egy-két szép bükkfa még látható a Zöcskére lenyúló lejtőkön. A múlt század közepén a tetőn az erdőt kiirtották, s helyén sertésenyésztet rendeztek be korszerű ólakkal és ártézi kúttal.

Pajtai dűlő

A mai „Árpád”-telep helyén az 1910-es években még hosszú uradalmi pajták állottak. Az uradalom idegyűjtötte a domb alján húzódó ödönvölgyi rét szénáját. A valamikori dűlőn ma a község legújabb településű utcája húzódik végig, modern, villaszerű, egészséges, kertes házakkal. Az utca országútra nyúló végén újtelepítésű liget lombosodik.

Pap-földek

A mai Petőfi utca végén folytatódólagosan az uradalom által a plébánia részére juttatott földek húzódtak. Ma a tsz kertészetének a része.

Gyümölcsös-tábla

A Pap-földek északi folytatásaként az uradalom a XIX. század második felében gyümölcsöst telepített, amely az első világháború idején kipusztult.

Fáfai dűlő (Alsó-, Felső-)

A Petőfi utcát keletről szegélyező völgy neve. A bővízű kis Sovicza patakocska öntözi. Az alsó-fáfai részen a XX. század elején az uradalom alagsövezést létesített a

korszerű rétgondozásra. Az alagsövek sok helyen ma is észlelhetők, s a legnagyobb nyárban is bőséges vizet vezetnek a rét közepén folyó Soviczába. A mezőn dolgozók innét hordják az ivóvizet. A Mátyás király utcabeliek szerint ebben a vízben fő meg legjobban a bab. A lányok kitűnő hajmosó vízként emlegetik.

Ma mind az Alsó-, mind a Felső-Fáfa völgye a tsz jól jövedelmező kertészete lett.

A völgy változatos szépsége a falunkban élő Kada Alajos festőművész képzeletét is megragadta és színekben pompázó festményben örökítette meg.

Méhes

A fái-rétre lenyúló domb neve. Már a XVIII. században készült térképeken is ezt a nevet viseli, s az 1910-es évekig állt a domb alján az ősi méhészház. A déli fekvésű lankás domboldal kitűnő méhes volt. Ma a tsz kertészeti részlege.

Laci-major

A Méhes-domb keleti oldalán északra húzódó földdarab neve. Semmiféle emlék, épületmaradvány nem jelöli lakott voltát. A legöregebb emberek sem emlékeznek itt épületekre. Talán a birtokos elsőszülött fia nevét akarta megörökíttetni.

Soviczai-rét

A fái réteken végigfolyó kis pataktól – Sovicza – vette nevét. A patakocska északra átvágja a mozsgó – almamelléki dűlő utat, s mintegy 100 méterre egy már szinte kútszerűvé vált mélyedésben ered. A Sovicza forrását emberemlékezet óta a határ legbővizűbb érének tartja a szájhagyomány. Öregek szerint volt idő, amikor a nagy nyári szárazság idején lajtokkal hordták a vizet innen a faluba. A Sovicza a kastély – Szociális Otthon – parkjában halastóvá szélesül. Öregek meséje szerint a forrás környékén régebben érdekes kis pipákat találtak, melyek hitük szerint a törököktől származtak. A török pipagyár meséje egyébként Mozsgón többször felvetődött.

Temető: (Ó- és Új) Temető dűlő

A község főutcája, a mai Mátyás király utca, tengelyébe mérték ki a XVIII. század közepén a temetőt. A temetőből végig lehet látni az utcát. Az utolsó háztól mintegy 50 méterre terül el mindkét temető. A ma használtat a XVIII. század közepén nyitották meg. Az 1763-ban ide temetett első halott Kiss Tamás felesége volt.

Az évszázados használat folytán betelt temető helyett új területet nyitottak a keleti oldalon. A két temetőt a Jedinkára vezető kociút választja el. Az „Új” temetőben van a kis kunyhószerű hullaház.

1930-ban újból szükségessé vált újabb temető nyitása, s az akkori képviselőtestület határozata szerint az eredetileg ősi temetőt jelölték ki. A síremlékeket elárverezték. Falutörténetileg veszteség, hogy a népi kegyeletre oly jellemző feliratú síremlékeket válogatás nélkül, a szó szoros értelmében fillérekért elkótyavetyélték, széthordták az udvarokba, utcákra gyalogjáróknak. A közelmúltban sikerült a Jakab-ház udvarán egy vörös márvány síremléket felfedezni és megmenteni. Szerencsére a gyalogjáróknak használt emlékkövet írásával fordították a földnek, s így a felirat teljesen épen maradt. Az „ősi” ma megint „új” temetőben egyetlen vaske-

resztnek kegyelmeztek meg. Ez Czapf Godofréd volt mozsgói plébános egyszerű síremléke. Az adatok szerint Patkó Bandi betyárjai jártak a faluban, s az éjszaka hazatérő plébánost Soromfai Jóska lelőtte. A korabeli feljegyzés szerint: „a saját házat megtámadó rablók puskalövés által okozott erőszakos és iszonyú halálnak esett prédájául” – 1862. november 10-én. A plébánián egy régi festményen a puskalövés nyomai ma is láthatók.

Az eredetében második, de ma betelt temető megemlítendő síremléke a bejárat-tól északra mintegy 10 m-re levő Kazaliczky-család (Kászállicki) egyszerű, piramis alakú fehér márvány oszlopa. Kazaliczky Antal mozsgói származású (1862-1917) neves színművész és színíró szüleinek síremléke ez. A volt színművész a budapesti Kerepesi úti temetőben adományozott díszsírhelyen nyugszik.

Temető-dűlő

A temetőtől északra elterülő szántók neve.

Szimándli

A Temető dűlőtől északra, Almamellék felé nyúló tábla neve. Nevét az első Biedermann tulajdonostól: Simontól nyerte. A tulajdonos meg akarta nevét örököltetni, s így a völgyet „Simon Thál”-nak nevezte el. (Simon-völgy). A magyar, horvát, német ajkú lakosság körében a név többféle átalakuláson ment keresztül: Simindál. Siméndál, Szimándli. Mai használatban a „Szimándli” maradt meg.

Proletár földek, (Poletár föld)

A Szimándi folytatásaként Almamellék határába átnyúló dűlő neve. Az első világháborút követő ún. Nagyatádi Szabó István-féle földosztáskor juttatott földek után olyan súlyos válságot kellett fizetni a parasztságnak, hogy helyzetük még siralmasabb lett. Gyűlölet, átok, nyomor, végrehajtás követte ezt a gazdaságpolitikát. A parasztság nagy része kénytelen volt otthagyni ezt a „kapott” földet, de fennmaradt nevében évtizedek múltán is egy pusztulásra ítélt rendszer bűneire emlékeztet.

Vásártér

A temetők előtt elterülő legelőterületet jelölte annak idején az uradalom vásártérnek. Emlékében a község és uradalom évszázados harcát rejti. A mintegy másfélszázada kapott négy vásártartási jogból ugyanis kettő a községet illette volna, amelyet azonban a gyakorlatban sohasem kapott meg, és mindig az uradalom alkalmazottai szedték a helypénzt. A régi képviselőválasztások állandóan visszatérő ígéretei közé tartozott a két vásártartási jog megadása. A képviselőt megválasztották, a megígért jogból nem lett semmi.

Erzsébet királyné emlék-liget

A mai használaton kívüli temető északi oldalán közvetlenül telepített ezüst rezgőnyárfás liget. A Genfben meggyilkolt Erzsébet királyné emlékére létesített ligetet körülárkolván lekülönítették a legelőtől. A hatalmassá nőtt fákat a II. világháború után kivágták, de a körülsáncolt terület határai ma is láthatók.

Jedinka, Jedinkai szőlő

A két temetőt elválasztó kocsúton a két utcából álló szőlőtelepítési helyre, Jedinkára érünk. Az utcák miatt az ember tanyai településnek gondolná, ha a házak mögött és mellett nem látná a szőlősorokat. A Battyhány Tódor által a XVIII. század közepén készítettett első felmérési térképen is művelt területnek jelölik, de a művelési ág nincs feltüntetve.

A néveredetet illetően tisztán találgatásokra vagyunk utalva. Öregek szerint a Dinka szőlő nevéből származtatható. Pastinszky török szótára szerint török eredetű szó, s „elsőszülöttségi jogon öröklődő földet” jelent. Más feltevések szerint a szláv „Jedán” (egy) szóból alakulhatott. Mind a török, mind a szláv eredet elfogadható. Öregek meséje szerint néhai Pintér János szőlőjében földforgatás közben kis harangot találtak, amely a mai templomi lélekharang lenne. Ez azonban valótlan, mert a harangot felirata szerint: „öntötte: Slezák László harangöntő, Budapest, 1928.” A harangmonda továbbszövéődött: „A Jedinkán talált harangot az uraság elvette és Szent Miklós pusztán közönséges kis harangocska volt a központi cselédházra felszerelve a munkafolyamatok időpontjainak a jelzésére (ébresztő, etetés, itatás, pihenő), amely harangot a II. világháború végső napjainak zűrzavarában valaki leszerelte, s később titokban a fémgyűjtés alkalmával értékesített.

Községi erdő, Tölös, Fölső erdő

A Jedinka szőlőhegyet közvetlenül északon határoló erdőréssz. Tölös neve utal régi tölgy állagára. A „Fölső erdő” név megkülönbözteti a község déli részén húzódó volt uradalmi erdőtől. A jobbágyság hosszú porösködés folytán végre Batthyány Kázmértól kapta kézhez 1848-ban, amikor is megtörtént az uradalmi erdők és legelők elkülönítése a községitől. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a régi gyakorlat szerint ebből az erdőből kellett ellátni a papot, tanítót, iskolát, jegyzőt, hivatalokat, akkor bizony a parasztság tűzhelyére édeskevés jutott belőle.

Maradt völgy

A mai Pozsonyi utca északi folytatásaként húzódik Jedinka felé. Az 1847-ben történt legelő-, és az 1848-ban történt erdő elkülönítésekor fennmaradt területnek – amely természetesen az uradalom részére jutott – a néphumor a „Maradt völgy” nevet adta. Itt kapott helyet az uradalmi pásztorház, tégláégető. A völgy temető alatti részében kapott mezőgazdasági gyakorló terület annak idején az elemi iskola. A domb aljában kis halom mutatja egy elmúlt kor szociális gondoskodásának akkori állapotát. Távol a falutól, alig pár méterre a temető hullaházától 4 × 5 × 2,5 m-es kis helyiség állott: a „Szegényház”. Itt adott lakást az akkori vezetőség a koldussá vált szerencsétleneknek. Bolond Menyhértnek, és a Koldus Bábi néninek maradt fenn ma is az emléke. Az első mint volt jó kereső kőműves került ide, míg Koldus Bábi néni származását senki sem ismerte. Bábi néni behúzódott a „Szegény házba”, Bolond Menyhért pedig a házikó mellett közvetlenül leszakadó agyagos partban vágott, kapart magának lakófülkét. Zavaros agya mesterségbeli emlékezetével a környéken talált tégladarabokból valamiféle tűzhelyet eszkábált össze. Aztán naponként mindketten sorra vették a falu utcáit koldusfalatért. A hely neve riasztó emlékeztető egy korra: „Bolond Menyhért Likja”.

Kopasz domb

A Maradt völgy keleti dombjának a neve az 1860. évi erdőirtás óta. Ma községi akácos.

Nagyföld, Gyertyános

A falu Almáskeresztúr felé eső részének első dűlője. A régi térképeken Gyertyános néven is szerepel. A XIX. század hatvanas éveiben történt földrendezés alkalmával a gyertyán erdőt kiirtották, s ezek lettek a valamikori úrbéressek, majd szabad gazdák földjei. Nagy-földeknek is nevezik, mert ebben a táblában 1600–1200 négyszögölnyi területeket mértek.

Igyenes

A Gyertyános dűlő északra folytatódó egyenes fennsíkja.

Kis Föld, Kis Gyertyános

A Nagy-Földtől keletre húzódó dombhát neve. Szintén irtásos terület. A régi térképeken az erdőben szántóföld van „Kis-pusztá” néven. Így használják ezt a területet ma is. Az egész dűlő a Kis-Föld nevét a XIX. század hatvanas éveiből kapta, amikor itt csak 1000 és 800 négyszögölnyi földeket mértek ki.

Szentgáli (Szengáli) rétek

A Mozsgoról Almáskeresztúr felé vezető országút északi oldalán húzódó első völgyrét, melyet a Szentgáli árok választ ketté. A rét máig megőrizte a XIV. században birtokos Szentgáli család nevét, amelynek itt volt a birtoka. A réttől északra ma is Szentgáli völgynek, Szentgáli akolnak hívják a helyeket, az egész területet pedig népiesen „Szengának”. A folytatódó völgy ősi erdejében sok hamuzsírt égettek, kuli-mászt készítettek: Kalamáztvölgy.

Rasztina

A szentgáli rét nyugati oldalán kisebb szántó terület neve. Szláv eredetű név.

Prigod

A szentgáli rét nyugati szélének kisebb szántó területe, neve ugyancsak szláv eredetűre vall.

Badacsony

A Jedinkai szőlőhegynek a Szentgáli-rétekre lehajló oldalán elterülő szántó neve. Eredetere nem emlékeznek. Talán a szőlőtermeléssel kapcsolatos? Nem hiszem, hogy a balatonmenti badacsonyi terméstartó vállalná a rokonságot az itteni szüret nedvével.

Bazik

Névéredete ismeretlen. A Szentgáli-rétekre simuló domboldal: sok leletanyagot rejtő terület. Különösen szántás alkalmával a kutató hamarosan teletömheti zsebeit különböző mintájú cserépedény-töredékekkel. 1946 őszén Viszt István lova szántás

közben gödörbe szakadt. Az üreg megvizsgálásakor rakott kőanyagra leltünk, amely annál is inkább érdekes, mert hozzánk legközelebb Bükkösdön található épületkő. A terület valamiféle falazatot rejt, amelynek meghatározása kutatásra vár.

Pula-föld

A Szentgáli-rét északkeleti végét határoló domboldal. Helyén a középkorban falu volt.

Alsó-, Felső- Prága

Az Elekmajorba forduló dűlőút és az Almáskeresztúr felé haladó országút ölelésében Keletre elhúzódó dombhát. Neve a középkorból maradt ránk, és akkor létező falut jelez. 1499-ben Szentgáli László fia, Gergely, valamint Margit és Erzsébet eladják Török Imrének és nejének Krisztinának a Szigetvár mellett levő Prága, Mosgó, Zalastó nevű birtokukat. Prágát Baranya megyei falunak említik. A keletről-nyugatra húzódó domb lankásan simul a Porovicza völgyébe. A déli fekvésű oldal kitűnően alkalmas mezőgazdasági művelésre. A domb felső területe messzire nyúló fennsík. A Szentgáli-rét patakos völgye és a délen határoló Porovicza-patak az állattenyésztésre nyújtott kiváló lehetőséget. Az ókori ember is felhasználta ezt a természeti adottságot, mert a tsz mélyszántása alkalmával 1963-ban a tetőn ép római sírok kerültek napfényre. A sírok a jellegzetes nagyméretű római téglákból készültek. Jegyet, bélyeget nem találtunk rajtuk. A sír falai belül habarcsoltak, kelet-nyugati irányúak. Az egyik sírban vas kardcsont volt, bronz kereszt és bronz pánt. A csontok bent vannak a sírban.

Közvetlenül az említett két út szögéhez lenyúló domboldalon a mélyszántás alkalmával mintegy 40 köralakú, fekete, szenes folt tűnt elő. A felforgatott földből az eke által összetört agyagedények cserepeit szedtük össze. A töredékek különböző rajzúak. A megszenesedett földből téglaszerűre égett földdarabokat is gyűjtöttünk, valamint csontokat. A területen jelenleg a tsz több száz holdas gyümölcsöst létesített.

Galambos

Szigetvárról jövet a mozsgói határ első déli táblája az országút keleti oldalán. Száz évvel ezelőtt még ősi, erdős terület. Az irtás helyén majort létesítettek juhászat számára. Néveredetére vonatkozóan nem bukkantunk adatra.

Diós

A Szent Miklós-pusztával kapcsolatos déli tábla neve. Az új tulajdonosok a XIX. század közepén mintegy 10 kat. holdnyi területen diófákat ültettek. A birtokperek folytán a fák gondozását elhanyagolták, s több fát ki kellett vágni. Alig pár fa maradt meg mutatónak. A helyi tsz igyekszik a megmaradt fákat szakszerű gondozással helyrehozni.

Szent Miklós-pusztá

A keletre forduló országút déli oldalán ősi pusztá. Oklevéli adatok szerint 1346-ban a Dersfyek nemzetségi birtokelosztása alkalmával Szent Miklós Dersfy Péternek ju-

tott. A pannonhalmi főapátság tizedjegyzéke szerint Szent Miklós 1660-ban Balog András birtoka. A Batthyányak mozgói birtoklásával Szent Miklós, mint önálló birtoktest megszűnik, s egybeolvadt a mozgói uradalommal. Központi jellegű, sok épülettel rendelkező pusztta volt, külön intézőséggel.

A pusztta nyugati szélén nagyméretű régi épület hívja fel magára a figyelmet. Az épület jelölése már a Batthyány Tódor-féle első felmérési térképeken is szerepel, mint uradalmi kocsmá, csárda. Az épülettel szemben Zöcske felé vezető dűlőút ugyan- is az ősi Kaposvár–pécsi országút maradványa.

Ennek az ősi országútnak a folytatása ma mintegy 100 m-ig megegyezik a mai Szigetvár felé hajló kövesúttal, majd mint dűlő kiválik belőle és ún. Pálinkás-út néven délkeletre kanyarodva folytatódik tovább. A turbéki szeretet-háznál keletre fordulva Nyugotszenterzsébet, Nagyváty, Szentlőrinc felé húzódik, s az új utak készítése folytán eltűnik. A régi épület ma az állami erdészet tulajdona, s erdész-lakás.

A pusztán az 1963-ban végzett csatornázási munkálatok közben a keleti oldalon álló istálló északnyugati sarkától 10 m-re, a felszín alatt 80 cm-re tölgygerenda födémre bukkantak, amely 150 m átmérőjű kútat takart. A kút falazata régi, nagyméretű téglából készült. Alig 2 m-re csillog a víz színe. A kút létezésére nem emlékeznek. Ez magyarázza, hogy régebben a cselédség részére ásott új kút alig 5 m-re van a lelettől. Feltevés szerint szokásban volt, ha valamilyen oknál fogva egy kút használatát beszüntették, nem temették be, hanem lefedték, hogy későbbi szükségessége alkalmával könnyen helyrehozhassák.

Kiserdő

Szent Miklóstól délkeletre levő táblában az irtás folyamán megmaradt pár holdnyi erdőcske, mely tájképpileg változatossá teszi a környezet képét.

Alsóhegyi temető

A mai Pálinkás út és az Alsószőlőhegyből jövő dűlőút találkozásával alkotott szögben 1876-ban egy területet hasítottak ki temető céljára, melybe ugyanakkor fake-resztet állítottak. A területet sohasem használták temetőként a közigazgatási és egyházi hatóságok akadékoskodása folytán.

Banya-domb, Rókás

A Szent Miklóstól keletre húzódó és a Porovicza-patakra lejtő domb neve. A domb dél felé magasodva több részletnévvel évszázados szőlőművelési terület. Az öregek a rövidebb, de meredek utat elkerülve, a domb lankásabb lejtjét használták és használják ma is a szőlőbe menésre, s így adta a néphumor a hivatalos, „Rókás domb” név mellé a közhasználatú „Banya-domb” elnevezést. A domb aljában vezető s itt-ott még ma is fekete salakot mutató utat „Szenes út” néven ismerik. Az uraság ugyanis Szent Miklóstra kocsikázva – a kastélytól alig 2 km távolságra – az országútról kiágazó külön, salakkal készített utat használt, amely ma is kedvelt sétahelye az ifjúságnak.

Pringli, Tinódi-völgy, Gula-völgy

A község Petőfi utcájával szembenéző első völgy. A „Pringli” név eredete a völgy bejáratánál levő kis forrással kapcsolatos. A „Banya-domb” tövében fakadó bővízű forrás fölé a XIX. sz. közepén kis falazatot emeltek. A forrást kimélyítették és körül-téglázták. Így az üdítő, mindig hideg víz 60 cm átmérőjű s 80 cm-re mélyített kerek medencében gyűlik össze, s fölöslege vékony érként csordul ki a rétre. A medence fölött boltíves fülke van, kisebb szobornak való mélyedéssel. Ebben a mélyedésben annak idején kis Mária-szobrot helyeztek el. A fülkét két oldalról fal keretezi. A kis fülke fölött középen vaskereszt volt. Mivel a kis szobor a fülkéből eltűnt, a forrás fölött álló öreg gyertyánfára az uradalom Mária-képet helyezett. Így egy ideig a forrást „Szent-kútnak” is hívták. A forrásnak ilyen használatát a Bécsből származó birtokos hallgatólagos jóváhagyásával inkább a németség gyakorolta, főleg mert mellette vitt el a turbéki búcsújáró helyre vívó út, s itt az árnyas völgy enyhében szoktak megpihenni.

A völgy neve az eredetileg bajoros-német „Brünndel” szóalakból képződött. A lefolyt évszázad magyar – horvát – német nyelvhasználata folyamán a „Brünndel”-ből „Prünndel” lesz, majd a német nyelvjárás a „Brünndel”-ből „Prinndel”-t alakít, s végül létrejön a ma használatos „Pringli” alak.

Tekintettel a Tinódi-család mozsgói kapcsolataira, Tinódi-Lantos Sebestyén emlékeztére Tanácsi Közgyűlési határozattal a völgyet „Tinódi-völgynek” nevezték el.

Mivel a gulya állandó legeltetési helyül is szolgál, a nép „Gula-völgy”-nek is nevezi.

A festői környezetű völgyben készül az ifjúság sportpályája.

Aranyos

A Porovicza-patakra meredeken leszakadó és a Pringli-völgyet keletről határoló magaslat (224 m) neve. A hegytetőre a XIX. sz. végén készített tölgyszalépcsős, salakozott, pihenőkkel megszakított, s állandóan gondozott út vezetett. A csúcson romantikus, tiroli stílusban készült pihenő állt, ahonnan messze vidékre gyönyörű kilátás nyílt. A kilátás biztosítására széles nyiladékokat irtottak a világ négy tája felé. Az 1900-as évek elején kedvelt kirándulóhely volt ez a terület a pécsi MÁV Üzletvezetőség alkalmazottainak. Ma a ház alapzatának kis halma, hatalmassá nőtt fenyők, s a felvezető út mentén korhadó tölgylépcsők maradványi jelzik a helyrehozásra váró nyomokat.

A volt pihenő-laktól – a hegygerincen délnek vonuló nyiladékos út mentén mintegy 200 m-re a völgyre lehajló oldalban mesterségesen alkotott terasz búvik meg a fák között. A kis plató közepén 2 m átmérőjű és 5 m mélységű kútszerű üreget találunk, a néphagyomány „Török-pincéjét”. A monda a szigetvári várral hozza kapcsolatba az üreget, mint a várat hajdanában Mozsgóval összekötő alagút nyílását. Ezt a feltevést semmiféle okmányos adat nem igazolja. Tény, hogy a völgyre meredeken lehajló domboldalon mesterségesnek látszik a kisebb házhelynyi terület. A közepén levő és az ifjúság ásatási, kutató munkája által tovább mélyített üreg, tompa, kongó hangot ad, mintha alatta üresség lenne. További feltárási munkája komoly felkészülést igényel.

Körtvélyes, Csikóállás

Az Almáskeresztúr felé húzódó dombvonulat második völgye. Első nevét a régebben benne növő vadkörtefáktól nyerte. Ezeknek a fáknek ma alig pár példánya található. Csikóállás neve az uradalmi ménés legeltető helyét örökíti meg. A lipizai ménés tenyésztési helye Ödönvölgy volt, míg a munkára használt lóanyag Szent Miklóson kapott helyet. Szent György naptól novemberig szabadon nevelődtek a lovak. Ebben a völgyben vihar esetén külön állásuk volt, éjszakára etető árnyékkal, a csikós részére pedig kis házacska állott. Híresebb csikósokként említik: Bükkfai Horváth Jánost, Sovány Sándort, aki ügyes faragó is volt, Fábíán Sándort, Pápai Pált és Kordé Jánost.

Napjainkban a völgyben rendezik a sporteseményeket.

Körtvélyesi domb

Nevét a völgy nevével kapcsolták össze. Ősi erdejének kiirtása folytán „Kopasz-dombként” is emlegetik.

Északra lejtő aljában ered a „Kollári-kút” nevű forrás. A határ legjobb vizeként emlegetik. Habár a határnak ezen a részén is több jóvízű forrás fakad, mégis a munkába menők itt töltötték reggel mohácsi kőkorsóikat vízzel a délelőttre és a vízfordó gyerekek délben ugyancsak idejöttek üdítő italért. S mivel közelebb is akadt forrás, nyomatekuk megjegyezték: „Aztán a Kollári-kútból” hozzatok ám!

Kollári-völgy

Az Almáskeresztúr felé húzódó dombvonulat harmadik völgye. Régebben az uradalmi erdőszet faiskolája volt itt.

Rászta, Szerb-hegy

A Kollári-völgyet keletről határoló domb. Rászta, szláv eredetű név. „Szerb-hegy”: az 1918–1921-es évek szerb megszállását idézi, amikor is a hegy tetején a szerb határőrség állandó őrsparancsnokságot épített őrszobával és kilátóval. Az építmény omladékai a tetőn levő tisztáson kis halomként ma is láthatók.

Pap-rét, Pap-gödre

A Szerb-hegy és Pula-dűlő közötti völgyben voltak a plébánia javadalmi rétjei – 11 kat. hold –, a hegyoldal hajlatában pedig kisebb völgy. Így lett a rét „Pap-rét”, a mélyedés pedig a néphumor szerint „Pap-gödre”.

Bika-rét

A Szerb-hegy keleti oldalán elterülő és az erdőbe szögellő rét neve. A községi tenyészbikák részére fenntartott rét. Emelkedettebb „Paragos” területén kitűnő fű termett.

Klenőcza

A Pula-dűlő és Prága-dűlő között Elekmajor felé forduló rét neve, mocsarassága miatt „Vizes Bereknek” is nevezik.

Bögör

A Bika-rét további folytatása. Mozsgó keleti határa. Dr. Csánky Dezső: „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában” című művében Bögör, Beger néven, mint Árpád-kori falut említi.

Fartaló

A Szent Miklóstól keletre húzódó domboldal neve a Banya-dombig. Névéredete ismeretlen.

Messzelátó

A Méhes-dűlő északi folytatásaként Zöcske fölé magasodó dombtető neve.

Alsószőlőhegy

A Mozsgótól délre, Szigetvár felé lejtő szőlőhegy neve. Ősi bortermelő dombhát. Évszázados, telektulajdonnal rendelkező községei: Mozsgó, Szigetvár, Csertő, Zsibót, Becefa, – majd a drávai síkság mocsaras települési falvak közül – Rózsafa, Dencsháza, Hobol, Molvány, Somogyapáti, Pata, Poklosi, Nagy- és Kis-Dobsza, Kis-Tamási, Merenye. De még a távoli Darány is. Borvásárló körzete kiterjed a 25 km-re levő drávaparti községekre – Lakócsára, Potonyra, Gárdonyra, Felsőszentmártonra.

A Mozsgót birtokba vevő Batthyány-család a XVIII. században készített térképein mint szőlőtelep szerepel. Ezeken a térképeken már szerepel a ma 159/2 hrsz. 100. házszámú épület. A jelenleg Horváth József és Ferenc tulajdonát képező nagy prészház a régi uradalom dézsmaszedő pincéje volt. Ezt mutatja ma még eredeti belső beosztása, a világ négy tája felé elágazó pincerendszere. A pincelejárát vörös kőkere te még megvan, de az alsó bejáratot valamikor elzáró szép vasrácsajtóból boronát készítettek a tulajdonosok. A prészház ma még érintetlen belső építési szerkezeténél, régi borászati eszközeinél fogva érdekes borászati és szőlészeti múzeuma lehetne a dombvidék több évszázados szőlőkultúrájának.

Zsidó-fürdő

A Pringli-völgy bejáratánál 5 × 10 × 2 m-es medence omladozik. A II. világháborúban Mozsgóra került MUSZ-alakulat (Munkaszolgálatosok) által épített medencét a kis Pringli-forrás táplálja. A náddal, kákával benőtt békanyálas kis medence nevében egy ördögi tervszerűséggel végrehajtott emberpusztítás emlékét őrzi.

Pacsirta-dűlő

1946-ban a plébániának osztott föld került, a községi erdő, ibafai dűlőút és a Szent Gál közötti meredek, volt uradalmi birkalegelő. A plébános nem fogadta el. Így műveletlen maradt. A nép „Pacsirta-dűlőnek” nevezte el, mert csak a madarak használták.

ADATOK MOZSGÓ MŰVELŐDÉSÜGYÉNEK FEJLŐDÉSÉHEZ

Mozsgó művelődéstörténetének a kialakulásához, a jelen állapot örvendetes eredményeinek a kiértékeléséhez a következő tényezők fejlődésének a megismerése nyújt segítséget:

- a. A körzeti általános iskola története
- b. A körzeti művelődési ház fejlődése
- c. A népkönyvtár története
- d. A művelődésügyet szolgáló technikai lehetőségek elterjedése

Mozsgó iskolája 1966-ig³⁰

A mozsgói iskolával a kutatások eddigi eredménye szerint a plébánia irattárában levő „Historia Domus”-ban találkozunk először. Az 1757-ben történt püspöki vizsgálat irataiban a „Ludi magister” a „Cantor” fizetésével is foglalkoznak. A lakás-, föld-, fa-, bor-, párpénzjárandóság mellé búcsúk alkalmával a vendégek elláthatására „tikmonyt”, fiatal „jércét”, bort is megállapítanak. Az iskolát és „mestör-lakást” már létezőnek mondják a feljegyzések. Mivel a templom és a plébánia 1748-ra készült el, s a Batthyányak, mint új földbirtokosok a XVIII. sz. első évtizedeiben építették a ma is eredetiben álló középületeket, feltehetőleg akkor épült az iskola is a templommal szemben levő uradalmi területen. A tanításra szolgáló egyetlen tanterem a ma is meglévő igazgatói lakás leghátsó helyisége volt. Régi ablaknyílásainak helye ma is látható. Udvarra nyíló ajtaja eredeti. (Kár, hogy a ma is igazgatói lakásul szolgáló falusi barokk lakóházat 1966-ban a „modernizáló” hármas ablakokkal, s főleg az újszerű vakolattal teljesen kivetkőztették eredeti nemes és egyszerű szépségéből.) Ez az épület – mint iskola és „mestör-lakás” – mintegy 150 évig szolgálta Mozsgó nevelésügyét. Az iskola egytanerős, katolikus egyházi jellegű volt. Tanítója a kántorság mellett a régi időkben a jobbágyközség jegyzői teendőit is ellátta: Pl. Nagy Mihály „mestör” 1848-ban.

Az 1870-es években a plébános és a község jegyzője között súlyosabb összetűzések voltak a község vezetését illetően. A közigazgatás vezetőjének az uradalom tiszteit is sikerült maga mellé állítani, s így sikerült az iskola jellegi változását végrehaj-

30 Nyomtatásban megjelent. In: Baranyai Művelődés. 1968. dec. p. 109–111.

tani. Az iskola „községi” jellegűvé vált két nevelővel. Vezető tanítója azonban továbbra is ellátta a kántori teendőket. A második nevelői állás megszervezésével ugyanakkor a nevelési munkában minőségi emelkedés is mutatkozott. A községi iskola első „vezető” tanítója Gráf Márton lett.

Az általános tankötelezettséget elrendelő 1868. évi XXXVIII. törvénycikk következményeként mindinkább emelkedett az iskolába járás, szükségessé vált új tanteremről való gondoskodás. Így épült fel a mai iskolaépület utcai vonalának földszinti része két tanteremmel, középtűt két kisebb helyiséggel az osztálytanító lakásául. Az igazgatói lakásban volt régi tanterem előbb istálló, majd – az épületnek 1906-ban történt tatarozása alkalmával, amikor az udvarban különálló gazdasági épületeket emeltek – lomkamra lett.

Mozsgó történelme folyamán állandóan központi jelleggel bírt. Ez az adottság is elősegítette, de az uradalmi központ folytán gyarapodó „cselédvilág” is fokozta az iskola benépesedését. Galambos-, Ödönvölgy-, Szent Miklós-, Bükkfa-, de különösen Jedinka és az Alsó-szőlőhegy külterületek tanköteles gyermekei számára hamarosan szűknek bizonyult a két tantermes iskola. Iskolánk százon felüli növendékszámával a környék legsűrűltabb iskolája volt. Az első világháborút követő évek természetes szaporulata aztán halaszthatatlanná tette az iskola bővítését, illetve új épület emelését. Mivel az Alsó-szőlőhegyről járó gyerekek tették a tankötelesek 50%-át, a szülők külön iskolát akartak építtetni. Végül a községfejlesztési szempont győzött. A meglévő földszintes iskola alapjaira emeletet építettek, az udvar felé pedig új szárnyat toldottak, s így 1929-ben elkészült a környék akkori első, emeletes falusi iskolája. Az épület földszinti részén két nevelői lakás is helyet kapott.

Az új, négy tantermes létesítmény nagyfokú nevelői minőségi változást jelentett az eddigi két nevelős iskolának négy nevelői állású iskolává való szervezésével. A régi két nevelői állás továbbra is községi jellegű maradt, az új szervezésű III. és IV. számú állás fenntartását az állam vállalta. Sajnos azonban államtakarékossági érvekre hivatkozva csak a III. állást töltötték be. Még így is öröndetes minőségi emelkedés mutatkozott azonban a nevelői munkában. Osztálybeosztások: I-II, III-IV, és V-VI. Az 1940-es évek elején a mezőgazdasági oktatás emelése érdekében kísérletképpen megszervezték a VII-VIII. osztályt október-májusi időszakos tanítással. Így érte meg az iskola a II. világháborút.

1944 novemberében a Dráván túlról felnyomott német alakulatok Mozsgón igyekeztek támadásra rendeződni, azonban a csak pár napig tartó Domolos–Turbék–Csertő arcvonal összeomlása után bevonuló szovjet és bolgár katonaság új világ kezdetét jelentette a mozsgói iskola további fejlődésében. A pár napos tanítási szünet után iskolába jövő gyerekek örömmel állapíthatták meg, hogy sem az épület állaga, sem felszerelése semmiféle kárt nem szenvedett.

1945 tavasza teljes változást jelentett mind az iskola fejlesztésében, mind pedig nevelési munkájában. Betöltésre került a IV. nevelői állás, majd az akkor még megyei tanfelügyelőségtől kapott utasítás szerint kísérletképpen megkezdődött a VII-VIII. osztályok munkája. A kis, de áldozatot vállaló nevelőtestület délelőtt-délutáni váltakozó tanítási rendszerrel, túlóradíj nélkül dolgozott, majd adott ki először a VIII. osztályról szóló bizonyítványt.

Az 1948-ban történt államosítás az iskola tárgyi és minőségi fejlődését mérföldes lépetekkel vitte előre. Ekkor már hat a nevelők száma.

Az első országos tanulmányi versenyen iskolánk megyei viszonylatban VI., országos összehasonlításban XXV. helyezést ért el. A Művelődésügyi Minisztérium mind az iskolát, mind pedig a nevelőtestületet elismerő oklevelekkel, az iskola ifjúsági könyvtárát pedig 50 kötet könyvvel jutalmazta.

A gyakorlati foglalkoztatás érdekében az iskola 3 kat. hold földet igényelt és kapott, amelyet a növendékek részint gyümölcsösnek fásítottak, másrészt kertészeti munkák folytán értékesítettek. Sajnos, a több éven át gondosan munkált földet később elvették az iskolától.

Idővel mindinkább előtérbe került az iskola körzetivé fejlesztésének kérdése. A nevelők a szomszédos községekben – Almáskeresztúr, Csertő, Elekpuszta, Szulimán – igen komoly felvilágosító munkát végeztek. Ugyanekkor felvetődött a volt urasági kastélynak bentlakásos kollégiummal egybekötött, iskola céljára történő igénylésének gondolata. Ez a terv azonban – sajnos – nem sikerült, és így még évekig akadályokba ütközött a körzetesítés végrehajtása.

A gazdasági fejlődéssel együtt járt a művelődési fejlődés igénylése. Ma már kilenc nevelő működik a mozgói körzeti iskolában. A tanítás a következő csoportosításban folyik: az I–III. oszt.; II–IV. oszt. részben tagozatok; az V–VIII. osztályban teljesen osztott módszerű és szakrendszerű a tanítás. A tanulólétszám megoszlása osztályonként és községenként 1966-ban a következő:

Az alsótagozatban:

I. oszt.	16 tanuló
II. oszt	14 tanuló
III. oszt	25 tanuló
IV. oszt	24 tanuló
Összesen	79 tanuló

A felsőtagozatban:

V.oszt	39 tanuló
VII. oszt	24 tanuló
VII. oszt	29 tanuló
VIII. oszt	32 tanuló
Összesen	124 tanuló

Együtt 203 tanuló

Almáskeresztúrról bejár	20 tanuló
Szulimánból bejár	26 tanuló
Alsószőlőhegyből bejár	47 tanuló

A VIII. osztály harminckettő tanulójaiból továbbtanulásra huszonnégy jelentkezett. Az otthon maradt nyolc a helyi tsz-ben ipari tanulóként, valamint a kertészetben munkásként dolgozik.

A továbbtanuló növendékek a következő pályákra mentek: orvos, nevelő, katonatiszt, közigazgatási, gazdasági stb. A mozgói iskola tanítványaiból legtöbb a nevelői végzettségű, eddig tizenöt a mozgói származású nevelők száma.

A vidékről bejáró növendékek utazását ma helyi autóbuszjárat biztosítja. Megoldódott a napközi ügye is: az iskola telkén 1966-ban megnyílt az étkezéssel napközi otthon.

Az iskolai oktatás nagy segítője az állandó óvoda. A létszám: egy vezető óvónő, egy dajka. Az 1966. évi gyermeklétszám harminckettő.

Iskolánk a harmadik évszázadot kezdte meg. A másfél századig osztályteremként használt ősi tanterem most lomkamraként penészedik az állandóan megifjodó, terjeszkedő iskolaépület tövében. A Honismereti Szakkör közreműködésével iskola-múzeummá alakítva bizonyára sok érdekeset mondhatna el a múlt küzdelmeiből a jelennek és a jövőnek!

A körzeti művelődési ház fejlődése

Korunk embere mindig fokozottabb igényességgel fordul a művelődési lehetőségek felé, a művelődés tömegigény lett. Természetes, hogy ezt az igényt a hivatalos iskolai tanulási lehetőségeken kívül is biztosítani kell. A tömegművelődést szolgáló intézmények között nagy szerep jut a különböző szervek által fenntartott művelődési házaknak.

Visszaforgatva Mozgó művelődéstörténetének lapjait, sok érdekes és tanulságos adatból rakhatjuk össze jelenünk szép eredményeit. Csak csekély két évtizeddel ez előtt is a maihoz viszonyítva a dologi lehetőségeknek szinte a semmijéből kellett az „Iskolán kívüli népművelés” útját járni.

Miből is állott akkor a falunkban a népművelés? Ez a munka szinte teljesen a megbízott népművelési vezető műveltségétől, személyi hozzáállásától függött. Összehívta esetleg a faluban levő értelmiségieket megbeszélésre. Mindenki maga választott egy-egy előadási tárgyat. Kidobolták a faluban, hogy vasárnap este az iskolában – mert más lehetőség alig akadt – előadás lesz. A petróleumlámpa – a villany akkor még nem volt általános – füstös fénye mellett, egy-két unatkozó falusi férfi, asszony, de inkább fiatal leány és legény – mert akkor még hol volt falun a mozi vetítés – jelenlétében megtartották az előadást. Kísérő műsor? Mivel annak a megszervezése külön munkát jelentett, rendszerint elmaradt. Az ifjúság összefogása – a levante intézményen kívül – szinte lehetetlen feladatnak bizonyult, mert a kocsmán kívül más helyiség az összejövetelekre nem akadt. Így megint csak az iskolát kellett igénybe venni.

Végre is műkedvelő előadás tartását határoztuk el. De hol tartsuk? Megint csak az iskola, vagy a kocsmá jött számításba. Az iskola nagyobbik tanterme mellett döntöttünk. De hogyan lesz a színpad?... És megtartottuk az első színielőadást. Az iskola dobogóiból raktuk össze a színpadot, míg az oldalfalakat-kulisszákat a tantermek táblái alkották. Függöny? Ott voltak a kölcsönként lópokrócok. Irodalom? Szívszaggató könnyeket siratott a hallgatósággal a „Gyimesi vadvirág” sorsa.³¹

És minden előadás után le kellett bontani a színpadot, mert hétfőn újra tanterem lett a „Színházból.”

31 36. sz. függelék Gyimesi vadvirág – népszínmű, 1936

Aztán egy lépéssel tovább léptünk a művelődés terén. Összegyűjtött deszkákból „állandó” színpadot építettünk a tanteremben 3 × 4 m nagyságban. A színházkedvelők összeadták a fölösleges rongyos zsákokat, lepedőket. Az asztalos és ác inasok kiszabták a kulisszákat, a leányok összevarrták a vászonanyagot, s e sorok írója erőt véve a festészet iránti félszén, kék tavat, haragos zöld fákat, pataokban úszkáló libuskákat „alkotott” a vászonra. És felhangzottak Kacsóh Pongrác feledhetetlen melódiái. „Egy rózsaszál szebben beszél...”

Most már véglegessé vált a kívánság valamiféle „kulturház” létesítése iránt. A körzeti orvosi lakás felszabadult. Régi építésű falusi ház volt, de helyiségeinek egybenyitása folytán a célnak megfelelt volna. Megkezdődött a kilincselés a képviselőtestületi tagoknál a házvétel ügyében. A létesítmény azonban zavarta a két vendéglő és a két italrusító joggal bíró boltos érdekeit. Pénzsegély után kellett néznünk. Végül is a körjegyzői irodában nyilvános árlejtésre bocsátották az épületet, de csak bérletként. Ma is ismeretlen miért történt ez, amikor az ifjúsági kultúrcsoporttal csak az előbbi érdekeltségek álltak szemben. Sokáig emlékezetes marad a sógorság-komagságnak az összefonódása, az üzletféltség, egyéni haszonszerzés elvesztése feletti rettegés licitációja a kultúrával szemben. Álltuk a sarat és abban az időben soha nem gondolt magas bérleti összegért – évi 900 pengőért – sikerült bérbe vennünk az épületet. Nagy terveket szőttünk. Kopogtattunk alispáni hivatalban, hajlongtunk főispán előtt, püspökgyűrűt csókolunk, miniszteri előszobában várakoztunk, de mindenütt szinte ugyanazzal az egyforma, gúnybakevert, fölényes mosollyal, elbocsátó lekicsinyléssel kezeltek bennünket: „Aztán mivel töltenék meg ott falun a kulturházukat?” A feleletet most tudjuk megadni 1945 után. A II. világháború pusztításainak rémülete, s a felszabadulást követő elsődleges helyrehozási munkálatok után végre sor kerülhetett a művelődési ház építésére is. És jöttek a munkafelajánlások. Mindenki ki akarta venni a részét a létrehozási munkákból. 1958 őszén átadták Mozsgó közönségének a 300 személyes nagytermű, öltözőkből, nagy színpadból, klubhelyiségből, könyvtárból álló épületet.

Az új létesítmény még csak pár évi munkára tekinthet vissza, de eredményekben gazdag munkaterv teljesítményei az intézmény létjogosultságát bizonyítják.

A Pécsi Nemzeti Színház havonkénti tájelőadásai mutatják legjobban az épület korszerűségét, s a lakosság művelődési fejlődését.

Az épületben kapott helyet az állandó mozi, mely hetenként három alkalommal tart előadást, havonként pedig szélesvásznú filmelőadás van.

1963 óta az intézmény körzeti művelődési ház szerepét tölti be főfoglalkozású igazgatóval. A körzethez tartozó falvak: Mozsgó (1260 lakos), Almáskeresztúr és Elekmajor (453 lakos), Csertő (760 lakos), Szulimán (692 lakos). Mozsgó, Csertő, Szulimán kultúrházzal, míg Almáskeresztúr klubszobával rendelkezik. Mindenütt van televízió, rádió, népkönyvtár.

Nem lesz érdektelen ismertetni az 1964. évi munkaeredmények adatait, amelyek legjobban bizonyítják a 20 évvel ezelőtti minden jószándék mellett is korszerűtlen munkával szemben a jelen szép eredményeit.

Rendezvények 1964-ben

Saját:

Műsoros est:	6	951 résztvevő
Táncmulatság:	3	506 résztvevő
Klubfoglalkozás:	40	667 résztvevő
Egyéb fogl.	40	890 résztvevő

Más szervek:

Műsoros est:	2	460 résztvevő
Táncmulatság:	3	710 résztvevő
Gyermekműsor:	6	968 résztvevő
Műkedvelők:	2	229 résztvevő
Hivatásos színészek:	5	1369 résztvevő

Ismeretterjesztő előadások:	14	395 résztvevő
Egyéb ismeretterjesztő rendezvények:	6	756 résztvevő
Szakkörök:	4	58 résztvevő
Gyermekszakkör:	1	35 résztvevő
Műkedvelő, művészeti csoportok:	2	19 tag

A művelődési ház munkája természetesen felöleli a körzet községeinek megsegítését is, főleg tervezési segítségben, kulturális rendezvények nyújtásával (csere-műsor).

Művelődési házunknak mindennap vannak látogatói. Olvasnak, tv előadásokat néznek, társasjátékkal szórakoznak. Külön meg kell emlékezni az ifjúság-KISZ szerepéről, amely a művelődési ház környékének a rendezésében nyújtott és ad ma is állandóan értékes társadalmi munka segítséget. Állandóan segít rendben tartani a művelődési ház nagy telkének kertjét. Új park létesítésében segédkezett, s május 1-én elkészült az „Olvasó-parkunk.” A nyári délutánok kellemessé tételére 8x6 m nagyságú színes beton táncteret létesített mintegy 8000 Ft értékben.

A művelődési ház munkatervében egy új világ tudásszükségleteinek az igényeihez igyekszik igazodni s a békét építő, megóvó munkával akarja szolgálni és betölteni hivatását.

A népkönyvtár története

Mozsgó művelődésügyi fejlődését vizsgálva nem hagyhatjuk ki a könyv szerepét. A községben a visszaemlékezések szerint közművelődést szolgáló könyvtári kölcsönzési lehetőség a harmincas évekig egyáltalán nem létezett.

Nagyobb mennyiségű könyv volt a földesúri kastélyban, a plébánián és a könyvről érdeklődő egyes értelmiségiekénél. Az első a köz és a nép számára teljesen hozzáférhetetlen volt. A plébániai szakszerűsége folytán volt elzárva a köz elől, míg az egyes ügyesebb könyvügynökök által a magánosokra erőszakolt „Irodalmi sorozatok” legfeljebb a közvetlen baráti körben cserélődtek. Ezek is inkább a nők között.

A tömeg – főleg a fiatalja – a hazai és külföldi ponyvatermékeken kérődzött. De tömeges olvasásról – mint az jelenleg van – nem is beszélhetünk.

Kis fény sugárnak számított, amikor a harmincas évek elején az iskolában egy szekrényre ráragasztották a könyvtár címkét, s mintegy negyven könyvvel – Gárdonyi, Mikszáth, Jókai –, egy-két meséskönyvvel megszervezettnek számították az iskolai könyvtárat. Sajnos azonban a gyerekeknek nem igen adták a kezükbe, mert „összemocskolják”. Ez a könyvtár a község lakosságának szintén hozzáférhetetlen maradt.

A negyvenes évek elején a községben megalakult a Gazdakör. A Földművelési Minisztérium „könyvtár-ládát” adományozott a körnek, amely huszonöt darab mezőgazdasági szakkönyvet tartalmazott. Sajnos azonban az összeválogatásban mindinkább kitűnt, hogy gyakorlatilag a gazdálkodás már jóval túlhaladta azokat a technikai, termelési megoldásokat, amelyekről a könyvek szóltak. Mintha csak valami nagyobb könyvtárnak selejt anyagából szedték volna össze az adományt.

A Teleki–Béldy–Kerkai kézfogással létrejött egyezség az akkori jobboldali ifjúsági szervezeteknél hamarosan érezte hatását a művelődésügyi vonalon is, amennyiben egyre-másra alakultak meg a levente-, KALOT ifjúsági könyvtárak. Ezeknek a könyvtáraknak az anyagát azonban legnagyobb részt az ifjúságnak a saját rendezvényeiből kellett beszereznie. Ennek a könyvtárnak az anyagát ötven kötetre lehet becsülni.

A kirobbanó II. világháború 1944 novemberében Mozsgón is érezte hatását, amennyiben ide is besodort a balkáni német arcvonalról visszavonuló seregből kisebb töredéket. A Domolos–Csertő–Turbék frontvonal párnapos harci fejtelensége elég volt ahhoz, hogy sok minden között a Gazdakör és levente KALOT könyvtár anyaga széthulljon, elveszen.

1945. április 4-én a magyarországi romokon megkezdődött az újjáépítés. Ebben a tavaszi munkában a kenyér biztosításával egyidőben indult meg művelődésügyi veszteségeink felmérése is és a közvetlen szükségletek megállapítása. Az új irányvonalú, tartalmában szocialista jegyeket viselő kultúra terjesztésének a tömegek felé a most hivatalosan megszervezett népkönyvtárak fontos segítői lettek.

Mozsgón már 1946 tavaszán 300 kötetből álló népkönyvtár működik. Helyisége még nincsen, de az akkori község házában a tanácsteremben a valamikori „főjegyzői iroda” legszebb tolóajtós, tejuveges szekrényében kapnak helyet a könyvek. A „Népkönyvtár” zománcablája felkerül a község háza falára, s minden vasárnap kölcsönzési nap van.

És a könyv megindul hódító útjára a faluban. Az olvasók száma hamarosan eléri az első százat, aztán a kétszázat. A könyvtár vezetését nevelők veszik át. Galabics István az iskolások között, míg Révész Dénes az iskolán kívüli ifjúság körében igyekszik megszerettetni az olvasást. Ezt a munkát Kiss József nevelő továbbfejleszti. Az új rendszerű téli ismeretterjesztő előadásokon mindig többször történik hivatkozás a népkönyvtár meglévő műveire.

1948-ban a szabadságharc 100 éves jubileumi évében nagyszabású kiállítást rendez a község. Ezen a kiállításon a könyv külön asztalokon először kap helyet. A látogatók kézbe merik venni a könyvet, forgatják, lapozzák és meg is veszik. A könyvállomány száma már az ötszáznál tart.

Az már mindenki előtt tényré vált, hogy szocializálódó államunk nem mond le a népkönyvtárak műveltséget terjesztő, segítő szerepéről. Könyvtárosaink előtt mind világosabbá lesz a könyv megszerettetésének, az olvasás szükségességének, a könyv helyes olvasásának a mind szélesebb rétegekben való tudatosítása, s végső fokon – talán nevezhetnénk így – „házi könyvtárak” létesítésének a munkája. Ennek a munkának tudományos, módszertani, szervezési megalapozottságához a járási, megyei, országos szervek egyre-másra tartják a könyvtárosi továbbképző tanfolyamokat. Az itt elsajátítottak alkalmazásának eredményeként mindig jobban emelkedik az olvasottság, a „könyvfogyasztás” száma.

Már állandósulnak az évi könyvkiállítások. Megszervezik a „József Attila Olvasómozgalmat”. Írók részvételével író-olvasótalálkozók vannak a községben. A könyvtár állománya közeledik az 1000 darabszámhoz. Felmerül a külön könyvtárhelyiség szerzésének a szükségessége és a szekrények gyarapításának a kérdése.

Mozgó művelődni vágyó lakosságának 1958-ban végre régi vágya teljesül, amikor jelentős állami támogatással és nagy értékű társadalmi munkával elkészül az akkori elképzelések szerinti modern, tágas művelődés háza. A mindeddig az iskola egyik tantermében, majd a kastélyból lett szociális otthon előadótermében hamupipőkéskedő népművelési munka egyszerre új távlatokat kap, s módszereiben, munkalehetőségeiben szinte szárnyakat nyer. A népkönyvtárnak is különálló helyisége lesz az új épületben. A helyiség takarítása, fűtése a művelődés ház rendbentartási keretében nyert megoldást. A helyiségben már három szekrény van tele könyvvel. A könyvtári tagok és olvasók száma rohamosan emelkedik. A művelődési ház helyiségeiben kényelmes, hely adódik a könyvkiállítások, író-olvasótalálkozók rendezésére. A művelődési ház igazgatójának és a népkönyvtár vezetőjének összmunkája tervezésben, gyakorlati végrehajtásban teljes egészében érvényesülhet.

Most, hogy önálló helyiséggel rendelkezett a népkönyvtár, esedékessé válhatott az olvasók kényelmét szolgáló és a kölcsönzési munkákat megkönnyítő lehetőségek mérlegelése. Így került előtérbe a zárt és kényelmetlenné vált szekrények kicserélése nyílt polcokra, melyet a járási könyvtár segítségével teljesíthettünk. Az írók betűrendes sorrendjében húzódó könyvsorok ízléses kötésváltozataikkal esztétikailag, míg tömegükkel a tudás hatalmának hirdetőiként hatnak.

Természetes, hogy a népkönyvtáros munkája sem szigetelődhet el a csak a könyvtárhelyiség adta munkában. Nem lehet lélektelen robotgép, aki a kölcsönzési és az adminisztrációs munka elpostázásával befejezte munkáját. A könyvtárosság hivatás. A könyvszeretnek helyt kell kapnia érzelmi életünkben is. A jó könyvtárosnak könyvállománya íróinak szellemi, erkölcsi, társadalmi, politikai hovatartozandóságának ismeretén kívül olvasóival egyéni közelségbe is kell kerülnie. Meg kell ismerenie a „futó vendéget”, s a szinte évek óta állandósult olvasógárdát. Ezeknek az olvasóknak a könyvek és a könyvtár iránt megmutatkozó ragaszkodása mellett nem lehet elmenni egyszerűen csak tudomásvétellel. Ezekből a jó könyvtáros segítő csapatot

szervezhet maga mellé könyvtára további népszerűsítési és fejlesztési munkájához.

Ebben a sokoldalúságot kívánó munkájában a népkönyvtáros Mozsgón nem állt egyedül. Ezt főleg az idei 20 éves „Jubileumi évben” érezhette, amikor a könyvtárfejlesztés újabb állomáshoz ért el. A község ugyanis központi helyzeténél fogva a jelen követelményeknek megfelelően tsz közigazgatási központtá alakul. Ehhez a fejlődéshez felsorakozik a népművelési munka is. A művelődési ház 1963 októbere óta körzeti munkát lát el önálló igazgatóval. Így természetesnek adódik a népkönyvtár továbbfejlesztése is, amely a járási tervek szerint úgy nyer megoldást, hogy körzeti könyvtárrá fejlesztik. Ugyanakkor a művelődési házban nagyobb helyiségebe is költözik.

Szép tervet tett magáévá a helyi KISZ, amikor a művelődési ház környezetét jubileumi felajánlásként tovább parkosítja, a területet padokkal látja el, s így május 1-re kialakíthatjuk a könyvtár „Olvasó parkját”, amely a kellemes pihenési lehetőség mellett az olvasás megszerettetését is szolgálni fogja.

A számok tükrében a következő felelet adódik a 20 évvel ezelőtti hiányos állapotokra:

A könyvtár jelenlegi kötetszáma	1713
Könyvtári tagok száma	212
Elmúlt évi kölcsönzési szám	3200
Könyvkiállítás	2
Író-olvasótalálkozó	1

A művelődésügyet szolgáló technikai lehetőségek elterjedése

A község művelődéstörténeti, fejlődési helyzetét vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a technikai lehetőség nyújtotta befolyásolásokat. Elsősorban a rádió és televízió hatását kell értékelnünk. A község villamosítása folytán rohamosan emelkedett az előfizetők száma. Szinte minden házban van rádió. A televízió tulajdonosok száma ötvennégy. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az italbolt, szociális otthon, pártklub, s mint külön művelődési célokra szolgálva a művelődési ház, mint közületi intézmények adnak televízió nézésre lehetőséget, akkor a tömegművelődés olyan tényezőivel állunk szemben, amelynek hatása alól szinte senki sem vonhatja ki magát. Így érthető a szembeszökő változás a lakosságnál az elmúlt 20 évben a lakáskultúra emelkedésében, az öltözködés esztétikai változásában, a közösségi viselkedés állandó javulásában.

Mindezen tényezőket – iskola, művelődési ház, népkönyvtár, technikai lehetőségek a művelődésügy szolgálatában – egybevetve, érthetett el Mozsgó ahhoz a nem lebecsülendő, sok-sok művelődésügyi munka eredményéhez, amelyek biztosítékul szolgálnak a helyes irányú továbbfejlődéshez.

Mozsgó, 1965. április 30.

ADATOK MOZSGÓ SZOCIÁLPOLITIKAI TÖRTÉNETÉHEZ³²

„Menyhárt lukja”

A mozsgói régi temető északkeleti sarka mögötti löszös agyagfal bozotos szakadéka omlik. A leszakadó domboldal lián, vadkomló, örökzöld borostyán, madarakat tápláló vadszőlő függőnye alól sárgállik elő. A galagonya, az erdei szeder és a kőkenybokrok összefonódott tüskéi szinte áthatolhatatlanul takarják az omladozó földlépcsőket. Az egykori fokokat inkább csak sejtjük. A kanyargós lejárati kis tisztásra vezet; a nép nyelvén a „Maradt-völgybe”. A kis zug a falutól pár száz méterre van. Korhadó faoszlopok mutatják a dögtemető helyét. A katlan közepén fűvel benőtt halom látható. A téglá- és cseréptörmelék régi épületet sejtet. A kis halomtól pár méterre, a leszakadó löszfalban két üreg ásít egymás mellett, mint valami ősemberi búvóhely.

Az 1930-as évek közepéig a kis dombocskán helyén mintegy 4 × 6 × 2,50 m méretű házika állott. A kis ablakokon benézve, az épület belsejében két kis helységet láthatunk. Ez volt a mozsgói „Szegény-ház.” Itt kapott helyet a teljesen nincstelenné vált, az elhagyatott, a sokszor szellemileg fogyatékos, a mások eltartására, gyámolítására szoruló szerencsétlen. Szinte hihetetlen, hogy volt olyan kor, amelynek közössége a rászorulókat nemcsak a községből vetette ki, de lelketlen cinizmusát még azzal is tetézte, hogy a temető és a dögtemető mellé dugta őket.

Miből is állott az akkori gondoskodás a szegényekről?

A visszaemlékező idősebbek ma szinte szégyenkezve emlegetik:

- Ingyen lakás a Maradt-völgyben.
- Szabad szárazgally gyűjtés, gombázás a környező erdőben.
- Minden háztól – felváltva – egy napi főtt étel.
- Szabad koldulás.

A házaknál való étkezés tavasztól télig sok nehézségbe ütközött, hiszen a mezőn dolgozó család a maga részére is csak este főzött. Ilyen esetben a falu szegényének járó ételt – amely esti maradék, vagy a reggel készített élelemből állott – a gyerekek vitték el kosarakban. Gyakori kép volt a már falu felé bicegő járandós és a kosaras

32 A szigetvári könyvtár pályázatára készült „Krónikás” jeligével. Kézirat.

gyermek faluvégi találkozása. Ilyenkor a szegény az ételt átkotorta saját kopott, foltozott bögréjébe, lábaskájába, s mert az étel talán még langyos volt, leült az árokkartra és az egészet meg is ette. Aztán egész nap koldult, vagy órák hosszat szótlanul álldogált a kastélykonyha ajtaja előtt. Sorsuk különösen télen volt siralmas. Az északról húzódó völgyet befújta a hó. A kis házat szinte eltemette. A falu megközelítése napokra nehézségekbe ütközött. A tüzelőt még csak beszerezték, de az éhezés réme sokszor napokra ott kopogott a jégbedermedt ablakokon.

Két „faluszegénye” maradt meg a nép emlékezetében: a „Bolond Menyhárt” és az „Éneklő Bábi néni.” Bolond Menyhárt igazi nevén Gábor Menyhárt volt. Jó nevű kőműves, aki sohasem nősült meg. Búskomorságba esett. Munkáját félbehagyta, elkösdusodott. Így került ki a Szegényházba. Ott azonban már volt egy lakó, „Éneklő Bábi néni”. A visszaemlékezések szerint szép szál, magas termetű öregasszony volt. Most megijedt a lakásközösségtől. A „nembeszélő Menyhárt” azonban kis motyóját lerakta a löszszakadék tövébe, s cseréppel, tört téglával, eldobott kapával nekilátott a szakadék falának a kivájásához. Bábi néni ijedt tyúkként pillogott a mélyülő üregre, amikor pedig Menyhárt este a bokrok alján készített magának alvó vackot éjszakára, örömeiben énekbe kezdett. Menyhárt nem lett társbélő. A közgyám is megtekintette a munkát. Aztán hivatali hatalmánál fogva az illetéktelen munkát be akarta tiltani. Amikor azonban a munkájában megzavart Menyhárt feléje indult, a hivatalos közeg jobbnak látta egy „bolond vagy te, Menyhárt” legyintéssel hazamenni.

A mindig „éneklő” Nagy Borbálát 1918-ban, „hallgató” Gábor Menyhártet 1925-ben hozták fel a felettük levő temetőbe.

A kis ház összeomlott, a bolond maga vájta két kis üreg helyisége rókatanya lett, de „Menyhárt lukja” néven ma is egy letűnt kor szociálpolitikai bűneire emlékeztet.

Szegényakció Mozgón

Megsárgult újságlapok. A Szigetváron megjelenő két újság közül az Új Dél-somogy 1937. évi augusztus 8-án megjelent számának első oldalán nagybetűs cím hirdeti: „A szigetvári járás jövője. Sárközy főbíró nyilatkozik az Új Dél-somogynak terveinek legfontosabb kérdéseiről.” „A közegészség biztosítása” cím alatt az alábbi nyilatkozatot olvashatjuk:

„Most nem statisztikázom. Fájdalmasan elég annyi, hogy a járás területén tífusbaj, trachoma, malária, egyke ellen kell küzdeni. Nem két, hanem száz kézzel. Parancsoló szükségességgnek látom a szigetvári járványkórház megteremtését, a kötelező ravatalozás bevezetését és ennek a megfelelő ravatalozó helyiségek felállítását. Gondom lesz a közutak kifogástalan és a közegészségnek megfelelő rendbehozására; Szigetváron a közutak csapjainak védőszerkezettel való ellátására, a falvakban mintakutak felállítására gondolok.”

Az újonnan kinevezett főbíró augusztus 1-én vette át a hivatalát, s a pár nap múlva adott első sajtónyilatkozatában már ott látjuk azt a sok tennivalót, amelyek a járás szociális ügyeivel foglalkozókra hárultak. A szép nyilatkozat – a megvalósítást falura átvetítve – azonban csak „írott malaszt” maradt. Komoly, intézményesen vett szociális munkáról alig beszélhetünk. Az akkoriban indult „Zöldkereszt mozgalom” is még csak gyermekcipőkben járt. Legfeljebb időleges, akciószerű megmozdulásokról beszélhetünk, amelyek minden dicsérendő és erkölcsileg szép eredményeik mellett is a közreműködők lelkesedésétől függtek.

Mozsgón – tekintettel arra, hogy a község a felnőtt rászoruló részére „Szegényház” keretében gondoskodott – 1934 őszén az iskolás gyermekek megsegítésére „Szegényakciós Bizottságot” alakítottak. Célul tűzték ki:

„Összefogni a község vezetését, a falu lakosságát a rászoruló iskolás gyermekek segélyezésére”.

Ez a segélyezés ruha és lábbeli juttatásából állott. A kezdeményezésről a korabeli újságok a következőkben számolnak be:

„Katalin bál Mozsgón. Mozsgó közönsége az idén is – felbuzdulva a tavaly elért eredményen, megrendezi a szegénygyermekek karácsonyi felruházására műsorral egybekötött „Katalin bálját” a Mátyás-féle vendéglőben. A jó ügyhöz illő buzgalommal rendezik a hangulatos műsoros estet, melynek a sikerén az alábbiak fáradoznak: Fekete Tivadarné, Székely Gyuláné, Radányi Bözsike, Székely Katóka, Fekete Tivadar főjegyző, Kovács Tibor h. jegyző, Hegyi István malomellenőr, Jakab János, Lengyeltóti János tanító, Milos László urad. intéző, Tamás Kálmán urad. számvevő, Mátyás Sándor, Csányi István, Balatinc János.” (Délvidék. 1935. november 17.)

1936. november 15-én megjelent vasárnapi számban „Szegény bál Mozsgón” címen többek között a következőket írják:

„Évek óta rendezi Mozsgó társadalma „Szegényakciós Katalin bálját.” Akciónkat már évek óta a mozsgói gyermekek karácsonyi felruházására rendezzük szép sikerrel, s így ezen cél érdekében minden érdeklődőt szeretettel várunk. (Délvidék. 1936. november 15.)

Ugyanezen újságban közlik az adományozók neveit is. Külön érdekesség a szigetváriak bekapcsolódása a segítő akcióba.

„A mozsgói karácsonyfa ünnepélyre adakoztak: Mozsgó közönsége a Katalin bál alkalmával 72.80 P-t, Biedermann László 10 P. Fekete Tivadar, Frk János, Kozáry György, Kovács Pál, Dr. Csanády Andor, Milos László 5-5 P. Jakab János 2 P.

Külön hálával és köszönettel kell megemlékezni a Szigetvári Takarékpénztár nemes szíví igazgatójának 10 P-ös adományáról, továbbá: Kozáry Ede, Pauncz Alfréd, Guttmann Ármin, Jobst Kázmér, Hádinger János, Deutsch Aladár, N. N. Boronkay József, Dr. Tolnai József és Beck István szigetvári urak 1-1 pengős adományáról, továbbá a Benked cég előzékeny és olcsó kiszolgálásáról."

A hírek mutatják a község akkori vezetőségének az összetartozását is. A műsoros est bevételéből a varmi tudó asszonyok a kiválasztott gyermekekről méretet vettek s karácsonyra elkészültek az ajándékruhák.

Az akcióról a Délvidék 1936. november 29-i száma a következőket írja:

„vannak sokan, akiknek az életből csak a fájdalmak és a gondok jutnak ki annak örömei nélkül, akiknek még annyi sem jut, hogy gyermekeiket meleg ruhával ellátni tudják akkor, amikor az élet kegyeltjei azon törnek a fejüket, hogy hogyan használják ki a tél örömeit, amikor ragyogó fényárban úszó báltermek telnek meg színpompás ruhájú reggelig vigadó mámoros táncolók seregével, ugyanakkor a másik, nagyobbik fűtetlen viskókban és ódukban didergő testtel sóhajtozik az élet mostohasága miatt, mely oly kegyetlenül tud sújtani. Ez az általános téli képe az életnek városon, falun egyaránt. Ennek a szomorú ellentétnek az átérzése és megértése indította szánalomra Mozsgó vezetőségét is, amikor arra határozta magát, hogy kacagtatni, derűs perceket szerezni, ropogós magyar táncokat járatni akar azért, hogy az ezzel szerzett fillérekkel könnyeket töröljön, és sötét gondokat oszlasson el ott, ahol azok tanyát vertek.”

A cikk további sorai a megrendezett műsoros estet ismertetik.

A december 24-i karácsonyi számban a következőket olvashatjuk:

„Kedves és megható ünnepély játszódott le Mozsgón f. hó 20-án délután. Akkor osztották ki azokat a szeretetadományokat, amelyeket a mozsgóiak megértő szeretetének és könyörületességének filléreiből vásároltak, hogy a meleg ruhában szűkölködő iskolások didergő tagjait melengessék velök. 31 gyermek kapott különféle meleg ruhadarabot, 31 édes anya aggódó gondja oszlott el legalább némileg arra a jóleső tudatra, hogy gyermeke mégis kap ruhát.”

A szigetvári járásban egyedülálló falusi segítő munkának már meggyeszte híre volt, s a Kaposváron megjelenő Új Somogy című megyei lap 1940. évi december 31-i számában is évek sora óta létező segítő mozgalomként emlékezik meg a mozsgói segélyakcióról.

A gyermekétkeztetés megszervezése

A fent és lent, a jólét és a nyomor, a vas és a nincs, a terül asztal és a betevő falat fogalmak közötti választófal léte különösen az iskolás gyermekek között mutatkozott szembetűnően. Itt a választófal az étkezés és a ruházkodás különbözőségében tűnt ki. A tiszta, de agyonfoltozott kabátok, nadrágok, idősebbtől fiatalabbra maradt, formájukból kitorzult lábbelik, színükhagyott, ezerszer mosott kartonruhák éles ellentétbe állították a gyerekeket. Ezt az ellentétet csak fokozta a magukkal hozott élelem különbözőségéből fakadó egyenlőtlenség.

A tanítás délelőtt-délután folyt. Így a pusztaiak – Szent Miklós, Ödönvölgy, Galambos, Bükkfá – valamint a két szőlőhegy – Alsószőlőhegy és Jedinka – iskolásainak élelmet is kellett hozniuk. Mivel pedig a távolság 3 km-t is kitett, már kora reggel, télen bizony még sötétségben kellett elindulniuk az iskolába. Mire beérkeztek, meg is éheztek. A nevelők sokszor előrelátásból a kisebbektől elszedték az enni-valót és eltették a szekrénybe délre, nehogy már reggel megegyék és egész napon át éhezzenek. A gyerek dicsekvő és kegyetlen is tud lenni. Így ették a módosabbak tüntetőleg a kolbászt, a disznósajtot, ünnepek után a sült húsokat, a kalácsot a „Szegegy Jóskák”, az „Éhes Julik” egész napra kapott száraz kenyérdarabjának a szomszédságában. Mivel pedig a bejáró gyerekek az iskola tanulóinak mintegy 60 %-át tették ki, nevelés tekintetében nem volt közömbös egyenlőségről, a felsőbb osztályokban alkotmányos egyenlőségről, polgárjogokról beszélni.

Ezeket látva és érezve a nevelőkre háruló felelősséget, 1938 tavaszán megszervezésre került a mozgó iskolában a gyermekek étkeztetése. A szervező nevelő – aki később a mozgalomnak a vezetője lett – havonként végigjárta a házakat az adományokért. Mivel az uradalom a sok pusztai gyermek révén nem vonhatta ki magát a segítségből, a tejcsarnokból a reggelihez szükséges sovány tejet, valamint az abból készült túrót biztosította. A konyhát vezető főzőnő díját is fillérenként gyűjtötték össze. Helyiségül megkapták az iskola földszintjének egyik üres nevelői lakását. Nehézségek voltak a hús és a fűszer vétellel. Ennek a költségeit, valamint a főzőnő szerény díját később a községi képviselőtestület vállalta magára.

A szerény keretekkel rendelkező szociális megmozdulás – minden gyermek maga hozott bögrét, tányért, evőeszközöket, kéztörölőt – eleinte gúnyos mosolyt váltott ki. Különösen a havonkénti anyaggyűjtő napokon volt ez érezhető, amikor a szervező nevelőt kolduló tanítóak mondták. Amikor azonban az étkeztetésben résztvevő gyermekek reggel megkapták a meleg kávéjukat, délben pedig bőséges és ízletes kétfogásos ebédjüket, a növendékek között egyszerre megváltozott az addig uralkodó lenéző helyzet. Mert amíg az étkeztetésben résztvevők meleg reggelit és ebédet kaptak, addig a magukat jómódúnak tartott „Kalácsos Katik”, „Kolbászos Jóskák” májustól októberig bizony – mert szüleiket mezőre kényszerítette a földmunka –, csak este és vasárnap ettek meleg ételt. Eredmény? A következő iskolai évben már a munkával elfoglalt módos szülők díjat ajánlottak fel gyermekük étkeztetésben való részesítéséért.

Ennek a környéken egyedülálló falusi szociális kezdeményezésnek a II. világháború vetett véget.

És ma? Ugyan gondoskodnak a gyermekekről? A gyermekek egészségéről a Kisanyák tanácsadója; Időszakos orvosi vizsgálat; Körzeti védőnő iskolalátogatásai; Szellemi fejlődésükről óvoda és körzeti általános iskola; Étkeztetésüket pedig az iskolával kapcsolatos korszerű napközi látja el.

A mozsgói Szociális Otthon

1. Az épület története

E sorok írójának gyűjtésében volt eredeti térképek szerint helyén már a XVIII. században nagyméretű úrilak állott. A Somogy megyei Sárközyek kezéről kártyaadóság címen a hatalmas vagyonú Batthyányak kezére jutott fejedelmi uradalomnak Mozsgó egyik középpontja lévén, a család rangját az úrilak is méltán képviselte. Ezt bizonyítják az épületnek a mai klub szoba átépítésekor a padozat alól előtárt és részben újra a föld alá temetett helyiségeinek az alapfalai.

A népmonda az otthonnak a mai konyha alatt északra húzódó pincéjéhez kapcsolja a pallosjoggal rendelkező Batthyányak börtönének a létezését. A monda szerint a falban levő vaskarikákhoz voltak láncolva a büntetett jobbágyok, rabok. De ugyancsak az ősi épület nagy terjedelmét bizonyítja az 1969 áprilisában az otthon déli falától mintegy 5 méterre végzett csatornázási munkák közben téglával boltozott járat és egyelőre két helyiség megtalálása. A helyiségekből érdekes, mésszel festett cserépedény-töredékek kerültek elő, míg az idősebb falusiak ajkán újra felelevenedett a Mozsgót Szigetvárral összekötő ősi „Zrínyi-korabeli” alagút mondája.

A Batthyányak mozsgói birtokrészét 1850-ben a dúsgazdag bécsi Biedermann bankár család vásárolta meg. Mivel igényeinek a régi földszintes úrilak nem felelt meg, 1896-ban a régi épület alapjainak és pincéjének részleges felhasználásával új kastélyt építtetett. A mai épület keletkezéséről Kismarty-Lechner Jenő, Lechner Ödön című munkájában az alábbiakat írja:

„Megítélésem szerint ebben az időben épülhetett Lechner Ödön tervei alapján a Somogy megyei Mozsgón a Biedermann kastély. Erről az épületről sem az ő hátrahagyott írásaiban, sem valamelyik korabeli szaklapban sehol sem történik említés. De fennmaradt egy kastély távlati képe, egy sajátkezű vízfestménye nyomán készült lenyomaton.³³ Erre a feltevésre Szepesy Sándor építésznek egy 1943-ban hozzáírt levelében közölték jogosítanak fel. Ehhez a levélhez csatolta volt azt a fényképet, mely a mozsgói kastély még ma is meglevő kuglízó pavilonját ábrá-

33 13. sz. függelék A kastély távlati rajza. In: Kismarty-Lechner Jenő: Lechner Ödön. Bp.: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1961. p. 48.

olja.³⁷ A kis pavilon oromfalának kialakítása a kecskeméti Városháza nagy oromfalával rokon, architectonikus elemeivel Lechner Ödön stílusának erre a korszakára vall. Szepesy közli a levélben, hogy a kastélyt Sándy Gyula építész professzor restaurálta, illetve átépítette, s ő mint Sándy alkalmazottja helyettesítette őt az építkezés vezetésénél. Állítása szerint Sándy birtokában volt a kastély, Lechner Ödön terve szerinti állapotnak a fényképe.”

Az idézetben említett „restaurálás” helyett helyesebb az „újjaépítés” kifejezést alkalmazni. Ugyanis a kastély padlásterében az ünnepi tűzijátékokhoz raktározott rakéta stb. anyag valószínűleg rövidzárlat folytán meggyulladt, s az épület tetőzete, ablakai, ajtai, belső nemes anyagú faburkolata, kincseket érő bútorzatának nagy része elpusztult.

A Sándy Gyula és Szepesy Sándor építészek közreműködésével végzett építési munkálatok tehát a tűz utáni újjaépítésre vonatkoznak. (Újjaépítési tervek eredetije Biedermann László birtokában.) Ez az újjaépítés az épület külső falazatát a jellegzetes lechneri ornamentikával, Zsolnay-féle díszcserepekkel, tetődíszekkel együtt, teljes egészében helyreállította. A kastély belső részének mintegy harmadát – a mai nagyebédlő, klub szoba, személyzeti ebédlő, munkaszobák és a fölöttük levő ún. manzárd részt – nem vakolták be. Ugyancsak nem állították helyre a volt fogadó szalonok nemes parkettáját, faragott fa falburkolatát és mennyezet részeit sem.

A tűz nem okozott kárt a parkban levő nemes ízlésű ó-román stílusú sírkápolnán, valamint a már fentebb említett kuglizó pavilonon, hogy később annál inkább elszomorítóbb legyen a nemtörődömségből adódó pusztulásuk. Ugyanígy évekig lesújtó képet nyújtott messze híres, szép fekvésű, arborétumszerű parkjának gondozatlansága.

2. A felszabadulásból adódó változások

A kastély történetében rohamos változást hozott a felszabadulás.

1944 novemberében a Pécs felől érkező bolgár csapatok hírére a Jugoszláviából északra nyomott náci had „védővonal” ásására rendeli ki a lakosságot Zsibót–Turbék–Csertő vonalon. A jól rejtő mozgó kastély parkja pár napra a német tankok búvóhelye lesz. A többszöri kitelepítési felhívásra senki sem távozik a községből. A Domolos–Zsibót–Hársfa–Csertő védővonalból egy német katona sem lő, mert a Domolosnál előretörő szovjet-bolgár csapatok megjelenésére a „védővonalat” azonnal északnyugatra húzzák Marcali–Nagybajom felé. Mozgóra bolgár csapat vonul be. A földbirtokos a kastélyt azonnal parancsnoki szállásnak ajánlja fel. A kastély és a falu életében új korszak kezdődik. Az államosítással egy teljesen ép, gondozott környezetű épületegység kerül a nép kezébe.

Kérdés, mire használja? A felhasználást illetően több terv merült fel.

E sorok írója új típusú, kollégiummal ellátott körzeti iskolának javasolta; a megalkult Pedagógus Szakszervezetnél üdülő tervét pendítette meg; a helyi tanácsnál a

34 14. sz. függelék A kastély kuglizópavilonja. uo. p. 49.

község művelődési kombinátjának létesítését ajánlotta. Helyet kapott volna benne: művelődési otthon, nőtanács, V. B., Vöröskereszt, pártmozgalom, ifjúsági szervezet.

Közben a park növényzete, gondozás hiányában elvadulásnak indult, az épületek állaga egyre romlott. A helyi illetékesek határozatlanságát a Földművelésügyi Minisztérium döntése változtatta meg: Állami Traktorvezető képző tanfolyamot nyitott leányok részére. Ez a – szerencsére – rövid időszak, pusztításában ma is érezteti hatását. Ekkor semmisült meg a tó partján levő hattyú-ház, csónakkikötő, a tó fölé épített stílusos, erkélyes fürdő-ház, a szigeten levő uzsonnázó gomba, a szigetet a parkkal összekötő szép ívű japán-híd, a megyei díszparkok között egyedülálló szigetes tó eliszaposodott, s benőtte a sás és a nád. A kápolna ólomkeretes üvegablakait, külső szobrászati díszeit összetörték. A tanfolyamot egyévi oktatási eredmény nélkül feloszlatták.

Az épületben a következő években mezőgazdasági irányú szakoktatási tanfolyamokat tartottak. A vezetőség dicséretére megállapíthatjuk, hogy a park pusztulását nemcsak megállította, de a vezetőség gondozási munkát is végzett. (Utak rendbe hozása, parkosítás pótlása stb.) A felsőbb hatóságok végül is rájöttek arra, hogy ez a teljes egészében épen maradt, környezeti adottságaiban is értékes épületegység állandóbb jellegű intézmény létesítésére alkalmas.

3. A Szociális Otthon

A múlt társadalmi rendszeréből ránk maradt szociális nehézség felszámolása mindinkább égető szükségességgé vált. A rászorulókról való gondoskodás állami feladattá lett. Így került fel a mozgói kastély homlokzatára 1960. április 1-én az azóta is a köz javát szolgáló intézmény neve: *Szigetvári Járási Tanács V. B. Szociális Otthona*.

A határozatot a szervezési munkák fokozatos sora követte. Első teendő volt az épület legszükségesebb belső átalakítása az új intézmény céljainak megfelelően. Ki kellett alakítani a hálók – közös és családtagok számára juttatott kétágyas – a nagy közös ebédlő, közös szórakozásra való helyiségek, kultúrterem, betegrendelő, konyha, étel előkészítő, tálaló, fürdőszobák stb. rendszerét.

Nem kis gondot okozott a szükséges gazdasági és mellékhelyiségeknek a helyes bekapcsolása, a meglevő, korszerűtlen épületrészek áttervezése és átalakítása. Az elhanyagoltságában is festői keretet adó park rendbe hozása évekre való munka beütemezést igényelt.

A Járási Tanács V.B. vezetősége minden segítséget megadott az Egészségügyi Csoportnak a nehézségek leküzdéséhez.

4. Az otthon munkája

Az otthont az intézetvezető egyszemélyi felelősséggel irányítja. Az intézet működését három szempont szerint taglalhatjuk:

4.1. Gondozási munka

Az intézet orvosának az irányításával történik a főnővér és a beosztott ápolószemélyzet közreműködésével. A kezdeti év orvosa Dr. Szliczky József körorvos volt, a

főnövéri munkakörre Varga Máriát helyezték ide Mohácsról.³⁵ A vezetőség a gondozási munkát elsődleges feladatának tekinti.

4.2. A pénzügyi–gazdasági munka

A pénzügyi–gazdasági munka az alapja az évi költségvetés. Ennek alapján történő munkamenetet a vezető könyvelő irányítja és intézi, aki egyben az intézetvezető mindenkor helyettese. A kezdeti évben az intézetnek önálló költségvetése még nem volt. A pénzügyi–gazdasági munkálatokat a Járási Tanács Pénzügyi Osztálya intézte. Az intézet első önálló költségvetési gazdasági munkáját 1961-ben kezdte meg.

Az első költségvetési tételek:

<i>Kiadási előirányzat:</i>	<i>1 289 000 Ft</i>
<i>Bevételi előirányzat:</i>	<i>165 000 Ft</i>

A későbbi fejlődést nagyon szépen mutatja a költségvetési tételek évi emelkedése. Az 1969. évi költségvetési tétel már a következő összegben tükröződik.

<i>Kiadási előirányzat:</i>	<i>1 817 000 Ft</i>
<i>Bevételi előirányzat:</i>	<i>390 000 Ft</i>

Ezen tételeken kívül a kiadási előirányzathoz felújítás címen még 250 000 Ft járult. A szociális gondozás korszerűsítését, fejlődését intézetünkben az elmúlt tíz év összegzésében a következő adatok bizonyítják:

<i>Kiadási előirányzat:</i>	<i>14 691 000 Ft</i>
<i>Bevételi előirányzat:</i>	<i>2 531 000 Ft</i>
<i>Felújításokra:</i>	<i>995 000 Ft</i>

4.3. Egyéb

Az egyéb feladatok körébe a következő munkaügyek tartoznak:

- Az intézet mellett működő gazdaság.
- Fejlesztési feladatok.

Az intézet működésének megkezdéséhez szükséges ágyakat és bútort a mohácsi Betegellátó Otthonból adták. A gondozottak létszáma a megindítás évében 60 fő volt.

Az elmúlt tíz év mindennapi munkáját a korszerű fejlődés kísérte. A berendezés gyakorlati sága mellett az újabb beszerzéseknél már tekintetbe vették az ízlésséget, a kényelmességet is. A munkák fokozatos korszerű gépesítése is állandó folyamatos feladat. Gépesítettek a konyhai munkákat (robotgép, burgonyahámzó gép, gáz-sámoly), a mosáshoz mosógépeket szereztek be. A helyiségek takarítását elektromos eszközök segítik.

35 26. sz. függelék Az otthon első dolgozói. Középen dr. Szliczky József, balra Varga Mária főnővér, jobbra Szabó Kálmán intézetvezető, 1965.

A vezetőség mindenkor a gondozási munka elsődlegességét tartja szem előtt. Ennek érdekében az intézeti orvossal az eddigi heti kétszeri látogatási időt szerződésileg meghosszabbította.

A házi betegápolás szakszerű ellátása és színvonalának biztosítása érdekében az ápolószemélyzetet szaktanfolyamra járatják.

Az otthon a gondozottaknak nemcsak fizikai létfenntartását biztosítja, hanem képességükhöz mért szellemi szintű elfoglaltságra is lehetőséget nyújt.

Az olvasást kedvelő igényét kilencszáz kötetből álló és állandóan gyarapodó könyvtár elégíti ki. A könyvtárkezelő a gondozottak részére állandóan rendelkezésre áll. Az olvasás mellett rádió, televízió és zenegép is rendelkezésre áll.

A kellemes időtöltés és a társas együttlét elősegítője az 1968-ban létesített büfével kapcsolatos klubhelyiség, amelyben ízléses, kényelmes bútorok, dísznövények adják a szórakozáshoz a keretet.

Élményszerű változatosságot jelentenek a helyi művelődési ház rendezvényein való részvételek. A Pécsi Nemzeti Színház előadásain és egyéb rendezvényeken való megjelenést az intézet költségvetésének kulturális alapjából biztosítják.

A társadalmi törődés, együttérzés megerősítését szolgálják az évről-évre megrendezett „Öregek napjának” ünnepségei, amikor az iskola úttörői, KISZ ifjúság kedves műsorral köszöntik a gondozottakat. Az ünnepségen megjelennek a járás és a község vezetői, de nem utolsósorban a szigetvári Konzervgyár Nótanácsa, akik az otthon gondozottainak a patronálói és kedves ajándékokkal teszik az ünnepet feledhetetlenné.

Az intézet vezetősége nemcsak a gondozottak, de a dolgozók művelődéséről is gondoskodik ismeretterjesztő és politikai előadások tartásának formájában. Munkatervüket a helyi művelődési ház munkatervével egyeztetve állítják össze.

Kedves szokást kezdtek az intézet dolgozói a most már évenként megismétlődő „Családi est” rendezésével. A téli időszakában a dolgozók és családtagjaik, valamint a nyugdíjasok együttes estre gyűlnek össze, s kellemes, kulturált szórakozással töltik el azt.

A felsorolt lehetőségek mind az együttélés szükségszerűségének a feledtetését vannak hivatva szolgálni, egyben megerősíteni a gondozottakban azt a tudatot: „Nincsenek magukra hagyva, szeretettel gondoskodnak róluk.”

5. Az intézet állagfenntartó és fejlesztő munkája

A felszabadulást követően a szociális otthonként átvett épületegység és környezete olyan hiányos állapotban volt, hogy a vezetőségnek a gondozottak napi ellátása mellett – tehát a szociálpolitikai követelmény elsődleges teljesítése után – az épület és a park helyrehozatala volt a legfontosabb munkája.

Az épületjavítási, nagyobb mérvű fejlesztési munkái csak az utóbbi négy év óta kezdődtek, mivel az első idők többszörös vezető változásai ezeket a munkákat nem tették lehetővé, sőt a már megkezdett munkák menetét is lassították.

Az elmúlt évek céltudatos helyrehozási és környezetrendezési terv végrehajtását a következőkben sorolhatjuk:

A volt főnövéri szolgálati lakás átalakítása 4 gondozotti házaspárszobává. A kastélyhoz tartozó alkalmazotti épületben és kerti pavilonban szolgálati lakás és irodahelyiségek létrehozása.

A betegosztályon vizes helyiség létesítése: három vízöblítéses WC-vel és két mosdókagylóval.

Elkülönítő szoba kialakítása 4 ágygal, két mosdókagylóval és vízöblítéses WC-vel.

A fontosabb helyiségeknek neonvilágítással való ellátása.

Az intézetnek tűz esetén való áramtalanítására egykarú kibiztosító beszerelése, valamint külön is a három szint áramtalanításának biztosítása.

A betegosztály fürdőszobáinak kicsempézése, valamint kádakkal való ellátása.

A dolgozók részére fürdőszoba kialakítása egy káddal és két zuhanyzóval.

A gondozottak, a hozzátartozók és a község lakossága előtt is a kegyeleti gondoskodás elmélyítése érdekében a temetések ünnepélyesebbé tételére halottaskocsi vétele.

Az otthon gazdasági udvarának rendezése, épületek, istállók rendbe hozása és a két vagonos kukoricagóré építése.

Külön fejezetet igényel az intézetvezető szolgálati lakásának és az irodák létesítésére felhasznált épületrész ügye. Mindinkább előtérbe került az intézetvezető helyben lakásának a biztosítása. Erre a célra az otthon északi oldalán levő Lechner Ödön által tervezett „Kerti pavilont” vették tervbe. Az épületnek a sorsa hosszabb vita tárgyát képezte, amennyiben, mint építészeti érték – feltétlenül idegenforgalmi látványosságul is szolgált. De tudomásul kell venni, hogy korunkban már a község lakossága is felfigyel egy ilyen épületkomplexum sorsának a kezelésére, ha bizonyos okok miatt nem is szólhat bele. Az átalakítási ügygel a sajtó is foglalkozott. Annál is inkább meglepetésül szolgált, hogy korunk építészeti, tervezési fejlettsége mellett nem mentették át a – belső átépítési lehetőségek mellett – a külső lechneri építményt. Szerintünk a lechneri keretbe helyezett szolgálati lakás és irodák az otthonnak teljesen épen maradt lechneri tömbjével, csak még értékesebbé tették volna az intézet művészi állagát (lásd a somberekai szociális otthonnál az épület építészeti állagának a fenntartása).

Az otthonnak szerves kiegészítő része a park. Kétszintű megoldásával, az alacsonyabb területén levő szigetet körülölelő tavacskájával, értékes és ritka ősfaival, omladozó, román stílusú kápolnájával, csobogó szökőkútjával nemcsak a gondozottaknak nyújt felüdülő, idegnyugtató pihenést, de varázsos hatása alól a látogató sem vonhatja ki magát. Az előző fejezetben már említettük a parknak a háború utáni siralmas állapotát. Éppen ezért a Járási Tanács V.B. Járási Egészségügyi Csoport, valamint az otthon vezetősége minden dicséretet megérdemelt azért a sok törődést igénylő munkáért, amelyet a park helyreállítására végez. Különösen nagy munkát vállaltak a teljesen eliszaposodott tó kitisztításával. Új híddal kötötték össze a partot a szigettel. A főkapu mellett kedves ki kapuházacskát építettek. Örvendetes, hogy a valamikor messze híres díszpark fokról-fokra kapja vissza régi szépségét.

Sajnálatos, hogy a parkban levő 1906-ban épült kápolna a teljes romosodás útjára került. Csak megjegyezzük, hogy tervezője az új pécsi székesegyház építési mun-

kálatainak neves vezetője, tervező társa: Kirstein Ágoston bécsi, európai híró építésztervező.

6. Az intézet mellett működő mezőgazdasági részleg

A Szociális Otthon ellátásának segítésére a helybeli Zrínyi Tsz-el való megállapodás alapján, – a tulajdonjog változatlanul való hagyása mellett – 17 kat. hold és 937 négyszögöl területet juttattak az otthon kezelésébe. A mezőgazdasági termelés seréshizlalás beállítását is lehetővé tette.

Mind a mezőgazdasági, mint pedig a sertésgondozási munkában a gondozottak is segédkeztek. Ez a segítő munka szerves része az otthon gondozási módszerének, amennyiben a munkát mint orvosi, gyógyító munkaterápiás kezelést alkalmazza. A munka nemcsak szerény keresetet biztosít, hanem a gondozottban megerősíti értékének tudatát, a társadalom részére való szükségességét.

„Tudományosan igazolt tény ugyanis, hogy a rendszeres tevékenység lassítja az öregedés folyamatát. Mindig tevékenykedjék az idő ember.”

7. Az otthon dolgozóinak közösségi kapcsolatai

10 éve kezdte meg munkáját a Szociális Otthon Mozsgón, ez önmagában is kis jubileum. Tevékenységében nem zárkozhatott el a község életétől, hiszen mindennapjai is a község színe előtt folynak, ezt a falu főutcájában levő helyzete is kiemeli. Dolgozóit a községből alkalmazza, gondozottjainak mindennapjai – különösen parkbeli pihenésük, sétáik alkalmával – mindenki előtt történnek. Hovatovább rokoni kapcsolatok is keletkeznek a helybeli gondozottak révén. Az otthonot mindezek a tények lassan a község szerves részévé teszik. Helyi tanácsi választások alkalmával külön körzetet alkot, külön képviselővel. Az otthon vezetője meghívást kap a helyi ügyeket tárgyaló értekezletekre, az ünnepségekre. Dolgozói közül ketten vezetőségi tagjai a helyi Szakmaközi Bizottságnak. Az intézetet a község kezdi sajátjának is tekinteni.

50 éve temették el a „Maradt-völgyből” éneklő Bábi nénit, s az akkori szociálpolitika emlékekeként nemzedékekre visszamaradt „Menyhárt-lukjából” Gábor Menyhértet. Az összeomlott „Szegényházat” benőtte a fű, a falba vájt két lyukszerű mélyedést eltakarja a leomló folyondár. Használatuk óta félévszázad pergett le az idő óráján.

A jelen szerény munka a járás szociális fejlődését bemutató sokszínű mozaikkép összeállításához óhajtott segítséget nyújtani.

Mozsgó, 1970.

Források jegyzéke

1. A Szigetváron megjelent korabeli Délvidék és Új Délsomogy, valamint a Kaposváron megjelent Új Somogy című újságok idevonatkozó híradásai, cikk-kivonatai.
2. Sárkány Rezső intézetvezető és Németh András intézeti főkönyvelő adatközlései.
3. Kismarty-Lechner Jenő: Lechner Ödön. 48–49. o.

4. Dercsényi Balázs: A pécsi székesegyház. 24–25. o.
5. Kiss János, Freifogl István és Modenszieder Lajosné mozsgói lakosok szíves közlései.
6. Szerzőnek Mozsgó történetével kapcsolatos több évtizede gyűjtött jegyzetei, fényképei, térképei.

A fényképek elkészítéséért külön köszönet illeti Takács József mozsgói lakost, Németh Endre szociális otthoni főkönyvelőt és Bencsik Zoltán szigetvári lakost.

Függelék

I. A mozsgói Szociális Otthon dolgozói, 1969. év

Intézetvezető: Sárkány Rezső, *vezető könyvelő:* Németh András

Az adminisztráció dolgozói: Marincsák György s.gondnok, Cvik Margit élelmezésvezető, Percz László s.gondnok

Intézeti orvos: Dr. Gyenis Sándor körzeti orvos³⁶

Ápoló személyzet: Bécs Istvánné főnővér, Balázs Mária ápolónő, Nagy Mária ápolónő, Derjanecz Istvánné gondozónő, Ihász Józsefné gondozónő, Bakonyi Ilona szociális nővér, Kováts Kinga gondozónő, Hajdu Istvánné gondozónő, Szarvas Istvánné gondozónő, Binder Ferencné gondozónő

Takarítók: Gyurkó Sándorné

Konyhai személyzet: Hegedüs Józsefné főszakács, Kovács Józsefné konyhalány, Kiss Jánosné konyhalány, Lénárt Kálmánné konyhalány

Kőműves szakmunkás: Matus Géza

Betanított munkás: Horváth Erzsébet, Módenszieder Jánosné

Sertésgondozó: állás pillanatnyilag betöltetlen

Kályhafűtő: Vas Sándorné

37 27. sz. függelék Dr. Gyenis Sándor orvos és a nővérek

A MOZSGÓI ÖNKÉNTES TÚZOLTÓTESTÜLET NYOLCVAN ÉVE³⁸

„Én ... ünnepélyesen fogadom, hogy Mozsgó község tűzoltótestületének hűséges tagja leszek. A tűzoltótestület alapszabályában megjelölt és önként vállalt feladatokat minden körülmények között, a legjobb tudásom szerint, híven és becsülettel végrehajtom.

A tűzoltóság becsületét és jó hírnevét megőrzőm...”

(Részlet a tűzoltók ünnepélyes fogadalmából)

A tűz az emberiség történetében egyike a legrettegettebb elemi csapásoknak. A tőle való félelem még a népi szójátékban is kifejezést kapott, amikor azzal figyelmezteti a gyermeket, vagy szeretett barátot az esetleges veszedelemtől: „Óvakodj tőle, mint a tűztől.” Nem véletlen, hogy a vallási ideológia is a pokol tűzével fenyegeti az embert.

Természetes tehát, hogy a tűz pusztítása elleni védekezés egykorú az emberiség történetével. Tudjuk, hogy a házra röpcent „vörös kakas”, a tüzet jelző félrevert harang félelmes kongása megmozgat minden épkézláb embert. Öreg, fiatal, férfi, asszony rohan a veszedelem megfékezésére. A tűzkárok elleni védekezés módját illetően idők folyamán a közületek fontos és kötelező szabályokat, rendeleteket hoztak. Így olvassuk Somogy vármegye történetében: „1772-ben elrendelte a vármegye, hogy a falvakban a tűz tovaterjedésének a megakadályozására a házak elé fákat kell ültetni. 1775-ben pedig községi tűzoltási szabályrendeletet alkotott.”

A tűz megakadályozására, tovaterjedésének a megállítására minden háznál az udvarokon ott kellett állnia a vízzel telt hordóknak, hosszúnyelű csákánynak, csáklának és zsúpszalmából, vagy kukoricahéjából készített pemetnek. A II. világháború szörnyű légiharcai pedig szigorú intézkedésekre készítették a hatóságokat a padlások lomtalanításának végrehajtása ügyében. A tűz oltásának az azonnali megkezdéséhez a padlásokon homokot, kapát, vizet kellett készenlétben tartani.

Gárdonyi Géza „Egri csillagok” című regényében örök emléket állít a törökökben rémületet keltő, tűzszerszámokat gyártó Bornemissza Gergelynek, de ugyanakkor Dobó Istvánnak a várban keletkező tűz oltásának a megszervezéséről is olvashatunk.

Oklevelek, évszázados megfakult egyesületi zászlók s emlékek bizonyítják az egyes városok céhei mellett a tűzoltók létezését is. Tudjuk, hogy május 4-én „Flórián” napján tartották nagy ünnepüket. Mai értelemben vett szervezett tűzvédelemről, képzett tűzoltóságról hazánkban azonban csak mintegy 100 évre visszamenően beszélhetünk.

38 Nyomtatásban megjelent. Lengyeltóti János: A mozsgói önkéntes tűzoltótestület nyolcvan éve. Szerkesztő: Békés Sándor. Mozsgó: [Községi Tanács], 1971. 28. p.

A magyar tűzoltóság megszervezése

A Mozsgói Tűzoltó Egylet megalakulását kutatva nem hagyhatjuk megemlékezés nélkül a magyar önkéntes tűzoltóegyesületi mozgalom nagy szervezőjének, Széchenyi Ödönnek a munkásságát.

Széchenyi Ödön 1839. december 14-én született Pozsonyban. Tanulmányait a szülői házban végezte, s nagy hajlandósággal viseltetett a gépészet és hajózás iránt. Megszerezte az I. osztályú hajóskapitányi oklevelet. Beutazta szinte egész Európát. Tapasztalatait később sok sikeres munkában érvényesítette.

Élete legeredményesebb munkája 1863-ban a fővárosi tűzoltóság megalapítása volt. Lelkes munkája révén az új szervezetet olyan színvonalra emelte, hogy Európa fővárosai példaként tekintették. Legnagyobb elismerés akkor érte, amikor a török birodalom részéről meghívást kapott Konstantinápoly tűzvédelmének a megszervezésére. A tűzország és tűzjelző szolgálat pontos működése révén a kétezer éves, zsúfolt településű Konstantinápolyt sújtó gyakori pusztító tűzvészek száma olyan feltűnő mértékben csökkent, hogy Széchenyi Ödön neve a török fővárosban fogalom lett.

A budapesti tűzoltóság példája nyomán városainkban egymás után kerülnek megszervezésre az Önkéntes Tűzoltó Egyletek. A kisebb településeken, falvakban azonban az új mozgalom még nem talál otthonra. A nép – ősi természeténél fogva – még csak ismerkedik az új dologgal. Ebben az időben repül fel Mozsgó akkori főutcájának a házaira a „vörös kakas”. A megrendítő eseményt *Czapf Gottfrid* akkori plébános leírásából közöljük.

„Augusztus 15-én, midőn a mosgói hívek majdnem ájtaltjában Turbékra voltak ájtatoskodni, a Bold. Szűz Mária búcsú szent helyére – az urasági kocsmában vétkes gondatlanság, „részeg vidéki búcsújárok” által tűz támadott, mely az éppen akkor keletkezett dühös forgószelel segítségével 25 házat a melléképületekkel együtt elhamvasztott – a szegény hívek összes vagyonukat úm. házaikat, bútoraikat, gabonáikat, takarmányaikat stb. elhamvasztva találták. A jajveszékelés és nyomorúság iszonyú volt! Földig légttek a szegény emberek. A szomszéd falubeli-ek által hordott sok víz és oltás dacára még negyed nap is lángolt a tűz. A levertség és kétségbeesés kifejezései minden arcon láthatók valának. Az első ínség enyhítésére – mert többnyire egy árva kenyérük sem maradt – a ruhane-műekből pedig a rajtok valón kívül mind elégett – Tettes Biedermann Gusztáv úr minden megégett gazdának 50 Pengő Ft-ot és három mérő kétszeres gabonát nagylelkűen ajándékozott mely nemes tethhez kommentár nem szükséges.”

Az 1857-ben „urasági kocsmának” nevezett épület a mai Mátyás király utcai 9. számú ház. A valamikori egy telek ma két részből áll. A kocma a mai Gróti József tulajdonát képező átalakított lakóház, míg a Gelencsér János-féle ház melléképület volt. Az előtte álló kis szikvízüzemet, majd csendőrpihenőt az új tulajdonos lebontotta.

Délre nem terjedt a tűz, mert szomszédságában csak a mai iskolai igazgatói lakás épülete állt, amely akkor egy tantermes iskola is volt. A kocsmától északra húzódó utca házai nagyobb részükben zsúpfedelűek voltak. Így a forró nyárban kiszáradt tetők a forgószelel tüzes pernye szikráitól pillanatok alatt lángra lobbantak. Ha ehhez hozzátevéssük az akkori idők turbéki Nagyasszony napi búcsúját, amelyre a környék népe nagy tömegben ment, s idehaza csak az öregje maradt, érthető a veszély nagysága. Tetézte a veszedelmet, hogy a Fő utca – lévén a község dombgerincében – alig egy-két kúttal rendelkezett. A főutcaiak a vizet a keleti – ma Pozsonyi utcának nevezett Alsó utcából hordták vállfákon még a század elején is, a tűz szinte gátlástalanul tombolhatott. Szervezett, mai értelemben vett szakirányítású, egyéneiben is képzett tűzoltó szervezet nem volt. Megfelelő felszerelés hiányában az oltási munkákat minden jó szándékú segítség mellett fejvesztett kapkodás, a károsultak kétségbeesett jajgatása kísérte.

Így érthető a több napig tartó égés, s az utca szinte teljes pusztulása.

A tűz után megváltozott az utca képe. Az ősi, gerendatalpas, szalmatetős házakat cseréptető épületek váltották fel. Mindössze három tölgygerendás és szalmatetős ház maradt csak meg. Az ötvenes évek közepén ezek is lebontásra kerültek, hogy helyet adjanak a mai tömegtípusú lakásformáknak.

A nagy pusztulást enyhítette, hogy a szalmatetőket gyorsan le lehetett dönteni. Így pár erősebb falazatú és építésű épület épen maradt, csak új tetőzetet kellett fölépíteni. Ennek a ténynek köszönhető egy-két régi, kiemelkedően szép formájú tornácos ház megmaradása. Ritka szép példái a XVIII. századbéli megmaradt tornácos falusi házaknak a Mátyás király utcában a Farkas János-féle és a Kiss István-féle házak. Ezeknek a házformáknak eredetijeit – mivel a két ún. Alsó utcákat a tűz nem érintette – a mai Kiss János-, Visnyai Károly- és Fenyőssi Vendel-féle épületek mutatják.

Czapf Gottfrid plébános idézett feljegyzésében utal arra, hogy a szomszéd falubeliek által hordott sok víz és oltás dacára még negyed nap is lángolt a tűz. Ma a szervezett tűzoltóság létezése, szakszerű gyors munkája, a technikai felszerelések mindig nagyobb mérvű tökéletesítése folytán bizonyosra vehetjük, hogy a mozsgói tüzeset ilyen mérvű tovaterjedését megakadályozták volna.

A Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet megszervezése

A Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet megszervezése adatait kutatva természetesnek vettük a mintegy 100 évvel ezelőtti faluégés leírását. Mint tényadat – bizonyosra vehető –, hogy erkölcsi hatásában az akkori felnőttekben késő öregségükig tartó emlékeztető lett, míg a gyermekekben a pusztulás élménye lélektani segítő tényezőként hatott felnőtt korukban a megszervezésre kerülő Tűzoltó Egylet alapításában.

Széchenyi Ödön életrajzában olvassuk, hogy Törökországban szervezi a tűzvédelmet. Mi az oka annak, hogy Magyarországon a falvakban, így Mozsgón is egy

emberöltőnek kellett elmúlnia az Önkéntes Tűzoltó Egylet megalakulásáig? Mik voltak a szervezés akadályozó tényezői?

Az okokat kutatva Mozsgó akkori társadalmi szerkezetét kell ismernünk. Az ősi, Árpád-kori településű Mozsgónak a török kiűzése utáni évszázada szorosan összefügg a hatalmas vagyonú Batthyány-család történetével. A bécsi udvar Batthyány Ádám (II.) főgenerális és horvát bánnak 85 000 forint fizetésével volt adósa. Az akkori bevett szokás szerint – mert Magyarországon mindig volt adományozható birtok –, I. Lipót császár az akkori óriás értéket kitevő adósságot a volt baranyai „Zrínyi-birtokok” mellett a Somogy megyében fekvő Mozsgó uradalommal törlesztette. Ez az uradalom tíz helységgel és nyolc pusztával együtt 40 367 holdat foglalt magában.

Mozsgó, mint a somogyi Batthyány-birtokok központja, hamarosan kastélyos, templomos, iskolás, úriszéki község lett. Ha a hatalmas vagyonú család nem is lakott helyben, jószágigazgatói, gazdasági tisztjei, plébánosa a község társadalmának felső lépcsőjén helyezkedtek el.

A község benépesítése folytán a lakosságot három csoportba sorolhatjuk: a feltűnően nagyszámú iparosok (kovács, bognár, szíjgyártó, gelencsér, takács), a kocsmabérlő, hentességgel és kereskedéssel foglalkozó zsidóság, valamint a földművelő parasztság. A parasztságnál meg kell különböztetnünk a szabadnak települt, saját földdel és állami támogatással rendelkező németiséget, a jobbágyi sorban, de különböző nagyságú telekkel rendelkező magyar és horvát ajkú jobbágyságot, és a különböző okok folytán kóborló, vándorló, helyét változtató, falu szélén éppen csak meghúzódó nincstelen zsellérséget.

A jobbágyok több esetben folyamodnak Bécsbe, Mária Teréziához a rájuk nehezedő úrbéri terhek enyhítése érdekében. A Batthyány-család és Mozsgó kapcsolatában az 1848-as szabadságharc hoz fontos változást. Batthyány Kázmér, aki a szabadságharcban mint Baranya mozgósítási kormánybiztosa, majd mint miniszter tevékenyen részt vett, a világosi fegyverletétel után bujdosásra kényszerült, míg végül is Párizsban telepedett meg. Haynau rémuralma idején Batthyány Kázmért halálra ítélték, s Pesten az Új-Épületben „In effigie” fel is akasztották egy névtáblás szalmabábú képében. A mozsgói részbirtokos szabadságharcost vagyonek Kobzásra is ítélték. A súlyos adósságokkal terhelt birtok ekkor vétel útján – mintegy 1 000 000 forintnyi hatalmas összegért – a bécsi Biedermann bankárcsalád tulajdonába került.

Az 1848-as szabadságharc a jobbágyot felszabadította sok évszázados elnyomásából. Mindenki szabad és egyenlő jogú polgára lett a hazának. A hatalom tényleges gyakorlása azonban továbbra is a vagyonos osztály kezében maradt. Mozsgó társadalmi összetételében a társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyulásában 1848 jobbágyfelszabadítása nem sok változást hozott. A kastélyba beköltöző új uraságot körülvette a jogait, hatalmát, jövedelmét védő új uradalmi tiszték, ispánok, pusztagazdák hada. Az iparosok tőke hiányában örültek, hogy továbbra is megmaradhattak az uradalom szolgálatában. A most már szabadnak mondott parasztság kellő számú igavonó állat hiányában, a mezőgazdasági eszközök korszerűtlensége folytán, a tulajdonába került föld, ház, szőlő ingatlanok adója és a község által rárótt közterhek nyomása alatt szabadságát alig vette észre. A nincstelen, falu végén meg-

húzódó zsellér, megélhetése biztosítására vagy a városba ment gyári munkásnak, vagy kénytelen volt munkáért folyamodni az urasághoz, esetleg a módosabb telkes gazdákhöz. Ezekben az évtizedekben alakult ki a gyárak körül, a városok peremén, a nincstelen ipari proletár-réteg, a falvakban pedig a modern kor új mezőgazdasági jobbágysága: a cselédség.

A városi dolgozók, kereskedők, iparosok, munkások érzik az 1848-as jogokból való kisemmizettségüket, s egyre-másra alakítanak olvasóköroket, egyleteket, segélyező egyesületeket. Később ezekből lesznek a munkásmozgalom sejtjei. Így sorakoznak fel a városokban az egyesületek mellé az alakuló Önkéntes Tűzoltó Egyletek is. A falvakban – így Mozsgón is –, ahol a földművesség alkotja a lakosság zömét, s ahol a munkafolyamat „látástól vakulásig” tart, ki ér rá egyesületekbe járni? Ezért érthető, hogy a birtokunkban lévő iratok szerint a Mozsgón ebben az időben alapított két egyesületnek – a Mozsgói Olvasó Egyletnek és a Mozsgói Temetkezési Egyletnek – alapítói és tagjai a helyi iparosok.

Mint késleltető okot, a következő kérdést is feltehetjük: Ki alakítsa, ki szervezze meg az Önkéntes Tűzoltó Egyletet? Az akkori gazdatiszti-kar, mint a megmaradt nagybirtok s vele együtt a nagybirtokosság érdekeinek a kiszolgálója, a faluban az úr jogainak, hatalmának a képviselője, erre a munkára nem vállalkozott. Hiszen az alakítandó egyletben bizonyos fokú demokráciának kell érvényesülnie, emberileg is közelebb kell kerülni a tagsághoz. Az alakítandó egyletben az esetleges cseléd-tagnak olyan emberi magatartása, bátorsága, erkölcsi értéke kerülhet felszínre, amely hátrányosan hathat a vezetőre. Az orvos, gyógyszerész falun olyan magas képzettséggel rendelkezett, ehhez munkakörével együtt járó elfoglaltságára is hivatkozott, hogy a szervezésnél számításba sem jöhetett. A tanító?...A falu társadalmi fokmérőjén a „0” fokon fagyoskodott. Iskolai munkájában elvárták tőle a legmagasabb szintű munkát, mert a gyermekek szellemi érvényesülése függött tőle, de a falu társadalmi és közéletében szerephez alig jutott.

Széchenyi Ödön kezdeményezése azonban annyira korkövetelmény lett, hogy a negyedszázadához közeledő önkéntes tűzoltó egyleti mozgalom továbbfejlesztését közigazgatási feladattá tették. Így vették át a falvakban a szervezés munkáját a jegyzők. A közhivatalok létesítéséért abban az időben a községek között nagy versengés folyt. Különösen az uradalmi központok vetettek minden összeköttetést latba az államhatalom kéznél levősége érdekében. Így érthető a szigetvári járás körjegyzőségi székhelyeinek a kialakítása. Természetes, hogy a régi Úriszéki bíráskodási központú és tekintélyes uradalmi székhelyű Mozsgó elsők között kapott jegyzőséget.

A jegyzőség 1888-ban alakult meg és 1889-ben körjegyzőséggé szervezték. Mozsgónak a járásban elfoglalt helyzetéről érdekes összehasonlításként szolgál egy 1904-ből való körjegyzőségi adózási kimutatás.

Mozsgó adózói	1430 fő
Somogy-Apáti	720 fő
Drávafok	684 fő
Görösgal	601 fő
Szt. László	562 fő

Somogyhárság	553 fő
Gyöngyösmellék	524 fő
Németlad	359 fő
Teklafalu	343 fő

A számadatok világosan mutatják, hogy Mozsgó – Szigetvár, a járás székhelye után – a községek között a legjelentősebb település volt. Az is köztudomású volt, hogy a szinte összefüggő tömböt képező 40 000 holdnyi Biedermann-birtok tulajdonosai: a Szigetvártól délre fekvő szentegáti és az északi központú mozsgói Biedermann-testvérek között szinte versengés volt a járásban és a megyében való érdemi elismertetésért. Ez a versengés több esetben közérdekű támogatást eredményezett. Ilyen eredmény volt 1883-ban a szigetvári Önkéntes Tűzoltó Egylet megalakulása Salamon Béla akkori gyógyszerész szervezésében. Főparancsnoka Vargha Sándor jegyző lett. A szigetvári példa is mutatta, hogy a tűzoltóságnak a kézbentartását a közigazgatás fontos feladatnak tartotta. Ez a magyarázata annak, hogy a szervezet elsődlegesen a jegyzőségi székhelyeken alakult meg.

A mozsgói jegyzőség első vezetője *Lejthényi Kálmán* volt. Egykorú lakosok visszaemlékezése szerint népszerű, közbecsülésnek örvendő szakemberként ismerték. Sokat harcolt a község jogaiért az uradalommal szemben. Érdekes, hogy komoly küzdelmet folytatott az akkori egyházi jellegű iskola községesítése érdekében. Jegyzősége idején szervezték meg a körorvosi állást, alapították a gyógyszertert, a postát és a mai iskola alapépítményét képező új, két tantermes, községesített iskolát. A járás központjában létesített Tűzoltó Egylet kötelező például szolgált a többi községeknek. Bizonyosra vesszük, hogy a körjegyzők, községi bírók, s elsősorban a járás főszolgabírója mindent elkövettek a példa gyakorlati valóra váltására.

Sajnos, a Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet szervezési munkájával kapcsolatosan írásbeli anyag a községben egyáltalában nem áll rendelkezésünkre.

Testületünk „őstörténetével” kapcsolatban mindössze a következő dokumentumokat sikerült fellelni.

A Somogy Megyei Levéltár „Tárgymutató az I–IV. sz. iktatóhoz” c. kötetben 4190/1891. iktatószám alatt a következő bejegyzés olvasható:

<i>Ügydarab tartalma</i>	<i>Beadványi szám</i>	<i>Irattári szám</i>
<i>Mozsgó község tűzoltói szabályrendelete</i>	31 551	1891/410 9

Visszaforogva az idő kerekét, fenti adatok azt mutatják: Mozsgón 1891-ben képviselőtestületi gyűlésen a Tűzoltó Egylet megalakításával foglalkoztak. Ismertették annak szabályzatát. A képviselőtestület a szabályzatot elfogadta, s a határozatot jóváhagyásra a vármegyéhez megküldte. A Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet alapítási időpontjául tehát 1891. év tekintendő. Jelen 1971. év az alakulásnak 80. évfordulója.

Percz János mozsgói lakos elbeszélése szerint 1891-ben nagyobb tűzeset volt a

faluban. Dédapjától fennmaradt hagyomány szerint mai lakásuk déli szomszédjának a kertjében kigyulladt a szalmakazal s a nyári forróságban a tűz hamarosan átterjedt a szomszédos épületekre is. Így égett le az ő házuk is.

Nem tudjuk, hogy az újabb tüzeset a fent idézett képviselőtestületi gyűlés előtt vagy után történt-e, de feltételezhetjük, hogy az eset erkölcsi hatásával nagy segítségére volt a Tűzoltó Egylet alakulását szorgalmazóknak.

A 80. évforduló alkalmával nem feledkeztünk meg Lejthényi Kálmán, Mozsgó község első körjegyzőjének, a Tűzoltó Egylet szervezése ügyében végzett munkájáról. A testület első parancsnoka is ő volt. Ez az emlékezés a régi temetőben levő sírjára legyen szerény csokor.

A Tűzoltó Egylet fejlődése

Visszaemlékezések szerint a megalakult tűzoltó egylet részére a képviselőtestület felszerelést is vásárolt. Ez a felszerelés az akkori technikai viszonyok között is a legegyszerűbb tárgyakból állt. Egy egyszerű fecskendő és egy vizes lajt, létra, pár csákány, valamint vödör és lapát. Az elhelyezésre raktárról kellett gondoskodni, s így jelölték ki a templomtér északkeleti sarkát. Az első szertár deszkából készített fél-szerszerű helyiség volt, melynek ajtaját állandóan nyitva tartották. Az építmény észak-dél irányú volt. A deszkafél-szer nem sokáig állta az idő viszontagságait, de a felszerelések biztonságának sem felelt meg. A képviselőtestület a düledező faalkotmány helyére téglapavilon emeltetett. A helyiséget az első világháború után megnagyobbították. Ez a ma is meglévő kelet-nyugat irányú épület mintegy ötven évig szolgált a Tűzoltó Egylet anyagának az őrzését. Időközben a felszerelést is bővítették, s a lajthoz és egyszerű fecskendőhöz kocsifecskendőt szereztek be.

Az egylet szervezésénél és működésénél nehézségek lehettek, mert a képviselőtestület fennmaradt jegyzőkönyveinek II. kötetében újól foglalkoznak a tűzoltó egylet szabályrendeletével.

„Jegyzőkönyv. Felvétel Mozsgón, 1897. július 20-án a községi képviselőtestület által tartott rendes közgyűlés alkalmával. Jelen voltak. Kisfűlöp József bíró, Mester János, Mester József, Rusz Sándor, Kisgyura Lajos, Kiss Mátyás, Tankovits Lajos, Horváth József, Borsos András, Jung Péter, Stecher Márton képviselők, Lejthényi Kálmán körjegyző. Körjegyző előterjeszti a község tűzrendtartási szabályrendelet-tervezetet. Határozat. 13/sz. Ezen szabályrendelet-tervezet tételről-tételre egész terjedelmében felolvastatván, egyhangú határozattal elfogadott, és szabályrendeleti erőre emeltetett.

*Lejthényi Kálmán
kijő*

*Kisfűlöp József
bíró*

Hitelesítjük: Horváth Vendel esküdt, Kisgyura István esküdt.”

Talán nem tévedtünk, ha azt állítjuk, hogy a tűzoldó egyeslet anyagi ügyeivel lehet-
tek gondok, amennyiben ezután a közgyűlés után találkozunk már folytatólagosan
a tűzoltóalap tétéleivel.

Tűzoltóalap:

1897-ben	26,19 Ft
1900-ban	28,81 Ft
1902-ben	43,29 Ft
1903-ban	66,14 Ft
1904-ben	68,96 Ft

Akárhogy is igyekszünk összehasonlítást tenni a „régí, jó békeévek” koronaérté-
kelésével, a feltüntetett összegek mindenképpen kis értéktételeket mutatnak.

A XIX. század végén tehát három egyesülete volt Mozsgónak: Olvasó Egyeslet, Te-
metkezési Egyeslet, Önkéntes Tűzoltó Egyeslet. Az első kettőnek a tagságát főleg a nagy-
számú iparosság és az „intelligencia” adta. Ezek akkor ún. „úri egyesületek” voltak.
Tagjainak a templomban külön helyük volt, temetéseken zászlót, díszlámpákat kap-
tak. Ezekkel szemben a Tűzoltó Egyesletben, ha a szerencsétlenség úgy hozta, komoly,
fáradtságos, áldozatos munkát kellett végezni. Ide a férfiak erejére volt szükség. Ide
valóban mindenki beléphetett, aki átértézte az egyeslet erkölcsi fontosságát. Természe-
tes tehát, hogy a megalakult egyesületek, együttes, külső megjelenésükre is gondot
fordítottak. A díszegyenruhás, zenekaros tűzoltó egyesletek hamarosan a társadalmi
ünnepi kivonulások megkülönböztetett, díszes, szervezett, elmaradhatatlan alaku-
latai lettek. A Szigetvárt környező falvak tűzoltói csakhamar észrevették, hogy amíg
a járás székhelyének tűzoltói ünnepi kivonulásokon díszruhában feszítenek, a köz-
ségek alakulatai bizony saját öltözetük sokféleségében szerénykednek.

Dicsőséges esztendő – 1896 a magyarság haza-alapításának 1000 éves jubileuma
– virradt az országra. Elfogadható, hogy ennek az ünnepi évnek a hatása is befolyá-
solta a földbirtokost a tűzoltó egyesletnek egyenruhával történő megajándékozására.

Kiss János 78 éves mozsgói lakos, volt tűzoltó alparancsnok elbeszélése szerint az
egyenruha a következőkből állott: természetes színű lenvászon (zsávoly) nadrág,
kék és fehér csíkos blúz (zubzony), a derékon fekete-piros csíkos, arasznyi széles öv,
fekete, lapos, siltes (ellenzős), jelvényes sapka. A ruházathoz némelyek csákányt,
mások kötelet kaptak.

Elbeszélés szerint az egyenruhában ünnepek alkalmával vonultak ki. A ruhát
minden tűzoltó otthon tartotta. Ebből aztán baj lett, mert a tagok a ruhát hétköz-
napokon, munkában is használták. Így a ruha több tagnál hamarosan elrongyoló-
dott. Kár volt pedig, mert a gyerekek különösen szerették nézni a díszesen, katoná-
san felvonuló tűzoltókat. Kiss János elbeszéléséhez hozzáfűzhetjük: az először
ajándékozott egyenruha tönkremenése után nem is lett többet a tűzoltóknak dísz-
ruhájuk.

Mozsgón az időnként adódó gyakorlatokon és netán tüzeseteken kívül az egyen-
ruhában való kivonuláshoz nem sok alkalom volt. A nemzeti színű, kokárdás már-
cius 15-e, a gyászos október 6-a, a király névnapja stb. falun nem okozott különös

rendezési feladatot. Az első világháborút követő nemzeti ünneplések sorozata, s jelen korunk szervezett kivonulásai falun ismeretlenek voltak. Ez az akkori uralkodó réteg politikai gondolkodására is jellemző. „A nép csak dolgozzon, mi majd ünneplünk.”

Érdekes, hogy a tűzoltó egyesület mint szervezet, Mozságon az egyházi jellegű ünnepségekre sem vonult ki, pedig abban az időben a tűzoltók díszelgése a vallási megmozdulások elmaradhatatlan dísztartozéka volt. A mozsági tűzoltó egyesület díszruhas kivonulására az idősebb emberek egyetlen alkalomra emlékeznek: a földesúr temetése alkalmával a szigetvári – egyesületi zászlóval, római sisakosan büszkélkedő – egyesület mellett ott szerénykedtek a mozsági zásolyruhás tűzoltók is.

Természetesnek vehető, hogy úgy a helyi, mint a környező tűzesetek megfékezésében a mozsági tűzoltók is részt vettek. Az idősebb mozságiak emlékezetében az elmúlt félévszázad legnagyobb mozsági tűzesete, a kastély égése maradt meg.

1917. februárjában³⁹ az egyik éjszaka tűzre verték félre a harangot. A méreteiben tágas, építészeti stílusában művészi, berendezésében ma alig becsülhető épület tetőzete gyulladt meg. A hatalmas épület tetőszerkezete kapott lángra, a későbbi vizsgálatok szerint elektromos rövidzárlat folytán. Az álmukból riasztott lakók első rémületükben az ablakokon ugráltak ki. Az összecsiszódott falusiak fejvesztetten kapkodtak a folyosókon, termes szobákban a menteni való holmik után. Mivel a szobák mennyezetét és falazatát értékes faborítás alkotta, a tűz hamarosan elterjedt a helyiségekbe. A tűz oltását megnehezítette a padlástérben felhalmozott tűzijátékanyagok állandó robbanása, sistergő pattogása.

A Mozsági Tűzoltó Egyesület alig negyedszázados fennállás után tehát komoly feladathoz jutott. A szigetvári, jobban felszerelt és képzettebb tűzoltóság megérkezéséig hősiiesen küzdött a tűz megfékezése érdekében, ennek köszönhető, hogy a veszedelem nagyságához mérten a belső értékekből viszonylag jelentős mennyiséget megmenthettek.

A szerencsétlen eset érdekessége, hogy Mozságon ez volt az első elektromos rövidzárlat okozta tűzeset.

A kastély tűzoltási munkálatai sok szakmai tanulságot szolgáltatottak. A község vezetői, s maguk a tűzoltók is belátták, hogy az eddigi kiképzési gyakorlatok baráti, sógor-koma szinten való végrehajtása nem folytatható. A gyakorlati képzésben való pontos részvétel és a parancsok maradéktalan végrehajtása erkölcsileg, fegyelmileg kötetendő. Így adódott, hogy parancsnokul katonaviselt embert választottak *Mester János* személyében, akinek a rendfokozataként – katonai mintára – az „örmester” megkülönböztetést használták. A gyakorlatok a háborúból hazatért volt katonákkal – mint új tagokkal – fegyelmeztetvé váltak. A minden vasárnap tartott gyakorlatok színhelye a falu főtere volt. Ezek a fegyelmeztetten végrehajtott gyakorlatok a szemlélő gyermekekre és ifjúságra nem lebecsülendő erkölcsi nevelő hatást gyakoroltak.

A tűzoltó egyesületekben folyó gyakorlati és elméleti képzést a hivatalos hatóságok sem mellőzhették, s egyre-másra szervezték a magasabb szintű tanfolyamokat. Ilyen

39 Pesti Hírlap tudósítása alapján a helyes dátum 1918. január 21. (összeá.)

tanfolyam elvégzéséről van birtokunkban egy bizonyítvány, melyet az alábbiakban idézünk:

*„Somogyvármegyei Tűzoltószövetség.
654/1927. sz.*

Bizonyítvány

Stecher Mihály, 22 éves Mozsgó községi lakos, az 1927 évben október hó 10-11. napján Kaposváron tartott vármegyei tűzoltótanfolyamon mint hallgató résztvett.

Kelt Kaposváron, 1927 év Október 20.

P. H.

*Farkas Ferenc
Járási tűzr. felügyelő
Tanfolyami előadó*

*Gundy János
Szöv. titkár, vm. tőzr.
felügyelő, tanfolyamparancsnok”*

Az idézett *Bizonyítványból* következtethetjük, hogy a tanfolyamokat parancsnokok részére is megrendezhették.

A kor hozta követelmények mindig újabb szolgálatok beállítását követelik. Így kellett megszervezni nyaranként az állandó napi tűzoltó szolgálatot. A tűzoltó szertárnál a lajtnak mindig vízzel teltnie kellett lennie. A fogattal rendelkező gazdák egyikének a lovaival otthon kellett tartózkodnia, hogy az esetleges tűz alkalmával a fecskendővel a leggyorsabb időn belül a tűz színhelyére érjenek. A második világháború alkalmával ehhez a szolgálathoz a templom tornyában állandó figyelőszolgálatot teljesítő tűzörség járult.

A második világháború kitörésének évfordulója a Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet 50 éves évfordulója is. Ki gondolt azokban az időkben jubileumi ünnepségekre? Pedig a kezdeti kis magból ekkor már jól szervezett, fegyelmezett, szakszerűségében is helytálló egyesület működött. Ifjúsági csapata pedig *Perecz János* parancsnokságával első díjat is nyert.

A jelen eredményei

A második világháborút követő társadalmi, szellemi, gazdasági földrengés, illetve újjászületés hatását a mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egylet is megérezte. Ebben az építőmunkában megfelelő helyet kapott a szervezetében átalakított tűzoltóság is. Habár jellege változatlan maradt – a testület ma is önkéntesekből áll –, államunk messze-menő anyagiakkal biztosítja a szervezet korszerű fejlesztését.

A tagok ma munkakörük minden szintjén a legkorszerűbb képzésben részesülnek. A vezetőség rendfokozatai nemcsak az egyenruhán ragyogó csillagdíszek, de komoly, szaktudásnak is bizonyítékai. Az újjászervezett Mozsgói Önkéntes Tűzoltó Egyesületben két okmány is bizonyítja a parancsnokok szakmai képesítését.

Patkó József 464/30/1951. számú *Vizsgabizonyítvány* szerint 1951. június 22-én kapott igazolást, mely szerint részt vett a Szigetváron rendezett parancsnoki képzésen. Mint a tanfolyamot végzett parancsnokot a Baranya Megyei Tűzoltó Osztályparancsnokság 131/134–1951. op. sz. iratával 1951. október 11-én törzsőrmesterré nevezi ki.

Modenszieder Lajos jelenlegi tűzoltó parancsnok 1965. ápr. 28-án főtörzsőrmesteri kinevezést nyer, s a birtokában lévő okmány szerint „Ünnepélyes fogadalmat” is kellett tennie 1965. március 6-án.

A testület a tavaszi jó idők beálltával a késő őszi, hideg napok beköszöntéig minden vasárnap gyakorlatozik. Ma a község és állam adományából minden tagnak ízléses, katonai formaruhához hasonló egyenruhája van, amelyet bizonyos elhasználódási idő múltán újjal cserélnek fel. A korszerűtlenné vált tűzoltó felszerelés is felújításra került. Új motorfecskendőt állítottak be, amelyhez még tűzoltófecskendős lajtkocsi járul.

Szükségessé vált a régi tűzoltószertár bővítése is. Mivel a régi épület eldugott helyen állott, hozzáférhetősége sem felelt meg a mai gyors közlekedési igénybevételnek, a tanács végrehajtó bizottsága új tűzoltószertár építését határozta el. Az új épület a gépek tárolására nagyobb és szertár részére kisebb helyiségből áll. A mellette húzódó füves terület a gyakorlatozás céljára kiválóan alkalmas. Modern vonalú formájával a mellette korábban létesített tejszarnokhoz alkalmazkodik. Az új szertár, mint új létesítmény a községbe jövőben egyszerre vonja a figyelmet.

1969-ben elkészült épület 120 000 forintba került. A tűzoltó testület fenntartása ma a község költségvetésében biztosított. Az 1971. évi községi költségvetésben a tűzoltó testület részére biztosított összeg: 45 000 forint.

Jelenleg a mozsgói tűzoltóképzés három csoportban folyik:

I. a férfi tűzoltócsapat

II. a leány tűzoltócsapat

III. kedves színfolt a pár éve létesített úttörő raj.

A képzés eredményének minőségi bemutatása a hatóságok hivatalos ellenőrzésén kívül az évenként rendezett járási bemutatókon történik. Ezek a versenyek érdekességükkel, gyakorlataik változatosságával nemcsak tömegvonzó erővel rendelkeznek, de az elért eredmények sikerélményei nagy erkölcsi öntudattal töltik el a tagokat, s biztosítják a további fegyelmezett munkát.

Nagy kitüntetés érte a Mozsgói Tűzoltó Testületet, amikor a megyei Tűzoltó Parancsnokság a szép fekvésű mozsgói Tinódi-völgyben rendezte meg egész napos ünnepi bemutatóját és versenyt.

Az évi versenyeken a mozsgói tűzoltók több kitüntető helyezést értek el, melyeket számos oklevél és érem igazol.

A Mozgói Önkéntes Tűzoltó Testület tagjai 1971-ben⁴⁰

Parancsnok: Modenszieder Lajos főtörzsőrmester

Tagok:

Bakonyi Sándor	Nagy István
Balogh Attila	Nyulasi Károly
Berta György	Orsós József
ifj. Béres József	Papp János
Bögödei István	Radák Ferenc
Budin Rudolf	Schrenk János
Fabi Imre	Szőnyi János
Gróti József	Tormási László
Kiss György	Viljovác István
Léránt Kálmán	

A leány tűzoltóraj

Balogh Mária	Horváth Mária
Fenyősi Zsuzsanna	Kovács Ferencné
Gróti Ágnes	Kovács Mária
Horváth Erzsébet	Paksi Ilona

Az úttörőraj

Hajdu Béla	Papp József
Hegedüs József	Sziji László
Hubert János	Szőke Tibor
Óri Attila	

Emlékezés régiekre

A 80. évforduló ünnepi hangulatában nem feledkezhetünk meg azokról a volt régi tagokról, akik a ma oly sok kiváló eredménnyel működő Mozgói Tűzoltó Testületnek alapítói, fejlesztői, munkálói voltak. A sorrendiséget a felkutatott emlékezések alapján közöljük.

A volt tűzoltó parancsnokok
Lejthényi Kálmán krjegyző (1891)
Csapó Endre segédjegyző (1904)
Hónig Lajos

40 30. sz. függelék A Mozgói Önkéntes Tűzoltótestület az 1970-es években

Mester János őrmester
Sipár József
Kiss Jánost, mint alparancsnokot említjük
Patkó József
Pomozi Béla
Léránt Kálmán

A volt tagok jegyzéke⁴¹

Boros Ferenc	Kovács István
Farkas János (Lőrinc)	Kovács Ádám
Farkas Mihály	Müller József
Farkas János (II.)	Müller János
Farkas János (III.)	Müller Károly
Forró János	Perecz János
Horváth Károly	Perecz István
Javós Lajos	Pécsi György
Joó Sándor	Slavonics Rudolf
Istvánovits Antal	Schmal József
Kiss István	Städler István
Kiss János	Stecher Ádám
Keresztes János	Tankovics József
Kisfülöp József	Wiszt János
Kisfülöp János	Wiszt József
Kisfülöp István	

A névsor összeállításában csak emlékezésre támaszkodhattunk, de ennek a kis írásnak szerény babérlevelei övezzék azoknak az emlékét is, akiknek a neveit az idő és emberi feledékenység pora előlünk eltakarta.

Utószó

Ez a szerény munka a mozsgói Önkéntes Tűzoltó Testület 80. évfordulójára készült. Adatai nem tartalmaznak világrengető eseményeket. Falunk számára mégis értékes, mert elődeinknek a nagy közönségért hozott áldozatos összefogását bizonyítja.

Szolgálja ez a kis írás a tűzoltóság becsületének és jó hírnevének a fenntartását.

Mindazok akik az adatok összegyűjtésében segítettek, fogadják köszönetemet.

Külön kell említenem Keszthelyi Róbert tűzoltó őrnagy, szigetvári járási tűzoltó parancsnokot, aki a mozsgói Önkéntes Tűzoltó Testület történetének a megírását

41 29. sz. függelék A helyi tűzoltók és a helyi zenekar, 1958 körül

elsődlegesen szorgalmazta, s a munka elkészítését teljes erkölcsi támogatásával segítette.

A Somogy Megyei Levéltár okmányokat bocsátott rendelkezésre.

Pohli János mozsgói és Horváth J. Gyula almamelléki plébánosok a mozsgói „Nagy tűz” korabeli leírását bocsátották rendelkezésemre.

Nádor Mária a szigetvári járási és városi könyvtár dolgozója Széchenyi Ödön életrajzi adatainak a felkutatásában volt segítségemre.

A helyi tanács dolgozói a legújabb idők adataihoz adtak segítséget.

Stecher Mihály, Patkó József, Percz János, Modenszieder Lajos okmányokat adtak.

Kiss János 78 éves mozsgói lakostól sokoldalú, érdekes visszaemlékezéseket gyűjthettem.

Sipár Józseftől, Kiss Györgytől és Ferifogl Istvántól a volt tűzoltók névsorának összeállításához kaptam értékes tájékoztatókat.

Dr. Csánky Dezső: Somogy Vármegye c. műve 492. o.

Németh Béla: Szigetvár története 383. o.

A Batthyány és Biedermann Birtokok adatai korábbi jegyzeteim alapján. Batthyány Kázmérral kapcsolatos adatok korábbi jegyzeteim alapján.

Mozsgó, 1971. február 28.

RÉGI MOZSGÓI HÚSVÉTOK⁴²

A régi húsvéti népszokások sokszínű csokrába Mozsgó is tesz pár szál rezgőfüvet.

Az ünnepre való készülődés a hosszú böjttel kezdődött. Negyven napra még a zsíros főzőedényeket is felvitték a padlásra, ne kísértsék az esendő embert. Húsvétig külön edényekben készítették az olajos ételeket. Messze híres tökmagot „ütöttek” a hoboli Kelemenék.

A húsvét előtti két héten a falu asszonyai meszeltek, mostak. Az „eladó lányok” a házak előtti kiskertet kapálták, gereblyézték az előkíváncsiskodó jácint, tulipán, kulcsvirág részére. A húsvétra kapálatlan kiskert lusta lányt, meszeletlen ház rendetlen asszony felől árulkodott.

A férfiak szereplése a passiózásban csúcsonodott ki. Ez a régi templomi misztériumjátékoknak ma már csak ének formában előadott alakja. Egy-egy jóhangú férfit a szerepneve egész életén végig kísérte mint Pilátusjóska, Evangélistapista vagy Judásgyuri.

A tűznek, mint őselemnek fontos, mágikus szerepe volt az emberiség művelődéstörténetében. Az egyház is tűzszenteléssel kezdi a nagyszombati szertartást. A gyerekek korán reggel elindultak, hónuk alatt a kötelező fadarabbal, mert a szentelt parázzsal kellett meggyújtani otthon a sonkát főző tüzet.

Az asszonyok részére szombat volt a húsvéti ebédre való készület napja. Ekkor kellett a hímes tojásokat is elkészíteni. A festést öreganyáiktól tanult recept szerint végezték. Mozsgón két módját ismerték: a „füvelést” és a viaszkolást.” A festék alapanyaga mindkét munkafolyamathoz a már előre összegyűjtött és cserépfazékban áztatott, főzött vöröshagymahéj volt. A megfőtt tojást különböző növénylevélkékkel borították be, majd vékony – lehetőleg tüll – ruhával körülköztették. Betették a barnára ázott hagymalébe, s pár órai állás után kivették. Mivel a levelek helyén a festék a tojás héját gyengébben fogta meg, így a vörösesharna különböző árnyalatai szép mintázatot adtak.

A viaszkolással készült hímestojásnál a megolvasztott viaszba mártott hegyes pálcikával pont és vonal mintákat rajzoltak a héjra. A hideg festékben a megfagyott viasz helye festetlen maradt, s a letörlés után a fehérén maradt rajz adta a mintát. A tojásokat mindkét festési mód után vékony zsírréteggel fényesítették.

A gyerekek között nagy volt az izgalom. Kicsitől nagyig a templomtéren gyülekeztek. A Jakab-árok partján Patkó János kisbíró ásott akkurátusan. Öreg Radosa esküdt szakszerűen magyarázott. A süldő legények segítőn készségeskedtek. Gráf tanító úr – akit akkor még „Mestör úrnak” neveztek – a templomba parancsolta a gyerekeket, de mire felért a kórusra, a süvölvények nagyobb része újra a Jakab-árok-

42 Gyűjtötte: Lengyeltóti János, művelődési ház igazgató. Kézirat.

nál téblábolt. Két legény akkorra már behelyezte a három vascsövet a kész árkokba. Radosa bácsi fontoskodón mérte ki a három adag puskaport. A gyerekek a tüzet élesztették. A kisbíró betömte a három községi „mozsárágyúba.” Amikor a plébános megjelent a templomajtóban a körmenet megindítására, Patkó János kisbíró az izzóvégű vasdarabot bedugta a mozsárba. A három csőből hatalmas durranással lövellt ki a füst és a láng. Ezt a húsvétköszöntést vasárnap és hétfőn délben megismételték, ugyancsak a két pünkösdi napján.

Az asszonyok húsvét vasárnap kora hajnalban hússzentelőre vitték az élelemmel megrakott kosarakat. Nehogy megártson a nagy evés a hosszú böjt után! Illatos sonka, pirosuló kolbász, főtt tojás, foszlós kenyér, darab kalács, paprika, só, torma várta az áldást. Az asszonyok szinte futva mentek haza, mert azt tartották az utca ügyesének, aki legelőször nyitotta ki a kiskaput. A környező puszták béresasszonyai ezen a hajnalon a kosarakat a harmatos fűre rakták ki. „Miénket a pápa szenteli meg”, tartotta a puszták népének hiedelme. A reggeli első megrágott falatját – sonka, kolbász, tojás, kenyér, torma – sok helyen gombócba gyúrva kitették száradni az „isztergye” gerendájára fogfájás ellen.

A lányok délután a templomtéren gyülekeztek. A ruhabemutató mellett ez volt az első közös tavaszi játék. Körbefogóztak, s ütemes lépések kíséretében énekelték:

*„Haj szénája, szénája,
Széna szakadékja.
Benne van a kerékasszony,
Kerék kismönyecke.
Öleld öleld, akit szeretsz,
Szomszédasszony lányát,
A kis Mariskáját,
Teszem a fejére
gyöngyös koszorúját.”*

Párosával szembefogóztak. 5–6 éves kislányt választottak. A szembenállók közé az összefogódzó kezekre állították, s két nagyobb leány segítségével végigsétáltatták az összekulcsolt kezek folyosóján. Közben énekelték:

*„Elallak, elallak, Cicölle!
Kinek adsz, kinek adsz, jó gazdám?
Jó szántónak, vetőnek;
Barnapiros legénynek.
Elallak, elallak, Cicölle!”*

Ha a játékot megunták, egy sorban fogóztak. Szélességben vették a Fő utcát, s énekelve fel-alá sétáltak. A házak előtt a kis padokon, székeken üldögélő, trécselő asszonyok gyönyörködtek bennük.

Az ünnep fénypontjaként a messze híres mozgói húsvéti „Kakas-ütés” szerepelt, ami ősi hagyományként a falu legényeinek joga és kötelessége volt. Ünnepi napja

pedig húsvét hétfője, mivel húsvét első napján – az egyházi törvény szerint – bált nem rendezhettek. *Magam 1930 októberében kerültem tanítónak Mozsgóra, ahol a kakasütés népszokásával 1931 húsvétján találkoztam először.*

A legények idősebb korosztálya – a már nősülendők vezetésével – megállapodott a kakasütés megrendezésében. Kijölték a rendezőket: kakasvevőket, cigányfogadót, pénzszedőket, szembekötőt, játékirányítót. A tisztségre választottak a kapott feladatot – ma alig hihető komolysággal látták el –, hiszen a megbízatásukat az egész falu tudta, s a rendezői munkáért a falu színe előtt feleltek. A feladatok időrendi végrehajtása: kakasvétel, költségyszerzés. Az egész rendezés felelőse maga mellé vett két társával húsvét vasárnap délelőtt – az ebédidő beszámításával, mert ekkor mindenki otthon volt – kabáthajtókára tűzött kis kék selyem szalagcsokorral minden házhoz bekopogtak. Kezdték a kastélyban, az uraságnál, folytatták a plébánián, jegyzőnél, orvosnál, gyógyszerésznél, postamesternél, gazdatiszteknel, tanítóknál és közben az utca minden házánál. Bekopogtak, húsvéti ünnepi köszöntőt mondtak: Boldog húsvéti ünnepeket kívánunk a ház minden lakójának. Szívesen látjuk holnap délután „létánia után a kokasütésre.”

Minden háznál borral, kaláccsal kínálták őket és pénzt adtak. A köszöntés, gyűjtés hangulatát emelte, hogy ugyancsak ebben az időben járta a házakat a szulimáni Gábor cigánybandája.

Délután megtörtént a már előre, nagy gondossággal kiválasztott „kokas” megvétele. Szamba jött a taraj élénk pirossága, a tollazat mély rozsdavörössége s a fark tollak ívesen hajló, mélyzöldkékes ezüst zománcú ragyogása. Az érces hang, erős sarkantyú s a maga a deli, izmos nagyság. A vevőknek nem volt könnyű a feladatuk, mert a másnap ringbe kerülő „falukakasát” száznyi szem bírálta felül. A vételre az eladó is büszke volt.

Húsvét hétfőn délelőtt az ifjúság megbízott tagjai rendbe tették a templomtér kakasütésre kijelölt területét. A tér mindenképpen a falu központi területének számított akkor még. A tereprendezők elsimították a buckákat. Középen megásták a kakas mintegy 40 × 40 × 40 cm-es gödrét. Vermelővel kijelölték a 10 m átmérőjű kör szélét. Így belül készen állt a verseny porondja, míg a körön kívül szabadon álló nézők tribünje.

Délután, létánia után – hiszen akkor még nem volt tv, rádió – a kijelölt kör mentén ott szorongott vendégstül a falu apraja-nagyja. Az ott kíváncsiskodó zenekar tust húzott. Hozzák a kakast, hozzák a kakast! – kiáltozták a gyerekek. S valóban. Az utca közepén hozták a rendezők a papírszalagokkal feldíszített nap hősét, a kakast. A rendezők a kör közepén a kakast úgy beásták az elkészített gödörbe, hogy csak a feje állt ki a nyakával. Az áldozat rémülten pillogott körbe kényelmetlen helyzetében. A játékvezető mint kikiáltó, tudtára adta a közönségnek a „Kokasütés” kezdetét.

Hallga, hallga tessék! A kokasütést megkezdjük. Jelentkezés 20 fillér! – Akkor ez 1 liter bor ára volt. – A kalapba lehet fizetni.

A pénzkezelő tálcát hordott körül és a jelentkezőnek kis blokkszámot adott. A számok sorrendjében vehettek részt az ütési versenyben. A sorra kerülő versenyzőnek a

bekötő háziszóttos ruhával szorosan bekötötte a szemét, majd körülvezette a közönség által alkotott körben. Iránytévesztésül többször megforgatta. *Mehet* – mondta a játékvezető. Az ütő legény lépegetett. Lábával a talajt tapogatta. Forgott jobbra-balra. A kezébe kapott cséphadarót ijesztésül a hangok felé forgatta. A közönség pártokra szakadt. *Üss!... Üss!... Ne!... Ne még!* Aszerint, ki melyik párthoz tartozott. *Rám hallgass! ... Ne üss!*

A halálra díszített áldozat pedig pillogó szemmel figyelte a körülötte kerengő, hadonászó emberkétlábút. Ütni csak egyszer volt szabad. A kakas fejét eltaláló legény diadalmasan emelte magasra a zsákmányt. Ő volt a nap, az év hőse, az esti bál első legénye.

A nyertes legény, ha volt szülőjük, húsvét keddjén – amely egyébként országos vásárnap volt Mozsgón – a rendezőket, a barátait meghívta a Jedinka szőlőbe, ahol a nyeremény pörköltként került elfogyasztásra. Ha nem volt pince, akkor otthon fogyasztották el a jóbarátok, vagy a húsvét esti bálban eladásra került, de mindenképpen „torát ülték.”

1935 óta a játékot a művelődési munka keretében rendeztük, ekkor már igénybe vettük a megyei és szigetvári járási újság, a Szigetvár Hírlap népszerűsítő segítségét is, így a mozsgói „Kakasütés” a környék kíváncsiakat vonzó eseménye lett.

A harmincas évek egyik húsvétján könnyű homokfutó hintó állott meg a téren. Cifra zsinóros, dolmányos, hegyesre pödrött bajszos kocsis fékezte a keselábú lovakat. Az uraságnál vendégeskedő dr. Perczel Győző szigetvári járási főszolgabíró és az uraság hintója fordult a versenyben nagyban ügyködő tömeg közé. A szolgabíró a kakast nyert legényt a hintájához intette. A véresfejű áldozat kókadozva pillogott. A húsvétot követő héten a kakasütés ügyében a körjegyzőségre hivatalos levél érkezett. Tartalma:

„Mivel Mozsgón a jelenlegi formájában gyakorolt Kakasütés szokása ellenkezik az állatvédelmi törvény idevonatkozó pontjaival, s így állatkínzásnak minősül, a mozsgói Kakasütés betiltatik.”

A falu férfiai felhőrkentek. A fiatalok lázadoztak. *Öregapánktól örökölt szokásunkat a főbíró csak úgy felrúgja?*

A népszokás azonban megmentődött. Lyukas fenekű fazékban lapult a felpántlikázott kakas, s a legény dorongja a felborított fazék fenekét ütötte. A találat a kakas fejének találatát jelentette. Később az állatvédelem tovább fejlődött. Üres virágcserepet tettünk félíg a földbe, a felpántlikázott kakast pedig a rendező legény sétáltatta a körben. Az ütéstől összetört virágcserep jelentette a kakastalálatot. Így elevenen került a nyertes kezébe a kakas.

A játék a második világháború és az azt követő pár évben szünetelt, majd 1948-ban, az 1848-as szabadságharc 100 éves évfordulójával kapcsolatosan rendezett szép fekvésű völgyünkben rendezett „Almásmenti juniális” keretében az ősi mozsgói „Kokasütés” népi játékát is felújítottuk.

A húsvét köré fonódó szokásoknak kedves befejezője volt az ünnepet követő „Mátkázó vasárnap.” Az iskolát elhagyó leányok anyáktól lányokra maradó hagyó-

mányként „komát” választottak. Ezen a vasárnapon a lányok mindkét házban ünneplőbe öltöztek. Díszes tálra süteményeket, középebe üveg bort tettek. A tálát szépen szőtt terítővel takarták le és a tetejébe rozmarinkoszorút tettek. Az így elkészített „komatálat” a leány ünnepi komolysággal vitte végig a koma házáig. A komának választott leány szülei és barátnői körében várakozott. Udvar, lakás ragyogott a tisztaságtól. A belépő meghatott komolysággal köszönt, majd elmondta az anyáktól hallott köszöntőt:

*„Komatálat hoztam,
Meg is aranyoztam.
Koma hozta komának,
Fogadja el tálamat.
Ha elfogadja szívesen,
Küldje vissza üresen.”*

A köszöntő után a vendég és a komának választott összecsókolóztak, s ezzel megkötötték az egész életre szóló majdnem rokonságot.

A komatálak kicserélése és a sütemények elfogyasztása közben dalolgattak, beszélgettek. Majd előkerült az ősi népi hangszer a „doromb”, amelynek zenéjére sötétedésig táncoltak.

S a legények? ... Azok kívül őrizték a kerítést. Be nem mehettek. Tiltotta az ősi falusi erkölcs és ősöktől maradt illendőség.

A valamikori somogyi Zselic déli része – történelme folyamán nem először – újra Baranya megyéhez tartozik. Hisszük, ha egyszer elkészül a Baranya megye népszokásait bemutató tájtérkép, azon a sok kedves zselici szokás is helyet kap.

Mozsgó, 1970. április hó.

MOZSGÓI NÉPI JÁTÉKOK⁴³

Eladlak, eladlak, Cicölle

Az elemi iskolát bevégzett mozsgói leányok egyik legkedvesebb ünnepi szórakozásaként szerepelt.

Az ünneplőbe öltözött leánysereg vasárnap délután és ünnep délutánonként a falu közepén lévő templomtéren gyülekezett. Ezt az érdekes szokást a húszas évek közepéig megtartották. Érdekes, hogy így a leányok szinte az egész falu szeme előtt, mintegy védelmében töltötték el a délutánt.

Vidám, játékot kísérő éneklésük, tréfás kiolvasós mondókáik, a játék eleven fordulatai a térre gyülekező legényeknek, gyermekekben gyönyörködő mamáknak, nagyszülőknek is szórakozást nyújtottak.

A játékdalok, énekes mondókák szövegét ki költötte, dallama kinek a lelkében termett? Csak ezt tudták felelni a kutatóknak: már öreganyánk is ezt játszotta.

Az „eladlak-eladlak cicölle” játék lefolyása:

A játékban résztvevő leányok párosan szembeálltak egymással. Kezüket egymáson keresztbetéve a szembenálló párjuk ugyancsak keresztben lévő kezeit szorosan egybefogták, s így összefogott kézfejük mintegy hidat alkotott. A szembenálló összefogott kézfejú leánypárok szorosan egymás mellé sorakozva hosszú hidat képeztek. A sor végén két leány – ún. Cicölle vezető várta a játékos dal kezdetét. Közöttük állt a kiszemelt 5–6 éves korú „Kis Cicölle”. A játékot vezető első páros leány megkérdezte: *„Készen vagy, Kis Cicölle?”*

A kis játékos boldogan felelt: *„Igen”*.

Ekkor a két segítő-Cicölle-vezető felemelte a „Kis Cicöllét”, és ráhelyezte az első hídra, a leánypárok kezeire. Majd jobbra-balra állva a hidat alkotó párok feje felett támogatólag fogták a kis leánya kezét, és megkezdődött a mondókás játék.

Kar: *„Eladlak, eladlak, Cicölle”*

Cicölle: *„Kinek adsz, kinek adsz, jó gazdám?”*

Kar: *„Jó szántónak, vetőnek.*

Barna piros legénynek.

Eladlak, eladlak, Cicölle!”

A vers után a kis leánya előrelépett a következő pár tenyérhídjára. A menetet a vezetők segítették, hogy a „Kis Cicölle” egyensúlyát veszítve le ne zuhanjon.

43 Gyűjtötte: Lengyeltóti János, művelődési ház igazgató. Kézirat.

A „Kis Cicölle” számára a játék érdekességét adta, hogy bátran egyensúlyozva, biztos lépésekkel ment végig a kézhídon.

A hidat alkotó játékosok számára az volt az ügyességi feladat, hogy biztos alapot adjanak a hídon végigmenő „Kis Cicöllének”.

A játék mindaddig tartott, amíg a „Kis Cicölle” az első pár tenyérhídjára nem ért. Itt letették a földre. A vezetők megcsókolták és átadták a hátsó párból „Cicölle-vezetőkké” lett új párnak. A játék mindaddig folyt, amíg a sort alkotó hídpárok fel nem cserélődtek. Az énekes párbeszéd minden párnál ismétlődött. Az állandó pár-cserélődéssel minden hídtartó pár „Cicöllevezető” is lett.

A játék értéke abban állt, hogy feltétel nélkül bárki játszhatta, szinte az egész téren lévő leánycsapat. Így közösségre nevelő értéke volt nagy. Megtörtént, hogy nagyobb ünnepek alkalmával több „cicölle sor” alakult, s ezek versenyeztek abban, hogy a kis vezetett le ne essen a hídról, mert az a hidat alkotók gyengeségét és a „Kis Cicölle” ügyetlenségét is jelentette.

Elmondták: Modenszieder Lajosné Gyala Mária, Jakab Jánosné Lőrinc Katalin mozgói lakosok.

A játékot 1954 októberében a Pécsi Rádió felvette, és közvetítette.

Hej szénája, szénája

Csoportot foglalkoztató játék. A nagyobb leányok ünnepdelutáni szórakozása volt a falu főterén. A víg hancúrozós ének a fél utcában végig hallatszott.

A játék menete:

A csoport alkalmanként játékvezetőt választott. A vezető a játékosok egyikére rámutatva egy szám bemondását kérte. Pl.: 15. A lányokat körbeállította, akik azonnal kezét fogva kört alkottak. A játékvezető a mondott számot, rámutatva minden játékosra, addig olvasta, míg a végső számhoz érve a rámutatottat beállította a kör közepére. A játékvezető intésére megkezdték a játékot irányító dal éneklését, közben a csárdás alaplépéseivel kettőt jobbra, kettőt balra lépve körbe forogtak. A körrel együtt a körben lévő játékos is táncolt.

Ének:

*Hej szénája, szénája, széna szakadékjá.
Benne van egy kerek asszony, kerek kis mönyecske.
Öleld, öleld, akit szeretsz!
Szomszéd asszony lányát,
a kis Mariskáját.
Szödöm szép rózsáját,
Kötöm a fejére*

*Gyöngyös koszorúját.
Alsó, fölső harmat sorgyán,
Mind a kettő.
Idi-ridi pusztá.
Ispiláng, ispiláng,
Cóki Kati mit csinálsz!?*

Erre a körben táncoló a kör széléhez ugorva, egy leányt megölel, és helyet cserélnek. A kiválasztott beáll a kör közepére, mire a játékdal újra kezdődik a tánc lépésekkel.

A játék értéke: Az alkalmaként adódó változatos számú játékos vehet részt benne. Így közösségre nevel. Több motívumú dallama hallásfejlesztő, karban való éneklést megszerettető. Mozsgói érdekesség volt, hogy a játék nevét szinte az ünnep délután játékokra hívójának, nyitányának használták, mert a lányok, mintegy összehívónak alkalmazták, és végigmenve az utcán, úgy kiabáltak be a barátnőjükhez: „Gyertek hejszénázni!” A szülők felé igazulásul is használták távolmaradásukat: Hejszénázni voltunk. Végül is minden ünnepi játékdélután hejszénázásnak számított.

Elmondták: Modenszieder Lajosné Gyalá Mária, Farkas Jánosné Horváth Mária.

A játékot 1954 októberében a Pécsi Rádió is felvette.

Itthon vagy-e hidas mester? (Hidas játék)

Tetszés szerinti számban játszhatják.

A játék menete:

A játékvezető kiválaszt két lányt hídtartónak. Ezek egymás mellett oldalt állva bal, illetve jobb kezüket magasban összekulcsolva mintegy hidat alkotnak. A híddal szemben állva a játékvezető a többi játékoskal kézfogással láncot alkotnak. A játékvezető és a kaput alkotó jobb játékoskal párbeszédet folytatva megkezdí a mondókás játékot:

Játékvezető: *Itthon vagy-e hidas mester?*

Hidas mester: *Itthon vagyok. Csak most jöttem.*

Játékvezető: *Eressz által a hidadon!*

Hidas mester: *Nem eresztlek, mert leszakad.*

Játékvezető: *Ha leszakad, megragasztom.*

Hidas mester: *Mivel tudnád megragadni? (Ez az eredeti szóhasználat.)*

Játékvezető: *Gyűrű gyönggyel, gyöngyharmattal.*

A kijelentés után a játékvezető indításával megkezdődik a láncfűzér átvezetése a kaput alkotó játékosok keze alatt. A leánycsapat átvezetését a játékvezető irányítja, s egyik alkalommal jobbra kanyarodnak a kapu átbújása után, majd ugyancsak láncban most balra kanyarodnak az átbújás után. Közben éneklík:

*Bújj, bújj zöld ág,
Zöld levelecske,
Nytva van az aranykapu,
Csak bújzatok által,
Csak bújzatok által.*

A jobbra-balra történő átvezetés után a két kaput tartó játékos szorosan egymás mellé állva, mintegy a kaput bezárja. A láncsor a kapu elé állva a játékvezető új dalt kezd:

*Nyisd ki rózsám kapudat, kapudat!
Hadd kerüljem házadat, házadat.
Szita-szita péntek, szomorú csütörtök,
Babszerda.*

A még egyszeri átbújás után a kaput tartó leánypár beáll a sorba. Új kaputartó leánypárt jelölnek ki, s a játék a kapunyitási felhívással újra kezdődik. A csere mindaddig ismétlődik, míg a láncsor szereplői valamennyien sorra kerülnek kaput tartani.

A játék nevelő értéke: A párbeszéd formájában mintegy „szabadtéri színpadi játékokra” nyújt lehetőséget. Három motívumból álló szövegrésze s dallama a játékot változatossá s így figyelemfejlesztővé teszi. Sokan játszhatják, s időben sem kötött.

A játék nemcsak Mozsgón, de a század elején Szigetváron is kedvelt volt. Szigetváron különösen húsvétkor a Muszola téren játszották.

Kiolvasó játékok

A játékok értéke abban van, hogy bármennyi résztvevő játszhatja. Nem kell hozzá játékszer, mai nyelven tehát „nem anyagigényes”. A játék levezethető szabadban, kiránduláson, iskolaudvaron, városi játszótéren, a játszóknak találékonysága szerint megjelölt nagyságú területen.

Mondókák: a körbeálló játékosokra mutatva elmondja a mondókát.

<i>„Egyedem,</i>	<i>gom a</i>
<i>begyedem,</i>	<i>kenye-</i>
<i>Tenger</i>	<i>ret</i>
<i>Tánc.</i>	
<i>Hajdu</i>	<i>Inc,</i>
<i>Sógor</i>	<i>Pinc,</i>
<i>Mit csi-</i>	<i>Te</i>
<i>nálsz?</i>	<i>Vagy</i>
<i>Nem csi-</i>	<i>O-</i>
<i>nálok</i>	<i>da</i>
<i>Egyebet,</i>	<i>Kint.</i>
<i>Csak rá-</i>	

A „Kint”-re jutott játékos a körből kiáll. Ez mindaddig megy, amíg a kiolvasó és egy személy marad. Akire utoljára jut a „Kint”, az lesz a fogó. Ha bújós játékot játszanak, ő a kereső.

Egyedem,	Inc-
begyedem,	Pinc
bikkom	Te
bé.	Vagy
Áber-	o-
fáber,	da
domi-	kint.
né.	
Ékusz-	
pékusz,	
pompo-	
lékusz,	
ájer,	
májer	
buff.	

Gombócos kiolvasó

*Kiugrott a gombóc a fazékból.
Utána a molnár fazekastól.
Stól, stól, stól, fazekastól.
Inc, pinc. Te vagy odakint.*

Madaras kiolvasó

*Madarak voltunk,
földre szálltunk.
Búzaszemet szedegéltünk.
Hányat mondasz te meg te?*

Akire a játékvezető utoljára rámutat, egy számot mond. A mondott számot a játékvezető ráolvassa a körben állókra. Akire az utolsó számolvasás kerül az lesz a fogó, illetve bújós játéknál a kereső.

A játék addig ismételhető, ameddig a csapatnak kedve van hozzá.

Nyulas játék

A játékosok két vezetőt választanak. A vezetők közül az egyik valamilyen tárgyat elrejt az összezárt markában (gomb, fűszál, kavics stb.) A két csukott markát a hátán összefogva eldugja, hogy senki se lássa, melyik markába helyezi a tárgyat. Ennek a választásnak Szigetvár és Mozsgó környékén „Elegálás” a neve. Úgy is kiabálják: elegáljunk már!

A tárgyat rejtő előrenyújtja mind a két csukott markát. A zárt ujjak a föld felé néznek. A másik játékvezetőnek rá kell ütnie arra a kézre, amelyikben a rejtett tárgyat gondolja. A választási ütest minden játékos szorongva várja, mert ettől függ az elosztás sora. Ha az ütés arra a kézre sikerült, amelyben a tárgy volt, ez a játékvezető lesz a „vadász”, míg a másik vezető a „nyúl” csapat vezetője. A játékos csoport most várja a vezetők választását. A vezetők sorában választják csapatukba a játékosokat, s így hamarosan együtt van a vadászok és nyulak csoportja.

A vadászok játékvezetője kiméri a két szemben húzódó, egyenlő hosszú 4 m vonalat. A „felső” vonal a vadászoké lesz, míg az „alsó” a nyulaké. A nyulak felsorakoznak a vonalukra, szemben a vadászokkal. A vadászok közül minden vadásznak egy lövés – labdadobás jut.

A nyulak vezetője dobja a labdát a kijelölt soros vadásznak. A dobásnál igyekszik cselezni, hogy a vadász ne tudja elkapni a labdát. A dobás pillanatában a nyulak mind szétszaladnak, s arra vigyáznak, hogy a vadász el ne találja. A vadász mindaddig dobhat, amíg talál. Ha nem talál, kiesik. Ugyancsak az eltalált nyúl is kiesik, illetve a vadász fogja a játék végéig. Rendszerint a legjobban célzó dobó marad vadásznak utoljára. Három dobása van. Ha a megmaradt nyulakat sikerült lelőnie – dobnia – újra ők maradnak fenn vadásznak. Ha a dobása nem sikerül, nyulak lesznek, s a volt nyúlcsapat lesz a vadász. Természetesen helyet cserélnek.

A nyulaknál fontos szerepet játszik a cselező labdadobás, hogy a vadász ne kaphassa el a labdát, mert akkor az a vadász kiesik, nem dobhat. A vadászok részére megengedett a dobáshoz a nyulak vonaláig lefutni, és onnan dobni. A labdát a saját vonalon állva kell elkapnia. A vonalról leugrani, előrelépni szabálytalan. A dobásnak a leggyorsabban meg kell történnie. Nem szabad várakozni és célozgatni. A dobók sorrendjét a csoportvezető állapítja meg. Ha a vadászok valamennyi nyulat lelőtték, újra ők maradnak fenn vadásznak. A nyulaknál fontos a villámgyors szétfutás, lehajlás, ugrálás, lehasalás stb.

TÍMÁR IRMA: EMLÉKEZÉS A MOZSGÓI HONISMERETI SZAKKÖRVEZETŐRE

(Lengyeltóti János 1910–1991)⁴⁴

Lengyeltóti János, Szigetvár szülőtte, 1930-tól Mozsgó község lakója, hosszú évekig az általános iskola nevelője, majd annak, később pedig a művelődési háznak igazgatója, a honismereti szakkör vezetője. Írásai és a vele folytatott beszélgetések alapján vázoljuk föl itt honismereti munkáját.

Már az elemi népiskolában, majd a szigetvári polgári iskolában, később Pécssett, a Tanítóképzőben is akadtak olyan tanárai, akikkel a történelemről, a múlt értékeiről beszélgethetett. Hámosi (Hauptmann) Pál és Hal Pál egykori tanárai megírták a „Szigetvári kalauz”-t, amelyet nagy figyelemmel olvasgatott. A pécsi Tanítóképzőben Somogyi Géza tanár adott többet Pécs és a Mecsek ismeretéből. Tanítóként később is tartotta a kapcsolatot egykori tanáraival, akik szorgalmazták nála a falu értékeinek feltárását.

Lengyeltóti János megszívelte az intelmeket. Szolgálati helyén kezdettől állandóan nyitott szemmel járta a falut, minden házban megfordult, beszélt tanítványai szüleivel. Jegyzetelt és gyűjtötte az anyagokat. Mozsgó ekkor még Somogy megyéhez tartozott. Tamás József, a megyei népművelési titkár gyakran látogatta Őt, beszélgetett vele honismereti, néprajzi kérdésekről, megnézte gyűjtött anyagát és azt értékesnek találta. A fiatal tanítóban már ekkor megszületett a gondolat, hogy őrizni fogja, tovább gyarapítja az eddig gyűjtött anyagot és az értékeket egykor majd közszemlére adja. Élénk szakmai levelezést folytatott volt iskolatársával és barátjával, dr. Vargha Károllyal, aki 1960-ban Baranya megye honismereti szakreferense lett. Lengyeltóti János 1954-től, amikor még nem létezett a szervezett honismereti szakkör mozgalom, (csak 1960-tól) már folytatott ilyen irányú tevékenységet. Egy levelében ezt írja ekkor:

„Szeretném Mozsgó történetét úgy összegyűjteni, hogy utódaim ne álljanak olyan ismeretlenül a falu múltjával és életével szemben, mint én álltam.

Szeretnék emléket hagyni ennek a zselici töredék-falunak a múltjából, hogy legyen bizalma a magyar jövődőhöz.

Ezek azok az iránymutatók, amelyek, erre a munkára sarkallnak.”

44 Tímár Irma: Emlékezés a mozsgói honismereti szakkörvezetőre: Lengyeltóti János 1910–1992. In: Honismereti írások Baranyából. Szerk. Gábori Imréné. Pécs: Baranyai Honismereti Egyesület, 1992. p. 91–103.

Az így megkezdett értékmentés egész életében tevékenységének fontos része maradt.

Mozsgó körzeti központi hely volt. Hozzá tartozott Szulimán, Csertő, Almás-keresztúr a pusztákkal. Lengyeltóti János azt szerette volna, hogy a lakók – a fiatalok és a felnőttek – falujukról minél többen, minél többet tudjanak.

A tanulók történelmi klubjában, amely itt a honismereti szakköri mozgalom elődjének tekinthető, a foglalkozások, az iskolai történelemtanítás anyagát bővítették ki. A magyarok eredetéről pl. itt többet hallottak, mint amennyit a tankönyv adott. A foglalkozások felölelték az ország fejlődését: az Árpádok kora, a Hunyadiak kora, a török vész, a török utáni világ stb. Mozsgó és Szigetvár és ennek a területnek alapos ismertetése. Különösen fontosnak tartották a tájékozódást lakóhelyük településtörténetében. Nem mulasztották el lakóhelyük néprajzi érdekességeinek, a lakosság foglalkozásbeli tagolódásának, régi népszokásainak megismerését sem. Összegyűjtötték és földolgozták a dűlőneveket, ismertetve a róluk Mozsgón máig fennmaradt szájhagyományokat. Az időnként szervezett szellemi és tárgyi gyűjtőmunkában is részt vettek. A gyűjtés a családoknál, a határban és a szántásokon is folyt.

A tanulók minden szakköri foglalkozáson kérdezhettek. A kérdéseket gyakran nem ők maguk találták ki, hanem öregapjuk vagy öreganyjuk kérdeztette azokat. Pl. Hogyan éltek itt a jobbágyság idején, hogyan lettek önállóak, melyik király alatt? – A szakkörvezetőnek meg kellett magyaráznia, hogy Mátyás király korában egészen más volt a parasztság élete, mint korunkban. A tanulók kérdéseikre mindig szakszerű választ kaptak. – A szakkörvezető maga is kidolgozott megbeszélésre alkalmas kérdéseket.

Mivel több esztendőn át ugyanazok a gyerekek jártak a szakkörbe, annak vezetője – mint az iskolában – itt is a már megszerzett ismeretekre építhette a történelmi oktatást. Foglalkozásról foglalkozásra, évről évre a szabályosan kidolgozott munkaterv és tematika szerint haladva, négy év alatt eljutottak a jelen történelmének ismertetéséhez. A tárgyalt anyag vázlatát a gyermekek egy füzetben rögzítették, így otthon is áttekinthették a megbeszéléteket.

Az elemi népiskolát elvégzett fiatalok is foglalkoztak honismerettel, de foglalkozásuk eltért az iskolásokétól, akiknél a történelem tantárgy anyagának bővítése, a helyi anyaggal történő kiegészítése kapott hangsúlyt.

Az ifjak foglalkozásain az egyik részt az iskolában tanult anyaghoz kapcsolódó új, bővebb ismeretek képezték, a másik részben pedig a jelen állapotok ismertetését, Magyarország részletesebb és tudományosabb megismertetését kapták feladatul. A fiatalok csoportjában már kormány- és miniszteri rendelkezések ismertetésére és vitájára sor került. Kéthetenként jöttek össze kb. 20–25-en. Gyakran a fiatalok tettek föl mezőgazdasági, ipari, politikai, kulturális stb. kérdéseket, igényelték a miniszteri rendeletek magyarázatát. A szakkörvezető az érdeklődők képzettségéhez mért tájékoztatásokat adott. A honismereti foglalkozás így egyúttal előkészület volt a falusi képviselőtestületi, közeleti munkára, a felnőtt életre.

Az 1960-as években Lengyeltóti János a körzeti művelődési ház igazgatója lett. Az országosan és a megyében is kibontakozó honismereti szakkör mozgalom hatására 1965-ben megalapította falujában a honismereti szakkört. Két szakköre is mű-

ködött egyszerre: egy gyermek és egy ifjúsági szakkör. A hazaszeretetre nevelő, a lakóhelyet jobban megismertető munkát, amelyet mint történelemszakos tanár már az iskolában elkezdett, ezután a művelődési házban folytatta.

A művelődési ház honismereti szakkörében a 14–20 éves nőtlen fiúkat és a hajadonokat is beszervezte. A ház igazgatójaként helyiséget tudott biztosítani a foglalkozásokra. A fiatalokat aztán egyéb népművelési munkára is sikerült megszerveznie. Ez a tevékenysége addig tartott, amíg a fiatalok be nem vonultak katonának, illetve míg családot nem alapítottak.

Mind a gyermekek, mind a fiatalok szakköre nyaranta külön-külön országyáró kirándulásra ment. Ezek a kirándulások általában 2–3 naposak voltak. Lengyeltóti János így fogalmaz róluk:

„Azért szerveztem meg minden esztendőben a kirándulásokat, hogy szívük tágabbra nyílv, értelmük hozzátársulva, a kirándulás többletet adjon. Munkatervemben mindenkor az országnak egy anyagilag elérhető, érdekes, értékes részét jelöltem ki megtekintésre.”

A tagok látták pl. Szigetvárt, annak törökkori és mai részét, valamint Szigetvár környékét. Pécssett és annak kultúrtörténeti értékeit. A távolabbi dunántúli területekre is eljutottak. A helyi tsz. anyagiakkal mindig segítette a kirándulások megvalósulását. A résztvevők pedig forintjaikkal járultak hozzá a kirándulás sikeréhez. Néhány a meglátogatott helyek közül: 1./Budapest–Vác–Visegrád–Szentendre. 2./Szeged. Itt az ünnepi játékok közül a Hunyadi László operát nézték meg. 3./Pannonhalma–Győr–Veszprém. 4./Nagycenk–Sopron–Kőszeg–Szombathely. 5./Mohács–Szekszárd–Baja–Pécsvárad. 6./Sikonda–Magyaregregy–Márvára–Komló stb. Hogy a kirándulás valóban élményt nyújtó szórakozás legyen, a kikapcsolódás mellett honismereti tudással is gazdagítson, a szakkörvezető minden esetben szak- és útikönyvekből előre fölkészült mondandójára. A kiszemelt táj földrajzát, történelmét ismertette, majd amikor hazaérkeztek, megtárgyalták, megbeszélték a látottakat. Így mindig új ismeretek megszerzését, a hazaszeretet elmélyítését biztosította az út. A honismereti szakkör vezetője a nyári honismereti foglalkozások megszervezéséről, lebonyolításáról és eredményeiről két cikkben is beszámolt.

A mozsgói honismereti szakkörvezetőnek, – és egyben járási honismereti szakreferensnek – érdeme, hogy nemcsak a lakóhely és környéke jobb megismerésére buzdította szakköri tagjait, hanem összefogta a baranyai Zselic gyermek honismereti szakkörvezetőit és 1972-ben megrendezte zselici honismereti „Ki, mit tud?” bemutatóját Mozsgón. A vetélkedőre történő fölkészüléshez a forrásmunkákat is megjelölték. A résztvevő szakkörök: Almamellék 2 csapattal (8 fő), Szentlászló 2 csapattal (8 fő), Görösgalpuszta 1 csapattal (4 fő), Mozsgó 2 csapattal (8 fő).

Lengyeltóti János a kisközösségek, a szakkörök mellett az egész falu népét, szinte az egész társadalmat akarta megismertetni a helyi értékekkel, hagyományokkal. Ezzel a céllal alkalmanként olyan időszak kiállításokat is rendezett a fiatalokkal a már begyűjtött anyagból a művelődési házban, amelyeket érdeklődéssel tekintet meg a falu apraja nagyja.

Mint a művelődési ház igazgatója, kiharcolta a Moziüzemi Vállalatnál, hogy a művelődési házban tartott hétköznapi mozielőadások vetítése előtt 10 percben a község és a közvetlen környék településtörténetét, a családok származástörténetét ismertesse. Az ismertetéseket gyűjtemények irataival, fényképekkel, a családoktól kért érdekesebb szöttesekkel, fafaragásokból, régi edényekből rögtönzött kiskiállításokkal tette szemléletessé.

A családlátogatások alkalmával – mert mindig járta a körzeti székhelyeket és tagközségeit – hasznos ismereteket szerzett az emberektől, és fölfigyelhetett egy-egy gyűjteménybe való tárgyra. Ilyenkor készült följegyzéseiből mindig kikereshette – ha időszaki kiállításra került sor, – kitől, mit kérjen el. A meglátogatottak figyelmét mindig fölhívta a település értékeire, szorgalmazta a történelmi, a szellemi és tárgyi néprajzi emlékek összegyűjtését és megőrzését.

A jól szervezett gyűjtések eredményeit látva, a Községi Közös Tanács teljesítette kérésüket: jelentős mennyiségű tárgyi anyagok elhelyezésére és a szakköri foglalkozások biztosítására rendelkezésükre bocsátotta a művelődési ház telkén lévő, több helyiségből álló XVIII. századbeli épületet.

Az egykori uradalmi épületben az ifjúság és a tagok összefogásával – a Községi Közös Tanács anyagi segítségével, a Járási Tanács 700 000 forintos támogatásával – kialakították az alkalmas honismereti klubhelyiséget. A gyűjtött anyagot jól csoportosítva elhelyezték a rendelkezésre álló helyiségekben. Az épület utcai homlokzatára fölkerült a „Honismereti néprajzi gyűjtemény” föliratú tábla. Nagy lett az öröm nemcsak a két szakkör tagsága körében, hanem az egész faluban, hogy ilyen szép és rendezett gyűjteménnyel gazdagodtak. A termekben az értékes írásos anyagok mellett helyet kaptak a házban és a ház körüli munkáknál használatos tárgyak, eszközök, a szoba egy-egy értékes berendezése, a földműveléshez használt eszközök, szerszámok, a szőlőművelés tárgyai, a prés, az értékes és szép szöttesek, a fafaragás szebb darabjai stb.

A kiállítás anyagát a nép adta. A kiállítás első szobájában a főhelyen jól olvasható írás tudatta, hogy ki adott kölcsön anyagot a kiállítás idejére.

A falu helytörténeti gyűjteménye mellett Lengyeltóti János egy két szobát megtöltő gazdag magángyűjteménnyel is rendelkezett. Ebben az oklevelek, a fontos iratok mellett helyet kaptak az élete folyamán összegyűjtött értékes könyvei (kb. 400 kötet), festményei, szobrai, ritkaságszámba menő bútorai, naplói, háborús följegyzései és értékes egyedi tárgyai. A látogatók ezt az anyagot éppen úgy megtekinthették, mint a honismereti gyűjteményt.

A honismereti gyűjtemény hamarosan Mozsgó idegenforgalmi látványossága lett. A megyei Idegenforgalmi Hivatal az intézményt az idegenforgalmi látnivalók közé sorolta. A gyűjteményt nyaranta az ország minden részéből fölkeresték a turizmust kedvelő ifjúsági és gyermekcsoportok. A szakkörvezető pedig, nyári idejét fölálldozva, fogadta őket. A művelődési ház udvarán tájékoztatót adott Mozsgóról és környékéről, majd megtekintették a honismereti gyűjteményt. A látogatók benyomásaikat és azt, hogy, kik honnan és hányan jöttek, egy naplóba írták be. A szép piros kötésű naplók száma évről évre szaporodott. Nevezetesebb látogatói között ott találjuk a stockholmi világhírű skanzen igazgatóját, egy franciaországi 16 tagú ifjúsági cso-

port tagjait, az erfurti, a budapesti, a szegedi, a debreceni, és a pécsi egyetem hallgatóit, a budapesti művelődési otthonok vezetőit, fokföldi négereket stb. A gyűjtemény országos hírét és látogatottságát mutatja, hogy 1984-ben a vendégek száma meghaladta a 2000 főt.

A gyűjtemény anyaga ma gondot okoz. A helyi tanács emberei azt – jó szándékkal – az egykori uradalmi főintézői lakásba költöztették át, és Lengyeltóti János részére is ott biztosítottak lakást. Ezt azonban megromlott egészségi állapota miatt már nem veheti igénybe. Itt a saját és a honismereti gyűjtemény megmaradt darabjai összekeveredve várják, hogy valaki a rendelkezésre álló helyiségekben majd tematikusan elhelyezze azokat.

A honismereti szakkörvezető nem feledkezett el a község neves szülötteinek, híres embereinek megismertetéséről és megörökítéséről sem. Ezekre a személyekre a mozsgóiak mindig büszkék lehetnek. Tinódi Lantos Sebestyén rokonai ágon kapcsolódott Mozsgóhoz. Ez a tény adta az indítékot arra, hogy a szakkörvezető fölkutassa a lantos életrajzi adatait és előadás formájában ismertesse azokat a gyerekekkel, a fiatalokkal és a felnőttekkel.

1967. október 8-án Mozsgó egész napos ünnepségsorozattal emlékezett meg a falu neves szülötté, Kazaliczky Antal színművész, író és rendező halálának 50. évfordulójáról. A művelődési ház ekkor vette föl a község szülöttének nevét.

1982. november 14-én Batthyány Kázmér 1848-as miniszter, szabadságharcos, Mozsgó volt földbirtokosa emlékét – aki 1847-ben a helyi jobbágyok részére itt földet osztott – születésének 175. évfordulóján az egykori uradalmi cselédházon (a helyi gyűjtemény és a honismereti klub épületén) díszes márványtáblával örökítette meg. Mint minden honismereti munkájánál, a szakkörvezető itt is segítségül hívta a megyét jól ismerő szaktanácsadót és a tudomány embereit.

Ha azt a kérdést tesszük föl, hogy segítette-e a mozsgói honismereti szakkörvezető Baranyában a honismereti mozgalmat, válaszunk csak igenlő lehet. Többször került sor Mozsgón a honismereti szakkörvezetői továbbképzésre módszertani indíttatással. A szakkörvezetők számára nagy segítséget jelentett látni, hogy a hasonló körülmények között dolgozó társuk hogyan végzi munkáját. Egy-egy jó példa mindig tanít. Láthattuk és tapasztalhattuk, hogy a gyermekszakkör tagjai milyen jól ismerik lakóhelyüket, hogyan tudnak önállóan kalauzolni bennünket a falu egyes részeiben. Láttunk gyermek szakköri foglalkozást, példát arra, hogy a szakkörvezető hogyan tárgyal meg egy-egy munkatervi témakört. Tapasztaltuk, hogy milyen módszerrel tudja serkenteni a gyermekeket. Megtanulhattuk, hogyan kell nevelni a falu neves szülötteinek megbecsülésére. A falugyűjtemény anyagainak módszeres elrendezése mintául szolgálhatott minden község számára.

A szakkörvezető honismereti jellegű írásai mindenkor gondosan készültek. A szájhagyományból gyűjtött anyagnak mindig megkereste tudományos alátámasztását oklevelekben, régi iratokban. Csak akkor fogott tollat, ha meggyőződött az adatok valódiságáról. Írásait már az 1939–40-es években megtaláljuk a Szigetvári Hírlapban.

A szakkörvezető úgy is segítette a honismereti mozgalmat, hogy nyaranta számtalan tájékoztató előadást tartott Mozsgóról és közvetlen környékéről. Tevékenységének és szakkörének híre túljutott a megye határain. A Dunántúli Napló, a rádió, a

televízió munkájukat nemcsak figyelemmel kísérte, de népszerűsítette is. Ortutay Gyula egyik rádióelőadásában foglalkozott a mozgói honismereti szakkör néprajzi munkájával, Sára Sándor filmrendező is fölfigyelt a szakkör eredményeire és 1981. januárjában egy belső szakköri foglalkozásukat, 1981. novemberében pedig egy külső, a határban végzett szabad foglalkozásukat vette filmre. Ezeket a televízió közkinccsé is tette.

Lengyeltóti János egyik dolgozatában ezt tudatja:

„Legnagyobb ajándékként tartjuk számon, hogy a Megyei Hazafias Népfront ezüst vándorserlegét 3 esetben a mozgói Honismereti Szakkör nyerte el, s az klubunk beszédes erkölcsi jutalmaként erősít bennünket további munkánkban”.

BIBLIOGRÁFIA

Lengyeltóti János nyomtatásban megjelent írásai időrendi sorrendben

- Mozsgó múltjából. I. In: Szigetvári Hírlap. 1. évf. 12. sz. (1939. június 4.) p. 3.
- Mozsgó múltjából. II. In: Szigetvári Hírlap. 1. évf. 13. sz. (1939. június 11.) p. 3.
- Mozsgó múltjából III. In: Szigetvári Hírlap. 1. évf. 15. sz. (1939. június 25.) p. 4.
- Mozsgó múltjából IV. In: Szigetvári Hírlap. 1. évf. 7. (26.) sz. (1939. szeptember 17.) p. 2.
- Mozsgó múltjából. In: Szigetvári Hírlap. 1. évf. 8. (27.) sz. (1939. szeptember 24.) p. 3.
- Az Andrásyak földjén. In: Szigetvári Hírlap. 2. évf. 28. (66.) sz. (1940. július 21.) p. 2.
- Mozsgó múltjából V. In: Szigetvári Hírlap. 2. évf. 30. (71.) sz. (1940. augusztus 4.) p. 1-2.
- Mozsgó múltjából. VI. In: Szigetvári Hírlap. 2. évf. 32. (73.) sz. (1940. augusztus 18.) p. 2.
- Mozsgó múltjából. VII. In: Szigetvári Hírlap. 2. évf. 34. (75.) sz. (1940. szeptember 1.) p. 3.
- Mozsgó múltjából. In: Szigetvári Hírlap. 2. évf. 39. (80.) sz. (1940. október 6.) p. 2.
- Mozsgói húsvétok. In: Szigetvári Hírlap. 3. évf. 15. (107.) sz. (1941. április 13.) p. 5-6.
- Mozsgó dülői és helyrajzi érdekességei. In: Művelődési Tájékoztató. 1965. jan. p. 74-86.
- A Tinódiak mozsgói kapcsolatai. In: Dunántúli Napló. 24. évf. 214. sz. (1967. szeptember 10.) p. 9.
- Műszaki szakkörök – termelési propaganda : Mozsgó. In: Művelődési Tájékoztató. 1967. szept. p. 72-73.
- Mozsgó. In: Művelődési Tájékoztató. 1967. szept. p. 72-73.
- Kazaliczky Antal emlékünnepe Mozsgón. In: Baranyai Művelődés. 1968. márc. p. 53-54.
- Mozsgó iskolája 1966-ig. In: Baranyai Művelődés. 1968. dec. p. 109-111.
- Növekvő szabadidő – növekvő műveltség. In: Baranyai Művelődés. 1969. okt. p. 66-69.
- A mozsgói önkéntes tűzoltótestület nyolcvan éve. Szerkesztő: Békés Sándor. Mozsgó: [Községi Tanács], 1971. 28. p.
- Életmód, kultúra, szabad idő. In: Baranyai Művelődés. 1972. jún. 2. szám. p. 60-62.
- A Batthyány és a Biedermann család egykori mozsgói levéltárának ismertetése. In: Zselici dolgozatok 2. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1973. p. 52-66.
- A baranyai Zselic honismereti szakkörei első „Ki mit tud?” bemutatójának forgatókönyve : Három baranyai honismereti vetélkedő. A Pécs-Baranyai Népművelési Tanácsadó kiadványa, 1973. p. 5-13.
- Mozsgó. Írta: Lengyeltóti János, ifj. Csirke Ernő, Puskás Istvánné. In: Szigetvár és járása 30 éve 1945-1975. Szerk. Vargha Károly. Szigetvár: Városi Tanács, 1975. p. 75-80.
- Kultúrversenyek, seregszemlék. In: Baranyai Művelődés. 1975. 2. szám. p. 99-103.

- A jobbágyság küzdelmei a somogy-baranyai Batthyány-birtokokon a XVIII. században. In: Zselici dolgozatok 3. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1976. p. 70–76.
- A mozsói honismereti szakkör nyári munkaterve. In: Baranyai Művelődés, 1976. 4. szám. p. 173–176.
- Belvedere és Sansouci hasonlatosság Mozsón : Az öntözés ötlete Franciaországból származik : Védett kastélypark a Zselicségben. In: Dunántúli Napló, 33. évf. 193. sz. (1976. július 14.) p. 6.
- A Mozsói „Kazaliczky Antal” Művelődési Ház nyári munkája. In: Baranyai Művelődés. 1977. 4. szám. p. 77–83.
- Dél-Zselic, mint országhatár 1918 őszén és 1919 tavaszán. In: Zselici dolgozatok 4. Pécs: Művelődésügyi Osztály, 1979. p. 57–66.
- A Mozsói Honismereti Szakkör munkájáról. In: Baranya megyei honismereti írások 4. Pécs: Baranya Megyei Művelődési Központ, 1985. p. 32–35.

Lengyeltóti János személyéről, tevékenységéről megjelent folyóiratcikkek, tanulmányok időrendi sorrendben

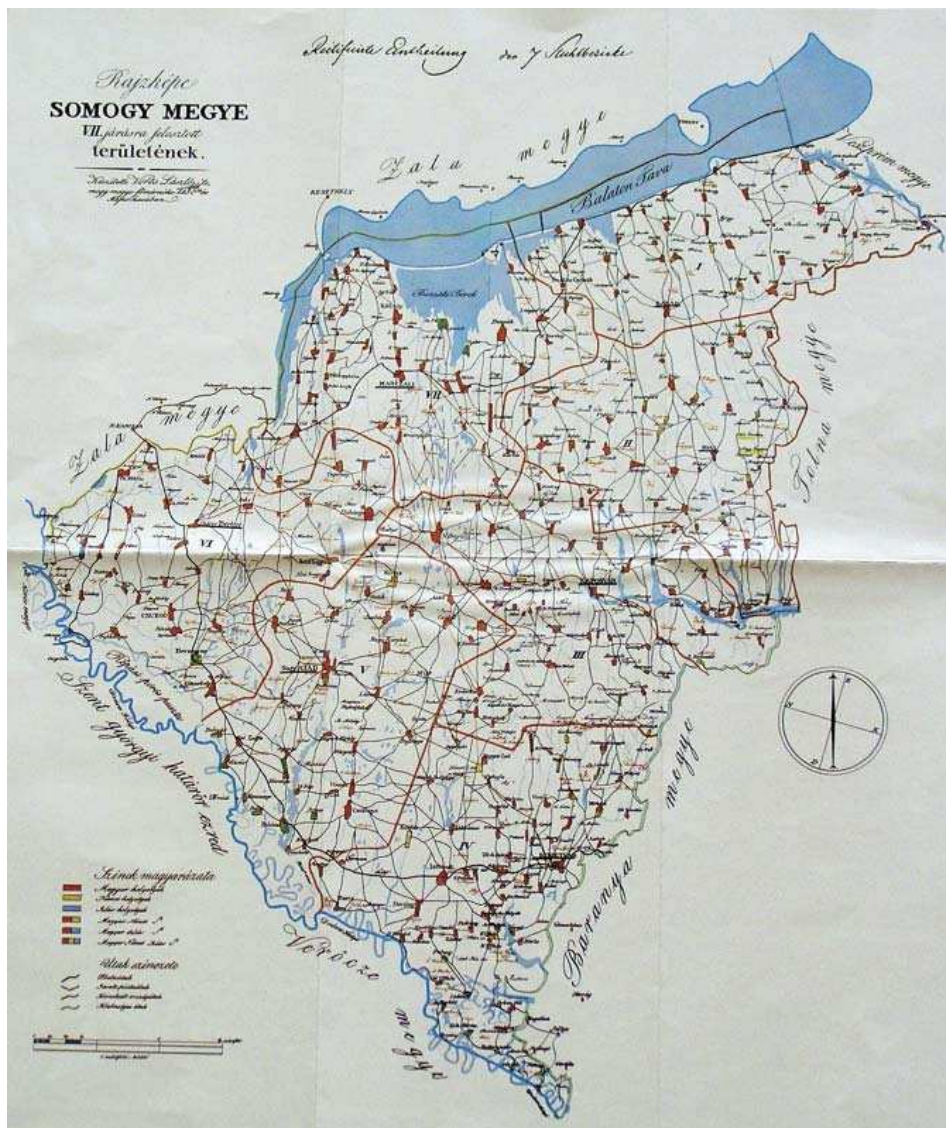
- FALUNAPOK. Falukiállítás Mozsón. In: Somogy Vármegye. 1947. július 14. p. 3.
- IGAZ SÁNDOR: Mozsói kuriozitások. [Lengyeltóti Jánosról] In: Dunántúli Napló. 20. évf. 161. sz. (1963. július 12.) p. 4.
- ALKOTMÁNYNAPI kiállítás a mozsói körzeti művelődési házban. In: Dunántúli Napló. 22. évf. 183. sz. (1965. augusztus 5.) p. 1.
- VARGHA KÁROLY DR.: Kazaliczky Antal emlékünnepe Mozsón. In: Baranyai Művelődés. 1968. márc. p. 53–54.
- ALMÁS menti jünális : A mozsói népszokás felelevenítéséről. In: Szabad Föld. 1971. 27. évf. 22. szám. p. 9.
- WALLINGER ENDRE: Honismereti szakkörök : A mozsói példa. In: Dunántúli Napló. 1972. júl. 9. p. 7.
- VÁRNAGY ELEMÉR: A Magyar Televízió néhány ifjúsági adása felhasználásának lehetőségei különböző művelődési községekben. In: Népművelési Értesítő. 1973. 14. évf. 3–4. sz. p. 348–363.
- WALLINGER ENDRE: Négy évtized a falu közművelődésében : Mozsó népművelője : Lengyeltóti János. In: Dunántúli Napló. 31. évf. 284. sz. (1974. október 16.) p. 3.
- GÁLLOS ORSOLYA: Megőrzik a múlt értékeit Mozsón. In: Dunántúli Napló. 36. évf. 237. sz. (1979. augusztus 30.) p. 6.
- HAVASI JÁNOS: Folytatódnak a néprajzi kutatások Mozsó körzetében. In: Dunántúli Napló. 37. évf. 217. sz. (1980. augusztus 8.) p. 2.
- HAVASI JÁNOS: Ötven év – és továbbra is Mozsón : Aranydiploma Lengyeltóti Jánosnak. In: Dunántúli Napló. 37. évf. 258. sz. (1980. szeptember 19.) p. 3.
- HAVASI JÁNOS: Batthyány-emléknapot rendeztek Mozsón. In: Dunántúli Napló. 39. évf. 314. sz. (1982. november 15.) p. 2.
- HONISMERETI faluház. [mozsói falumúzeum] In: Képes Újság. 25. évf. (1984. febr. 25.) p. 7.

- KISS JÓZSEF: Nyugdíjban, de nem nyugalomban : Lengyeltóti János mozgói nyugalmazott iskolaigazgatóról. In: Szabad Föld. 41. évf. 3. sz. (1985. jan. 19.) p. 12.
- SZÁZNEGYVEN éves Batthyány-oklevél került napvilágra Mozsgón. (Hírek) In: Vasárnapi Hírek. (1987. január 4.) p. 9.
- HORVÁTH MÁRIA: Zselici Madonna : Képes interjú Lengyeltóti János mozgói tanítóval. In: Képes Újság. 28. évf. 12. sz. (1987. március 21.) p. 2–3.
- MOZSGÓ Község Krónikája. Szerk. Péteri Ferenc. Mozsgó: Községi Közös Tanács, 1991. p. 193–229.
- PÉTERI FERENC: Lengyeltóti János. In: Szigetvár és Vidéke. 1992. jan. p.7.
- TÍMÁR IRMA: Emlékezés a mozgói honismereti szakkörvezetőre: Lengyeltóti János 1910–1992. In: Honismereti írárok Baranyából. Szerk. Gábori Imréné. Pécs: Baranyai Honismereti Egyesület, 1992. p. 91-103.
- VARGHA KÁROLY DR.: Lengyeltóti János temetésén. In: Honismereti írárok Baranyából. Szerk. Gábori Imréné. Pécs: Baranyai Honismereti Egyesület, 1992. p. 87–90.
- UJVÁRI GÁBOR: A hősök köztünk vannak : Névadó ünnepség a mozgói iskolában. In: Új Dunántúli Napló. 7. évf. 137. sz. (1996. május 5.) p. 1., p. 5.
- BONDOR GÉZA: Lengyeltóti Jánosra emlékezve. In: Szigetvár és Vidéke. 1996. jún. p. 7.
- TÍMÁR IRMA: Lengyeltóti János : Emlékezünk és emlékeztetünk. In: Diskurzus. 8. évf. 1. sz. (1997. január) p. 6.

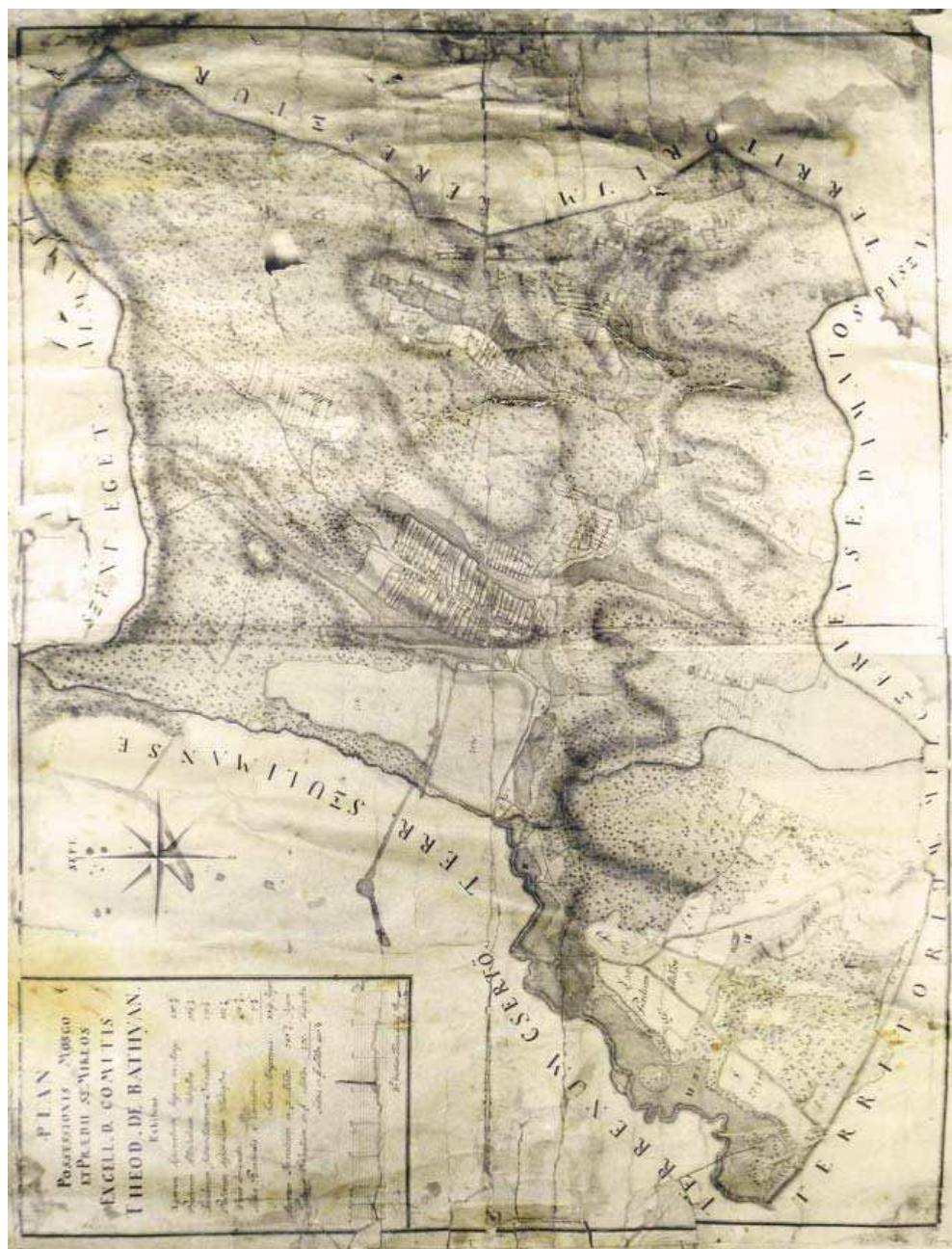
Lengyeltóti János az alábbi dokumentumfilmekben szerepelt

- SÁRA SÁNDOR: Néptanítók (Magyar dokumentumfilm). Mafilm, 1981. 113 perc
- SÁRA SÁNDOR: Krónika 1–25. rész (Magyar dokumentumfilm). Mafilm, 1982.

FÜGGELÉK



1. Somogy megye járásokra felosztott térképe



2. Mozgó települési térképe a XVIII. században



3. Mozsgó pecsétlenyomata



4. Mozsgó első pecsétjének rajza

[illegible]

Aboliceatlah hukuman banying-jah, banyu jalu Eggreffig: Peris
 edis mi elwaind illy k'pan terind l'eggen; muni w a, go

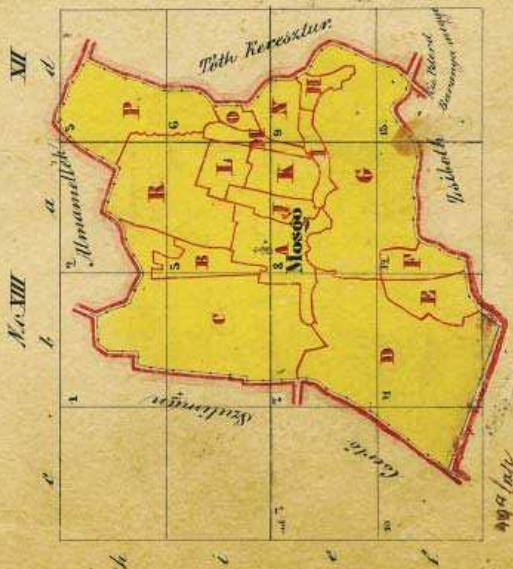
Magyar királyság

*Somogy megye
Szigetvári adóhivatal*

Büchkräuteleresi - előrajz

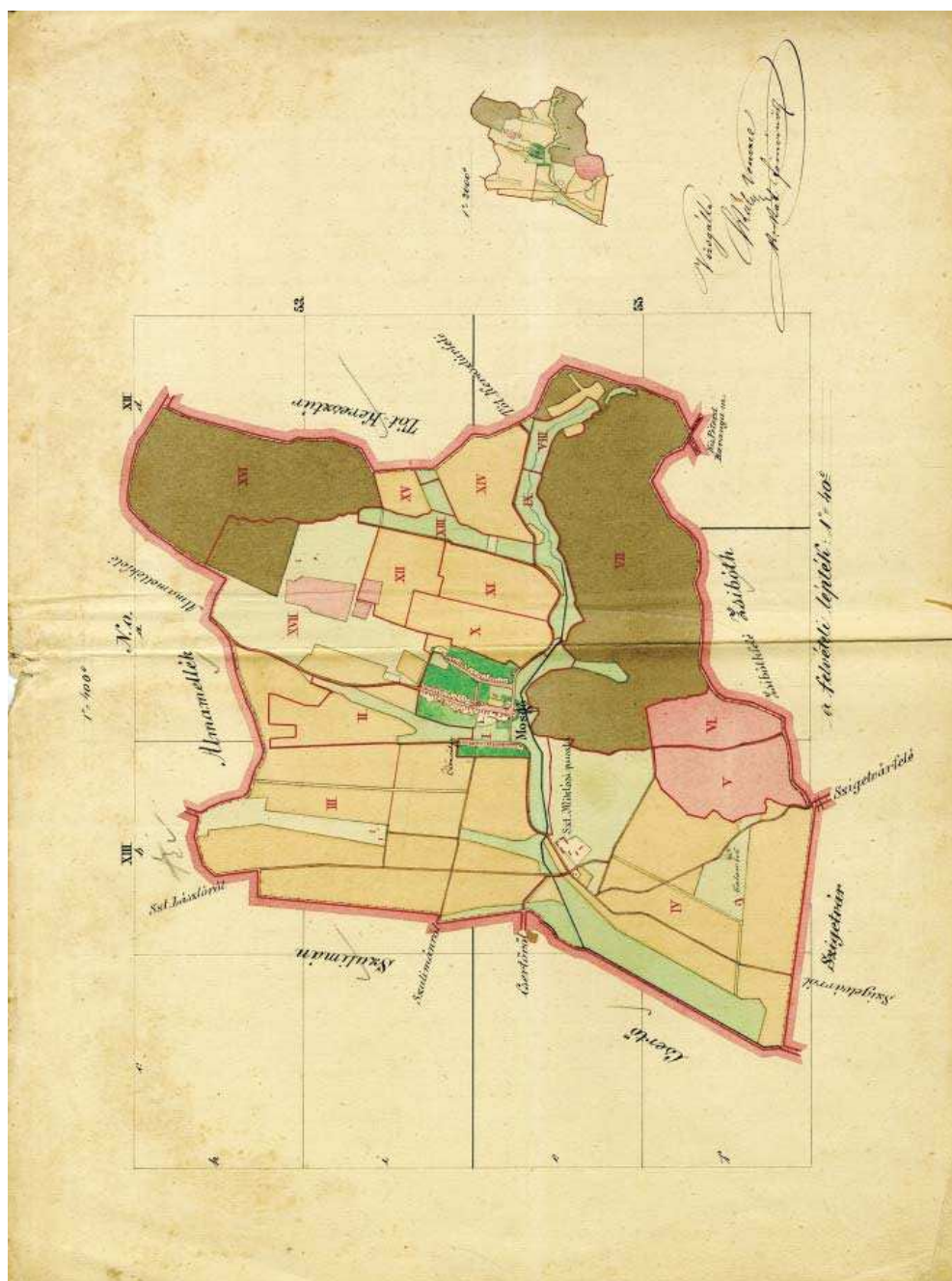
MOSGO

königlichen

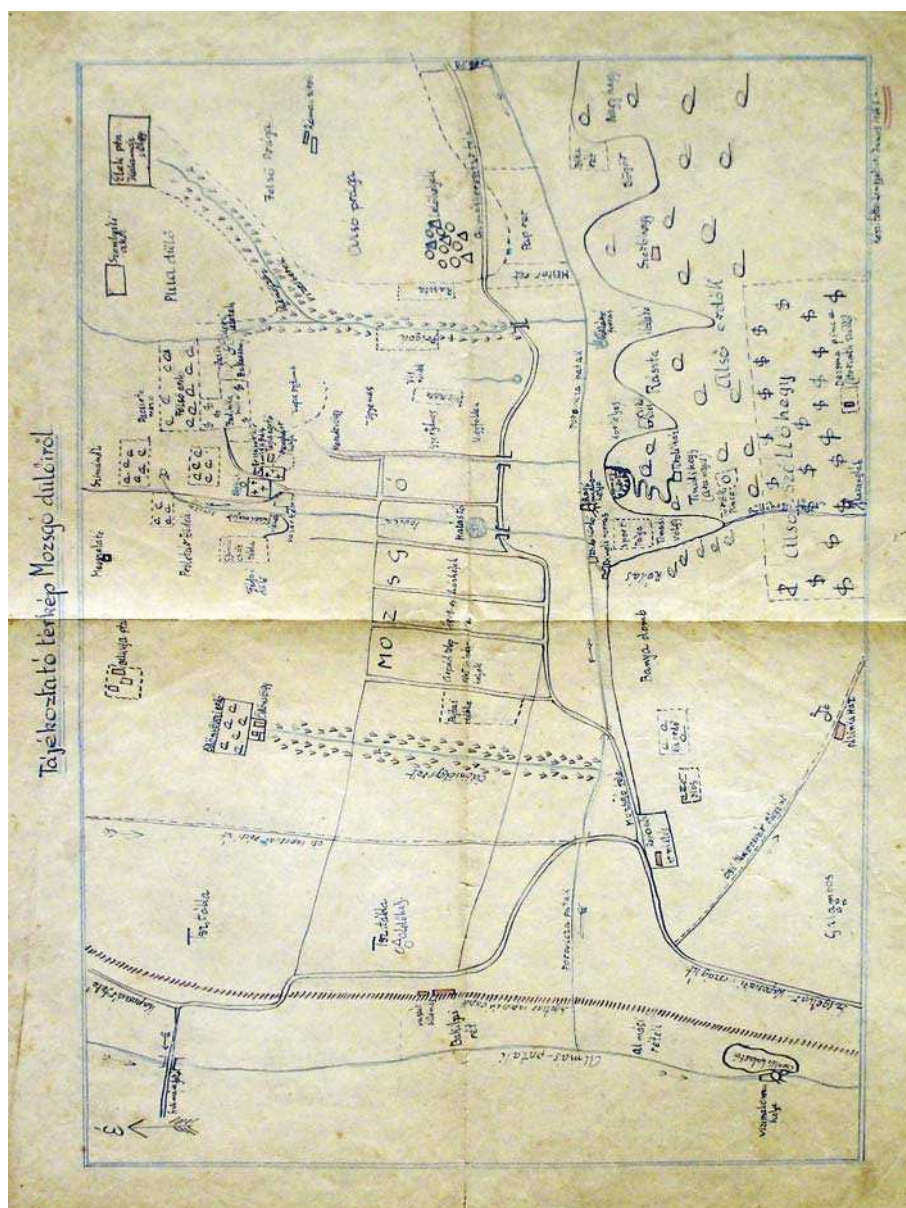


Birtoknévvel kimutalás		Birtoknévvel kimutalás	oldal
A	Belsőköz.	1	393
B	Méhes	784	399
C	Árközlőkönyv	789	394
D	Sz. Miklós pászta	745	397
E	Sz. Miklós hegy	248	397
F	Margit hegy	848	392
G	Álso erdő	726	379
H	Bogor	756	384
I	Prága rét	771	370
J	Új egyházak	781	382
K	Árközlőkönyv	827	382
L	Egyházak	922	374
M	Sz. István	925	378
N	Prága	917	370
O	Pala	1073	360
P	Méhes erdő	1061	360
Q	Pala	1062	360
R	Úrask	1069	361
	Prága	1073	360
	Bogor	1074	361
	Sz. Miklós pászta	1075	361

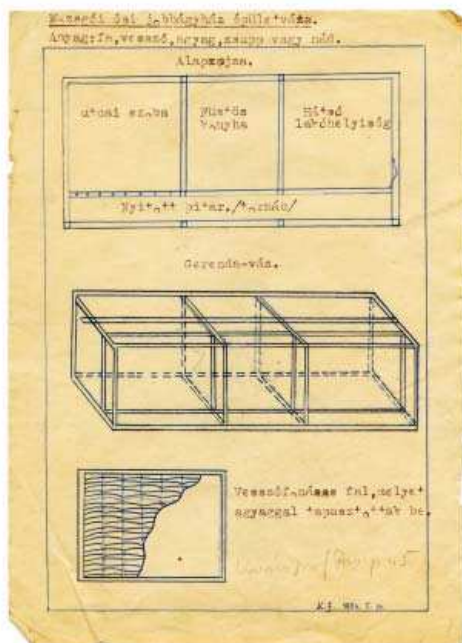
6. Birtokrészletezési előrajz 1855 körül



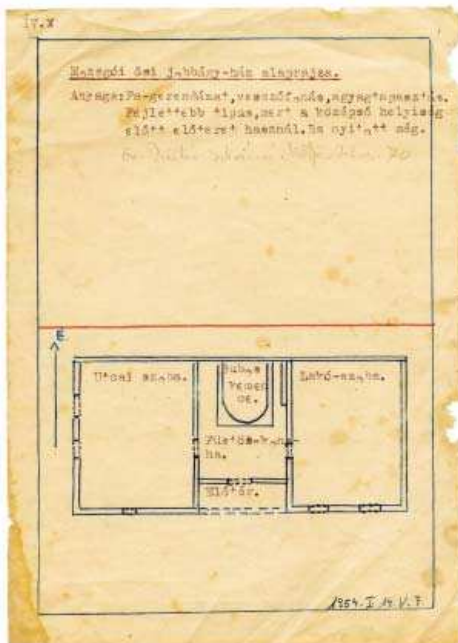
7. Földtani térkép, 1878



8. Mozgó dűlőinek térképe



9. Mozsgói jobbágyház épületváza.
Kovács József Pozsonyi u. 5. sz. háza



10. Mozsgói jobbágyház alaprajza.
Özv. Pintér Istvánné Mátyás k. u. 70 sz. háza



11. Pozsonyi u. 21. sz. ház



12. Horváth-féle pince tűzhelye
Alsószőlőhegyen, 1938



13. A kastély távlati rajza



14. A kastély kuglizópavilonja



15. A kastély tava az 1890-es években. Eredeti fényképről készítette Takács József 1976-ban



16. A kastély 1925–30 körül



17. Templomtér és az iskola 1930 körül



18. A gyógyszerész és jegyzői iroda 1930 körül



19. Hatodik osztály, 1936



20. Iskolai kirándulás Szigetváron, 1948



21. Madarak és fák napja, 1954



22. Tantestület, 1952



23. Nyolcadik osztályosok, 1953



24. Csoportkép 1957 körül



25. A szociális otthon a 1970-es években



26. A szociális otthon első dolgozói, 1965



27. Dr. Gyenis Sándor orvos és a nővérek



28. Ebéd az otthonban



29. A helyi tűzoltók és a helyi zenekar, 1958 körül



30. A Mozsgói Önkéntes Tűzoltótestület
az 1970-es években

Lengyeltóti János



31. Igazolványkép 1936-ból



32. „A jó könyv pihenő óráink legjobb barátja”



33. 1944 tavaszán



34. Gyémántdiploma átadása
1990. június 4-én



35. A Zselici Madonnával



36. Gyimesi vadvirág – népszínmű, 1936



37. Eladó birtok – a tantestület és az ifjúság előadása, 1959



38. János vitéz, 1950



39. Főző-varrótanfolyam, 1937–38 telén



40. Szüreti mulatság 1941 szeptemberében



41. Néprajzi gyűjtemény 1978-ból



42. Juniális – kakasütés, 1973



43. Juniális – zsákbanfutás



44. Juniális – lepényevés, 1975



45. Honismereti foglalkozás



46. Országjáró kirándulás



47. Gyűjtőmunka



2010